

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ / ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Πτυχιακή εργασία

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΠΛΑΝΗΣ

Μεσολόγγι 2017-2018

ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ / ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Πτυχιακή εργασία

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΠΛΑΝΗΣ

Επιβλέπων καθηγητής
ΜΑΥΡΙΔΑΚΗΣ

Μεσολόγγι 2017-2018

Αφιερώνεται στους γονείς μου

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων/Μεσολογίου του ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	viii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	ix
ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ.....	x
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	2
1.1 Οικονομική Κρίση.....	2
1.1.1 Ορισμός.....	2
1.2 Ιστορικά.....	2
1.2.1 Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση 1929.....	2
1.2.2 Τα Αίτια της Κρίσης του 1929 στις ΗΠΑ.....	3
1.3 Νεότερα	4
1.3.1 Η Διεθνή Χρηματοπιστωτική Κρίση του 2007.....	4
1.3.2 Η Επιρροή της Κρίσης των Η.Π.Α στην Ευρώπη	7
1.3.3 Η Μετάδοση της Κρίσης στην Ελλάδα	9
2 ΑΙΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	12
2.1 Απώλεια Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας	12
2.1.1 Το Πρόβλημα της Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας	12
2.1.2 Τρόποι Ανάκτησης της Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας.....	13
2.2 Δημόσια Ελλείμματα & Δημόσια Χρέη.....	15
2.3 Διαφθορά	17
2.4 Αποτελεσματικότητα Διακυβέρνησης.....	18
2.5 Αποτυχημένη Διαδικασία Εξευρωπαϊσμού.....	19

2.6	Επενδύσεις.....	20
3	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	21
3.1	Η Ελλάδα & Τα Μνημόνια.....	21
3.1.1	Τα Αίτια της Αποτυχίας των Μνημονίων	22
3.2	Επιπτώσεις της Κρίσης στην Κοινωνία και Ειδικότερα στην Υγεία και Ψυχολογία των Ελλήνων.....	24
3.2.1	Οικονομική Κρίση & Υγεία.....	24
3.2.2	Οικονομική Κρίση & Ψυχική Υγεία.....	24
3.2.3	Οικονομική Κρίση & Αυτοκτονίες.....	26
3.2.4	Οικονομική Κρίση & το Φαινόμενο Brain Drain	27
3.3	Επιπτώσεις Της Κρίσης Στην Ελληνική Οικονομία.....	28
3.3.1	Επιπτώσεις της Κρίσης στις Ελληνικές Επιχειρήσεις	29
3.3.2	Επιπτώσεις της Κρίσης στις Ελληνικές Τράπεζες	33
4	ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ	36
4.1	Ευρωπαϊκοί Οικονομικοί Οργανισμοί.....	36
4.1.1	Η Ευρωπαϊκή Ένωση.....	36
4.1.1.1	Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	38
4.1.1.2	Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	38
4.1.1.3	Ευρωπαϊκή Επιτροπή - (Κομισιόν).....	39
4.1.1.4	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο	39
4.1.1.5	Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο	40
4.1.1.6	Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	40
4.1.1.7	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	40
4.1.2	Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση(ONE - ΕΥΡΩΖΩΝΗ).....	41
	(ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΤΟ ΕΥΡΩ, 2017)	42
4.2	Παγκόσμιοι Οικονομικοί Οργανισμοί.....	43
4.2.1	Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ).....	43
4.2.2	Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)	46

5	ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	48
5.1	Ο Ρόλος της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ONE).....	48
5.1.1	Τα δομικά στοιχεία και οι κατασκευαστικές αστοχίες της αρχιτεκτονικής της ONE που συνέβαλαν στην κρίση του Ευρώ συστήματος.....	50
5.1.2	Τα λειτουργικά προβλήματα του Ευρώ συστήματος: Το modus operandi και τα διαχειριστικά λάθη που ευνόησαν την κρίση της ευρωζώνης.....	51
5.1.3	Η πολιτική διαχείρισης της κρίσης στην Ευρωζώνη	54
5.2	Το Ευρώ & Η Επίδρασή του στην Οικονομία.....	55
5.2.1	Τα Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα του Κοινού Νομίσματος.....	56
5.2.2	Το Ευρώ & Η Κρίση.....	59
5.3	Ο Ρόλος της Γερμανίας	60
5.3.1	Η Ηγεμονική Θέση της Γερμανίας στην Ευρώπη	61
5.3.2	Το Κέρδος της Γερμανίας από την Ελληνική Κρίση.....	62
5.3.3	Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελληνική Κρίση	63
5.4	Η ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	66
5.4.1	Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ & ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΤΩΝ PIGS	67
6	Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΟΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	70
6.1	Η Χρηματοδοτική Συμμετοχή του ΔΝΤ.....	72
6.2	Τα λάθη του ΔΝΤ στο Ελληνικό Πρόγραμμα.....	72
6.2.1	Η χαλαρή αντιμετώπιση του προβλήματος.....	72
6.2.2	Η αναδιάρθρωση του χρέους	73
6.2.3	Λανθασμένες εκτιμήσεις σε τεχνοκρατικό επίπεδο και σχεδιαστικά λάθη.....	73
6.2.4	Λάθος Στρατηγική	74
6.2.5	Γενικότερα λάθη λόγω της απειρίας των αξιωματούχων του Ταμείου	74
6.2.6	Άλλοι παράγοντες	75
6.3	Τα Λάθη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.....	75

7 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.....	79
7.1 Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ	79
7.2 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ.....	80
7.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΤΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ	82
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	85

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία αρχικά ορίζω την έννοια της οικονομικής κρίσης ,κάνω μια σύντομη ιστορική αναφορά στην παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 και στην διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2007. Στη συνέχεια αναφέρομαι στην μετάδοση της κρίσης στην Ελλάδα, όπου αναλύω τα αίτια της ελληνικής κρίσης δηλαδή, την απώλεια της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της, τα δημόσια ελλείμματα και χρέη, τη διαφθορά , την έλλειψη επενδύσεων, την αποτελεσματικότητα διακυβέρνησης και την αποτυχημένη διαδικασία εξευρωπαϊσμού. Ύστερα παρουσιάζω την Ελλάδα των μνημονίων και τις επιπτώσεις της Ελληνικής κρίσης στην κοινωνία και ειδικότερα στην υγεία και ψυχική υγεία των Ελλήνων. Γίνεται αναφορά στο φαινόμενο της τάσης φυγής εγκεφάλων το λεγόμενο (Brain Drain),τις αυτοκτονίες, καθώς και στις επιπτώσεις της κρίσης στις ελληνικές τράπεζες και επιχειρήσεις. Ακόμη αναφέρονται οι Ευρωπαϊκοί Οικονομικοί Οργανισμοί όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ), η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) κτλ. Αλλά και οι Παγκόσμιοι Οικονομικοί Οργανισμοί π.χ. το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Επιπρόσθετα αναλύεται ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελληνική κρίση, ο ρόλος της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), ο ρόλος της Γερμανίας ειδικότερα, καθώς και η επίδραση του ευρώ στην οικονομία. Μνημονεύω την κρίση των Μεσογειακών χωρών συγκρίνοντάς την με αυτή της Ελλάδας και αναλύω το ρόλο της ΤΡΟΙΚΑ. Ολοκληρώνοντας παρουσιάζεται η επίδραση της ελληνικής οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη και το συμπέρασμά μου από όλη την εργασία.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ : Οικονομική Κρίση, Ελληνική Κρίση, Αίτια και Επιπτώσεις Ελληνικής Κρίσης, Ευρωπαϊκή Ένωση, Διεθνείς Οικονομικοί Οργανισμοί, Ευρωπαϊκοί Οικονομικοί Οργανισμοί, Ευρώπη, Κρίση Μεσογειακών Χωρών.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1:Προβλεπόμενο συνολικό ποσό δανεισμού σε δις. ευρώ	21
Πίνακας 2:Αριθμός αυτοκτονιών ανά ηλικιακή ομάδα και ανά φύλο,2013	26
Πίνακας 3:Σημαντικοί οικονομικοί δείκτες	29
Πίνακας 4:Οικονομικά Στοιχεία Ελληνικών Τραπεζών	35
Πίνακας 5:Η διεθνής ανταγωνιστικότητα των Μεσογειακών χωρών της ΕΕ	66

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: 5ετή CDS ΣΕΠ.2009 – ΦΕΒ.2011	10
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ (Ελλάδας, Ιρλανδίας, Πορτογαλίας) & Μ.Ο Ευρωζώνης	16
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ (Ισπανίας, Ιταλίας) & Μ.Ο Ευρωζώνης	17
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 : ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΣΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ	23
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Η αύξηση των αυτοκτονιών στην κρίση	26
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: International Standard Classification of Education (ISCED)	27
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7: Η ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΝΕΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	31
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 : Τα ποσοστά Έλλειψης πρόσβασης στην χρηματοδότηση Ελληνικών επιχειρήσεων.....	32
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9: Τα προβλήματα των ΜΜΕ	32
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10: Καταθέσεις κατοίκων εσωτερικού σε εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα.....	33
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11: Δείκτης Τιμών Χρηματιστηρίου Αθηνών	34
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12:Συνολικό Ύψος Δανείων προς ΑΕΠ (Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία) & Μ.Ο Ευρωζώνης	69
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13: Συνολικό Ύψος Δανείων προς ΑΕΠ (Ισπανία, Ιταλία) & Μ.Ο Ευρωζώνης.....	69

ΑΠΟΔΟΣΗ ΟΡΩΝ

AAA	Ομόλογα με υψηλή πιστοποίηση
CDS	Σύμβαση ανταλλαγής κινδύνου αθέτησης
CDO	Δομημένο χρεωστικό ομόλογο
DAC	Επιτροπή για αναπτυξιακή βοήθεια
ECOFIN	Συμβούλιο οικονομικών & δημοσιονομικών υποθέσεων
EFSF	Ευρωπαϊκό ταμείο χρηματοπιστωτικής σταθερότητας
EFSM	Ευρωπαϊκός μηχανισμός χρηματοπιστωτικής σταθεροποίησης
ENM	Ευρωπαϊκή νομισματική μονάδα
ESFS	Ευρωπαϊκό σύστημα χρηματοπιστωτικής εποπτείας
ESM	Ευρωπαϊκό μηχανισμό σταθερότητας
IEO	Ανεξάρτητο γραφείο αξιολόγησης
IMF	Διεθνές νομισματικό ταμείο
OEEC	Οργανισμός ευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας
OSI	Συμμετοχή του δημόσιου τομέα
PSI	Συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τρέχουσα παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το 2007, από τα ενυπόθηκα δάνεια υψηλού κινδύνου κυρίως στεγαστικά δάνεια αλλά γρήγορα εξαπλώθηκε στις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες, μέσω της τιτλοποίησης των δανειακών υποχρεώσεων και των συνεπακόλουθων χρηματικών εισροών στα πλαίσια αυτών των συμφωνιών.

Θεωρείται μία από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις στην ιστορία της ανθρωπότητας, εφάμιλλη με τη Μεγάλη Ύφεση του 1929. Η κρίση αυτή έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις καθώς διαχύθηκε στην παγκόσμια οικονομία αγγίζοντας περισσότερο την καρδιά της Ευρώπης, με χώρες όπως η Ελλάδα να βιώνουν τις συνέπειες της κρίσης αυτής.

Η εργασία αυτή επιδιώκει να ερευνήσει την επίδραση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση που απείλησε συθέμελα το ευρωπαϊκό οικοδόμημα το οποίο όμως κατάφερε να αντέξει.

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τα χαρακτηριστικά της κρίσης της Ευρωζώνης, τα βαθύτερα αίτια της, καθώς και αν η κρίση είναι εγγενής ή συγκυριακή. Εξετάζεται επίσης το αν ευθύνεται το ίδιο το Ευρώ σύστημα ή η πολιτική των κρατών μελών του, δηλαδή αν πρόκειται για κρίση του ευρώ, του Ευρώ συστήματος ή μεμονωμένων χωρών.

Επίσης παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η κρίση μέχρι σήμερα. Τέλος απαντάται το ερώτημα αν υπάρχουν βιώσιμες λύσεις εξόδου από την κρίση ή επίκειται το τέλος του εγχειρήματος του ευρώ.

1 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1.1 Οικονομική Κρίση

1.1.1 Ορισμός

Με τον όρο οικονομική κρίση ορίζουμε το φαινόμενο στο οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας . Είναι μια διαταραχή στις χρηματοπιστωτικές αγορές, όταν τα προβλήματα οικονομικού κινδύνου και οι λανθασμένες επιλογές αυξάνονται με αποτέλεσμα να αδυνατούν να διοχετεύσουν τα κεφάλαιά τους σε παραγωγικές επενδύσεις . Με μια οικονομική κρίση μπορεί η οικονομία να απομακρυνθεί από την ισορροπία και να στρέψει σε μια καθοδική πορεία τους δείκτες της οικονομικής ανάπτυξης. Η οικονομική δραστηριότητα αναφέρεται στα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδύσεις κλπ. Ο βασικότερος δείκτης είναι οι επενδύσεις, οι οποίες όταν ανεβοκατεβαίνουν συμπαρασύρουν μαζί τους και όλα τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη.

Σε μια οικονομία οι οικονομικές διακυμάνσεις ή κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι ορίζονται ως αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με στατιστικές επισημαίνεται ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια. (ΒΙΚΙΒΙΒΛΙΑ, 2017),(aggeliki, 2013)

1.2 Ιστορικά

1.2.1 Παγκόσμια Οικονομική Ύφεση 1929

Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 ήταν μια διεθνή οικονομική ύφεση που διήρκησε δέκα χρόνια σε διάφορες χώρες του κόσμου. Θεωρείται η μεγαλύτερη οικονομική ύφεση της σύγχρονης ιστορίας . Η παγκόσμια οικονομική κρίση ξεκίνησε από το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης τον Οκτώβριο του 1929, όταν έπεσαν οι αξίες των μετοχών, ακολούθησε μαζική ρευστοποίησή τους, η οποία οδήγησε σε νέα πτώση της αξίας τους και ως αποτέλεσμα αυτών χάθηκαν μαζικά κεφάλαια από το Χρηματιστήριο (κυρίως των βιομηχανικών επιχειρήσεων και των τραπεζών).

Συγκεκριμένα, την 24η και την 29η Οκτωβρίου (έμειναν γνωστές ως Μαύρη Πέμπτη και Μαύρη Τρίτη) σημειώθηκαν οι μεγαλύτερες ρευστοποιήσεις μετοχών. Αναπτύχθηκε πανικός λόγω φημών για την τιμή του βαμβακιού οδηγώντας έτσι στην κατάρρευση του χρηματιστηριακού δείκτη Down Jones και στη συνέχεια των βιομηχανικών επιχειρήσεων και των τραπεζών.

Η κρίση είχε καταστροφικές συνέπειες, καθώς επηρέασε το διεθνές εμπόριο, τα εισοδήματα, τις τιμές και τα έσοδα από φόρους. Η κρίση τερματίστηκε σε διαφορετικές χρονικές περιόδους ανά χώρα. Οι περισσότερες χώρες εφάρμοσαν προγράμματα ανακούφισης με αποτέλεσμα σε κάποια κράτη οι πολίτες να στραφούν στα άκρα, οδηγώντας έτσι στην έναρξη του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. (Rnews, 2017),(Va Ar, 2013)

1.2.2 Τα Αίτια της Κρίσης του 1929 στις ΗΠΑ

Η κρίση ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς λαθών στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής από την κυβέρνηση των ΗΠΑ και την Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ, μεταξύ των οποίων: α) Η προσπάθεια ισοσκέλισης του προϋπολογισμού. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ δεν επενέβη για να σταματήσει τη μαζική ρευστοποίηση των μετοχών και των καταθέσεων και να ενισχύσει τη ρευστότητα των τραπεζών, γεγονός που επιβάρυνε τον κρατικό προϋπολογισμό, επειδή επέμενε στην προσπάθεια ισοσκέλισης του προϋπολογισμού και επειδή ήταν πιστή στο δόγμα της ελεύθερης οικονομίας και της μη παρέμβασης του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα των ιδιωτών. β) Η πάση θυσία υπεράσπιση του κανόνα του χρυσού εις βάρος της εγχώριας οικονομίας και γ) Η παντελής απροθυμία παροχής ρευστότητας στις απειλούμενες τράπεζες με συνέπεια την εκδήλωση γενικευμένου πανικού των καταθετών.

Ένα από τα αίτια αυτής της κρίσης ήταν ο υπερβολικός δανεισμός. Ο επενδυτής ο οποίος πιστεύει πως μπορεί να βγάλει 100% κέρδος ετησίως δανειζόμενος με επιτόκιο 6%, θα δελεασθεί να δανειστεί, να επενδύσει και να κερδοσκοπήσει με τα χρήματα αυτά. Αυτός ο παράγοντας οδήγησε στην υπερχρέωση του 1929. Δημιουργήθηκαν επενδυτικές ευκαιρίες λόγω τεχνολογικών βελτιώσεων και εφευρέσεων που οδήγησαν σε μεγάλα χρέη.

Οι τράπεζες που χρηματοδότησαν τα υπερβολικά χρέη άρχισαν να καταρρέουν καθώς οι δανειολήπτες δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους και καταθέτες έπαιρναν τα χρήματά τους μαζικά από τους λογαριασμούς τους, σχηματίζοντας τραπεζικές ουρές.

Κάποιοι υποστηρίζουν πως η μεγάλη εξαθλίωση προκλήθηκε από τη συντηρητική νομισματική πολιτική, το φτωχό προγραμματισμό της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των Η.Π.Α (Federal reserve Bank) και τις συνεχείς κρίσεις στο τραπεζικό σύστημα. Η Fed, με την έλλειψη δράσης, επέτρεψε στα χρηματικά αποθέματα, να συρρικνωθούν κατά το ένα τρίτο μεταξύ 1929 και 1933. Πολλές δημόσιες τράπεζες κατέρρευσαν, υπήρξε πανικός και εκτεταμένες τραπεζικές ουρές, η Fed έμεινε απαθής στη θέα της κατάρρευσης. Η Fed έπρεπε να εξασφαλίσει έκτακτο δανεισμό στις τράπεζες αυτές, ή να είχε χορηγήσει κρατικά ομόλογα στην αγορά ώστε να προμηθεύσει ρευστότητα και αύξηση της ποσότητας του διακινούμενου χρήματος, οι υπόλοιπες τράπεζες θα προφυλάσσονταν και τα χρηματικά αποθέματα δε θα είχαν πέσει σε τόσο χαμηλό σημείο, σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Η διακίνηση χρήματος ήταν περιορισμένη, οι επιχειρηματίες δεν μπορούσαν να πάρουν νέα δάνεια αποτρέποντας πολλούς από νέες επενδύσεις. Για το λόγο αυτό η Fed κατηγορείται για απραξία.

Η Fed δεν έσπευσε να περιορίσει την πτώση των χρηματικών αποθεμάτων λόγω νομικών δεσμεύσεων. Μέχρι τα τέλη του 1920, η Fed είχε φτάσει τα επιτρεπτά πιστωτικά όρια που μπορούσε να υποστηρίξει με χρυσό που διέθετε. Επειδή όμως ο χρυσός δε συνοδευόταν και από τα αντίστοιχα αποθέματα, ένα μέρος αυτών των απαιτήσεων σε χρυσό εξαργυρώθηκαν με χρυσό της Fed.

Τραπεζικές καταστροφές οδήγησαν στην απώλεια αποθεμάτων εκατομμυρίων δολαρίων. Τα απλήρωτα χρέη ήταν πιο επικίνδυνα αφού παρέμεναν στα ίδια επίπεδα, καθώς οι τιμές και τα εισοδήματα έπεφταν 20-50%. Μετά την κρίση του 1929 και κατά τη διάρκεια των 10 πρώτων μηνών του 1930, 744 αμερικανικές τράπεζες κατέρρευσαν, ενώ μέχρι τα τέλη του έτους ανέρχονταν συνολικά στις 9.000. Το 1933, οι καταθέτες είχαν σημειώσει απώλειες \$ 140 δισεκατομμυρίων. Οι καταρρεύσεις πήραν μορφή χιονοστιβάδας καθώς απελπισμένοι τραπεζίτες απέσυραν δάνεια, τα οποία δεν είχαν χρόνο ή χρήματα οι δανειολήπτες να αποπληρώσουν. Με τα μελλοντικά κέρδη χαμηλά, η επένδυση κεφαλαίων και οι κατασκευές περιορίστηκαν ή πάγωσαν τελείως. Εν όψει προβληματικών δανείων και χειροτέρευσης μελλοντικών προγραμμάτων, οι διασωθείσες τράπεζες κατέστησαν ακόμη πιο συντηρητικές στις χορηγήσεις δανείων. Άρχισαν να "κτίζουν" κεφαλαιακά αποθέματα και να περικόπτουν τα δάνεια, εντείνοντας την υποτίμηση του

χρήματος. Ένας φαύλος κύκλος σχηματίστηκε, ενώ ακολούθησε και η οικονομική κατρακύλα. Αυτή η προφητεία μετέτρεψε την οικονομική ύφεση του 1930 σε μια μεγάλη οικονομική εξαθλίωση μέχρι το 1933.

Μια άλλη ερμηνεία της κρίσης δίνεται από την Αυστριακή σχολή οικονομικών. Ο βασικός παράγοντας της κρίσης θεωρούν πως ήταν η εξάπλωση των χρηματικών αποθεμάτων το 1920 που οδήγησε σε μια τεράστια φούσκα, καθοδηγούμενη από την πιστωτική εξάπλωση. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, η Fed, η οποία ιδρύθηκε το 1913, φέρει μεγάλο μέρος της ευθύνης. Ένας από τους λόγους του νομισματικού πληθωρισμού ήταν η απόπειρα βοήθειας της Μεγάλης Βρετανίας η οποία το 1920 προσπαθούσε μετά δυσκολίας να επιστρέψει στα προπολεμικά της επίπεδα χρυσού. Κατά την προσπάθεια επιστροφής στα παλαιά επίπεδα χρυσού, η Βρετανία αντιμετώπιζε πιέσεις υποτίμησης του νομίσματός της. Η έλλειψη ευελιξίας των τιμών στη Βρετανία και αύξηση των ποσοστών της ανεργίας την παρέκαμψε στο να ζητήσει βοήθεια από την αμερικανική κυβέρνηση. Οι ΗΠΑ ελάμβαναν μια καθαρή εισροή αποθεμάτων χρυσού, τα οποία διογκώθηκαν ώστε να βοηθήσουν τη Βρετανία να επιστρέψει στις παλιές της δόξες.

(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2016), (Va Ar, 2013),(Rnews, 2017),(NEMΕΣΙΣ!, 2011)

1.3 Νεότερα

1.3.1 Η Διεθνή Χρηματοπιστωτική Κρίση του 2007

Η Χρηματοπιστωτική Κρίση του 2007, που είχε γενεσιουργό χώρα τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, εξελίχθηκε τελικά σε γενικότερη κρίση της αμερικανικής οικονομίας (ύφεση, ανεργία, κλπ.), μεταφέρθηκε άμεσα στις χρηματοπιστωτικές αγορές των άλλων χωρών, προκαλώντας μια παγκόσμια οικονομική ύφεση στον χρηματοπιστωτικό και τραπεζικό τομέα, εξαιτίας της δραματικής πτώσης (40% - 70%) και μεταδόθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο προκαλώντας τη μεγαλύτερη παγκόσμια κρίση μετά το 1929.

Τα αίτια αυτής της κρίσης ήταν η υπερβολική χρήση δανειακών κεφαλαίων από τους καταναλωτές, δηλαδή ο ανεξέλεγκτος δανεισμός, η αλόγιστη χρήση τιτλοποίησης στεγαστικών δανείων, η πλημμυρική διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου ομολόγων μειωμένης εξασφάλισης, το σύστημα αμοιβών στον χρηματοπιστωτικό τομέα και το κανονιστικό πλαίσιο, παράγοντες οι οποίοι θα εξεταστούν παρακάτω:

Η κρίση αυτή, που οφείλεται αρχικά στον υπερβολικό και ασύδοτο δανεισμό των νοικοκυριών στις ΗΠΑ που δανείστηκαν περισσότερα απ' όσα μπορούσαν να αποπληρώσουν, με αποτέλεσμα την τελική αδυναμία αποπληρωμής των δανείων, καθώς και στην αλόγιστη χρήση επενδυτικών προϊόντων που συνδέονταν με τη δυνατότητα αποπληρωμής των δανείων από τα οποία παράγονταν και την έλλειψη ρευστότητας των τραπεζών, υπήρξε η αφορμή για να ξεσπάσουν προβλήματα στην αγορά στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης.

Συμπυεύθυνες για τη δημιουργία της κατάστασης αυτής υπήρξαν οι ίδιες οι τράπεζες που δάνειζαν χωρίς μέτρο και χωρίς να ελέγχουν τα εισοδήματα των πελατών τους, μάλιστα δάνειζαν ακόμα και στους χαμηλότερης πιστοληπτικής ικανότητας πελάτες τους το 100% της αξίας του ακινήτου. Ειδικότερα στο πλαίσιο της οικοδομικής φιλοσοφίας των ΗΠΑ και των πολιτικών επιλογών, αναπτύχθηκε στην αγορά μια ιδιαίτερη κατηγορία στεγαστικών δανείων, τα λεγόμενα Δάνεια Χαμηλής Εξασφάλισης (Sub Prime Loans, subprimes). Τα δάνεια αυτά ανέρχονταν στο 13% της συνολικής στεγαστικής πίστης των ΗΠΑ και δινόντουσαν εύκολα. Απευθύνονταν σε δανειολήπτες με δυσμενές πιστωτικό ιστορικό, που δεν πληρούσαν ουσιαστικά τα κριτήρια πιστοληπτικής ικανότητας και χορηγούνταν σε δανειζόμενους με χαμηλό εισόδημα. Η αμερικανική αγορά, διανύοντας μια περίοδο χαμηλών επιτοκίων,

παρασύρθηκε στη διόγκωση του μεριδίου των δανείων αυτής της κατηγορίας, με τις τράπεζες να δανείζουν μέχρι και το 100% της αξίας του ακινήτου. Η εκρηκτική επέκταση του δανεισμού προκάλεσε έτσι αδικαιολόγητη αύξηση των τιμών στην αγορά ακινήτων («φούσκα»). Οι δανειστές τράπεζες υπολόγιζαν ότι η ρευστοποίηση του υποθηκευμένου ακινήτου θα κάλυπτε την αξία των εκκρεμών πληρωμών του δανείου σε περίπτωση πτώχευσης του οφειλέτη. Ο ανεξέλεγκτος δανεισμός, όμως οδήγησε στη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου (subprime mortgages) στις ΗΠΑ. Μάλιστα οι συνέπειες αυτής της κρίσης οφείλονται κυρίως στο μέγεθος της αγοράς στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ (ανέρχεται σε 12 τρις. δολάρια, εκ των οποίων 75% είναι τιτλοποιημένα), δεδομένου ότι τον Αύγουστο του 2008 σχεδόν το 10% των στεγαστικών δανείων βρισκόταν σε καθυστέρηση πληρωμών ή σε διαδικασία πλειστηριασμού. Από τη χορήγηση των δανείων αυτών δημιουργήθηκαν προβλήματα που οφείλονται στην παράκαμψη ενός βασικού κανόνα της τραπεζικής πίστης: την ανάγκη διεξαγωγής πιστοληπτικής αξιολόγησης των δανειοληπτών ώστε να διαφέρουν οι επιτοκιακές χρεώσεις ανάλογα με τον κίνδυνο. Έτσι τα λεγόμενα ενυπόθηκα δάνεια υψηλού κινδύνου συνιστούν το βασικό παράγοντα της κρίσης αυτής.

Επιπροσθέτως, η ανάπτυξη της αγοράς των τιτλοποιήσεων είχε ως αποτέλεσμα οι τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες, γνωρίζοντας εκ προοιμίου ότι τα δάνεια τελικά δεν θα έμεναν στον ισολογισμό τους, αφού στην συνέχεια <<τίτλοποιούσαν>> τα δάνεια και με τα χρήματα που εισέπρατταν ξανά - δάνειζαν. Συγκεκριμένα χρησιμοποιούσαν το μηχανισμό της τιτλοποίησης στεγαστικών δανείων να μετακινήσουν τα στεγαστικά δάνεια από τον ισολογισμό τους στους ισολογισμούς άλλων διαμεσολαβητικών χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Τα δάνεια πωλούνταν δηλαδή σε ειδικά επενδυτικά οχήματα, που αντλούσαν το κεφάλαιό τους από την έκδοση ομολόγων και την πώλησή τους σε επενδυτές. Ο τελικός επενδυτής, ο αγοραστής δηλαδή των ομολόγων (πχ ασφαλιστικά ταμεία, αμοιβαία κεφάλαια, τράπεζες κλπ.), εισέπραττε έμμεσα τις πληρωμές των δανείων που κατέβαλε ο δανειολήπτης, χωρίς να συναλλάσσεται απευθείας μαζί του. Στην ουσία όμως ο κίνδυνος είχε μετατεθεί στον αγοραστή. Έτσι ο μηχανισμός της τιτλοποίησης αφαιρούσε από τις τράπεζες το κίνητρο σωστής αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου του δανειολήπτη, αφού ο κίνδυνος αυτός μεταφερόταν σε άλλους οργανισμούς, ενώ οι τράπεζες χρησιμοποιούσαν τη ρευστότητα, τα ποσά δηλαδή που εισέπρατταν από την τιτλοποίηση και πώληση των δανείων, για την παραγωγή νέων δανείων (προκαλώντας περαιτέρω επέκταση του δανεισμού, καθώς οι τράπεζες μπορούσαν να δανείζουν εκ νέου τα ποσά αυτά) και συνεπώς περισσότερων κερδών. Η αλόγιστη προσφυγή στη μέθοδο της τιτλοποίησης δανείων και η περαιτέρω δημιουργία «τοξικών» περιουσιακών στοιχείων συνιστούν έναν επιπλέον παράγοντα που οδήγησε στην κρίση αυτή.

Επίσης οι τράπεζες δάνειζαν χωρίς τους απαραίτητους κανόνες, προσπαθώντας να αυξήσουν τα μερίδια αγοράς και τα κέρδη τους. Το «απελευθερωμένο» κανονιστικό πλαίσιο δημιούργησε γόνιμο έδαφος για την εξέλιξη της παραπάνω κατάστασης, δεδομένου ότι το 1999, με την κατάργηση του νόμου Glass Steagall, υιοθετήθηκε το δόγμα της αυτορρύθμισης των επενδυτικών τραπεζών. Υιοθετήθηκε επίσης και η μετακίνηση σχετικών δραστηριοτήτων εκτός του ισολογισμού, μειώνοντας την ικανότητα της αγοράς να αποτιμήσει το μέγεθος του κινδύνου. Έτσι το ανεπαρκές κανονιστικό πλαίσιο, άφησε χωρίς εποπτεία τις αγορές. Η διάσωση δε, του Long-Term Capital Management (LTC) το 1998 δημιούργησε προσδοκίες πως η κεντρική τράπεζα θα επενέβαινε πάλι και δεν θα άφηνε μεγάλα πιστωτικά ιδρύματα να καταρρεύσουν (προσδοκία που τελικά δεν επαληθεύτηκε όπως φάνηκε στη συνέχεια για τη Lehman Brothers και άλλους)

Κίνητρο επίσης για την αλόγιστη χορήγηση στεγαστικών δανείων, ανεξάρτητα από τον πιστοληπτικό κίνδυνο των δανειοληπτών, που οδήγησε στον ανεξέλεγκτο και επικίνδυνο δανεισμό, υπήρξε ο τρόπος λειτουργίας των δανειοδοτήσεων σύμφωνα με τις διοικήσεις των τραπεζών, δεδομένου ότι το σύστημα αμοιβών στελεχών του χρηματοπιστωτικού τομέα (Bonus) έδινε ιδιαίτερη σημασία στη βραχυπρόθεσμη κερδοφορία σε βάρος της μακροπρόθεσμης εταιρικής κερδοφορίας.

Καθώς όμως τα λεγόμενα Δάνεια Χαμηλής Εξασφάλισης (Sub Prime Loans, subprimes) επρόκειτο για δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου, η αλλαγή των συνθηκών στην αγορά και η αύξηση των επιτοκίων προκάλεσε κύμα μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ειδικότερα, με την άνοδο των επιτοκίων στις ΗΠΑ το 2006, η αύξηση της τιμής των ακινήτων επιβραδύνθηκε, αλλά το βάρος των επιτοκίων των δανείων αυξήθηκε, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις, τα κυμαινόμενα επιτόκια είχαν γίνει αναγκαστική συνθήκη. Με την άνοδο των επιτοκίων, πολλοί δανειολήπτες αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους, ακόμη και πριν τη μεταβολή τους. Από την άλλη, οι τιμές αγοράς των ακινήτων στις ΗΠΑ άρχισαν να πέφτουν, τάση που εξελίχθηκε σε χιονοστιβάδα. Οι τράπεζες βρέθηκαν αντιμέτωπες με πλήθος μη εξυπηρετούμενων στεγαστικών δανείων, την ίδια στιγμή ακριβώς που η εξαιρετικά μειωμένη αξία των υποθηκευμένων ακινήτων δεν μπορούσε πλέον να καλύψει το κεφάλαιο του αρχικού δανείου. Μάλιστα στον τομέα των "μη προνομιακών" δανείων, όπου τα επιτόκια ήταν ήδη υψηλά, ο αριθμός των κατασχέσεων αυξανόταν σημαντικά, με αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των πλειστηριασμών, γεγονός που υπονόμεισε περαιτέρω τις πραγματικές τιμές των ακινήτων. Η αυξανόμενη αδυναμία των αγοραστών ακινήτων να αποπληρώσουν τα δάνειά τους, οδήγησε στη μείωση των εσόδων των τραπεζών από τοκοχρεολύσια που στηρίζονταν σε αυτό το "μη προνομιακό" δανεισμό ακινήτων, επίσης με τις πτωτικές τιμές στην αγορά ακινήτων η αξία των ακινήτων μειώθηκε. Αυτό ανάγκασε τις τράπεζες και τα ταμεία που είχαν αγοράσει τέτοιους τίτλους να προχωρήσουν επανειλημμένα σε "διορθώσεις της αξίας" των ισοζυγίων τους.

Το σπάσιμο της φούσκας ακινήτων το καλοκαίρι του 2006, οδήγησε σε μεγάλο αριθμό χρεοκοπιών στεγαστικών δανείων κυμαινόμενου επιτοκίου και μεταφέρθηκε στην αγορά των εταιρικών ομολόγων μειωμένης εξασφάλισης που είχαν εκδοθεί για τη χρηματοδότηση των τιτλοποιημένων στεγαστικών δανείων, των οποίων όμως η διαβάθμιση πιστοληπτικού κινδύνου (Bond Ratings) υπήρξε πλημμελής. Τα εταιρικά ομόλογα μειωμένης εξασφάλισης που εξέδωσαν οι επενδυτικές τράπεζες, είχαν «λανθασμένη» βαθμολόγηση, δεδομένου ότι οι επενδυτικές τράπεζες κατόρθωσαν να πείσουν τις εταιρείες διαβάθμισης (Bond Rating Agencies), λόγω της σχέσης εξάρτησης που υπήρχε μεταξύ τους, να βαθμολογήσουν πολύ υψηλά (AAA, AA κλπ.) τα ομόλογα που είχαν ως αντίκρισμα για τα τιτλοποιημένα δάνεια μειωμένης εξασφάλισης. Στην προκειμένη περίπτωση παραβιάστηκε ο ηθικός κίνδυνος (Moral Hazard) δεδομένου ότι οι εταιρείες διαβάθμισης πληρώνονται από τις επενδυτικές τράπεζες που είναι ανάδοχοι των ομολόγων. Επιπλέον, για τα τιτλοποιημένα δάνεια δημιουργήθηκαν συμβάσεις ασφάλισης για τη διασφάλισή των θεσμικών επενδυτών. Οι επενδυτές κατέβαλαν ασφάλιστρα κινδύνου στην τράπεζα, αγοράζοντας (κυρίως από την ασφαλιστική εταιρεία AIG) αξιόγραφα προστασίας έναντι του κινδύνου χρεοκοπίας των ομολόγων (Credit Default Swaps), ώστε να αποζημιωθούν σε περίπτωση επισφάλειας του τιτλοποιημένου προϊόντος.

Εξαιτίας της Χρηματοπιστωτικής Κρίσης η τετραετία 2007-2011 υπήρξε περίοδος έντονων οικονομικών κλυδωνισμών, αλλά και σοβαρού προβληματισμού για τη βιωσιμότητα του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, εξαιτίας της τραπεζικής κρίσης που βίωσαν οι ΗΠΑ. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα των ΗΠΑ ενεπλάκησαν σε πρακτικές υψηλού ρίσκου στο χώρο των στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου και δημιούργησαν τις ιδανικές συνθήκες για την εκδήλωση της τραπεζικής κρίσης. Η προσπάθεια απομάκρυνσης του πιστωτικού κινδύνου από τις τράπεζες, η μετατροπή κεφαλαίων σε εμπορεύσιμους τίτλους και η μετακίνηση των επενδυτικών τίτλων σε ειδικές οντότητες, προκάλεσαν ένα "ντόμινο" αλυσιδωτών αντιδράσεων στον αμερικανικό και ευρωπαϊκό τραπεζικό και κτηματομεσιτικό τομέα. Έτσι η κρίση που ξέσπασε με τα στεγαστικά δάνεια υψηλού ρίσκου οδήγησε σε κρίση ρευστότητας και στην έλλειψη εμπιστοσύνης από τους επενδυτές προς τις τράπεζες αλλά και μεταξύ των ίδιων των τραπεζών.

Ευρισκόμενες ενώπιον της κατάρρευσης δεκάδων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, οι αρχές των ΗΠΑ αναγκάστηκαν να θέσουν σε εφαρμογή σχέδια διάσωσης κατά περίπτωση

και να υιοθετήσουν σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση της κρίσης. Η εξαγορά της Bear Stearns αποτελεί σίγουρα ένα από τα γεγονότα που σηματοδότησαν την κρίση στις ΗΠΑ. Το Μάρτιο του 2008, η τράπεζα αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα ρευστότητας και διασώθηκε από την κατάρρευση μόνο χάρη στην παρέμβαση της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ (Fed) και της JP Morgan Chase. Με την πώληση της Bear Stearns στην J.P. Morgan σε εξευτελιστική τιμή το Μάρτιο του 2008, η διεθνής αγορά έδειχνε να έχει μπει σε μια δίνη της οικονομικής κρίσης. Το αποτέλεσμα ήταν ένα κύμα καταρρεύσεων, συγχωνεύσεων και κρατικοποιήσεων μετά τον Σεπτέμβριο του 2008. Το Σεπτέμβριο του 2008 η κεντρική τράπεζα της Αμερικής προσέφερε 85 δισεκατομμύρια δολάρια οικονομική ενίσχυση στην ασφαλιστική εταιρεία AIG, προκειμένου να μην καταρρεύσει. Γεγονός ορόσημο της τραπεζικής κρίσης των ΗΠΑ είναι αδιαμφισβήτητα η πτώχευση της Lehman Brothers, της τέταρτης μεγαλύτερης τράπεζας επενδύσεων στις ΗΠΑ και μιας από τις μεγαλύτερες τράπεζες διεθνώς. Έχοντας καταγράψει ζημίες 2,8 δις δολαρίων το δεύτερο τρίμηνο του 2008 και αντιμετωπίζοντας δυσσιώνες προοπτικές, η τράπεζα αναγκάστηκε να κηρύξει τη μεγαλύτερη πτώχευση στην αμερικανική ιστορία. Στις 15 Σεπτεμβρίου 2008, η Lehman Brothers, έπειτα από την αποτυχία των διαπραγματεύσεων για εξεύρεση αγοραστή, κήρυξε πτώχευση, αναστατώνοντας την κυβέρνηση των ΗΠΑ. Η σημασία της πτώχευσης αυτής αντανακλάται στη ψυχολογία των χρηματιστηριακών αγορών, οι οποίες αντέδρασαν με πανικό (πχ πτώση του δείκτη Dow Jones κατά 500 μονάδες) και υπέστησαν το σοκ της μαζικής και ταυτόχρονης απόσυρσης κεφαλαίων.

(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2017),(Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2009), (spitogatos.gr, 2007)

1.3.2 Η Επιρροή της Κρίσης των Η.Π.Α στην Ευρώπη

Η διεθνοποίηση της αμερικανικής κρίσης έπληξε, όλα τα κράτη, του ανεπτυγμένου, και του αναπτυσσόμενου κόσμου. Βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της διάδοσης ήταν η συστημική σύγκλιση των κρατών - που είχε ως αποτέλεσμα το εξωτερικό άνοιγμα των οικονομιών, την αλληλεξάρτηση των πολιτικών και των αγορών και τη μείωση της σημασίας των εσωτερικών παραμέτρων της οικονομικής μεγέθυνσης - και η ένταξή τους στη διεθνή οικονομία. Σε αυτά τα στοιχεία προστίθεται η αύξηση της διεθνούς κίνησης των συντελεστών παραγωγής καθώς και η αύξηση της εισοδηματικής ελαστικότητας του εξωτερικού εμπορίου κ.α.

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση που παρήχθη στις ΗΠΑ και επεκτάθηκε διεθνώς, δεν άφησε ανέπαφες τις χώρες του ευρώ. Η διάδοση της κρίσης υπήρξε ευκολότερη και ταχύτερη σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η αλληλεξάρτηση των χρηματαγορών και των δικτύων διανομής είναι ισχυρότερη μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Έτσι επηρεάστηκαν ακόμα και κράτη μέλη, τα οποία δεν είχαν παρουσιάσει συμπτώματα προ της κρίσης (π.χ. "φούσκα" στις αγορές). Διάλυοι μετάδοσης της κρίσης και στις χώρες του ευρώ αποτέλεσαν η στενή διασύνδεση των ευρώ ατλαντικών χρηματοπιστωτικών αγορών, η αλληλεξάρτηση των αγορών αγαθών και υπηρεσιών, οι υψηλές εκατέρωθεν άμεσες επενδύσεις, οι κοινές επιχειρηματικές αλυσίδες, η ψυχολογική αλληλεπίδραση κ.ά..

Αρχικώς η κρίση έπληξε τα εθνικά χρηματοπιστωτικά συστήματα. Περισσότερο επλήγησαν οι τράπεζες των χωρών με συγκριτικά εντονότερη διασύνδεση με το αμερικανικό τραπεζικό σύστημα, όπως η Ιρλανδία (η οποία δέχθηκε το μεγαλύτερο χτύπημα δεδομένου ότι οι τράπεζές της είχαν μεγάλη έκθεση στα τοξικά ομόλογα) και η Γερμανία από την Ευρωζώνη. Επίσης από τις χώρες εκτός Ευρωζώνης το Ηνωμένο Βασίλειο ήταν από τις πρώτες χώρες που επλήγησαν από την κρίση, αφού πολλές τράπεζές της κρατικοποιήθηκαν και άλλες συγχωνεύθηκαν. Στην Ευρώπη τοποθετήθηκαν οι καταθέσεις σε νομίσματα ή ράβδους χρυσού. Κατά συνέπεια, στην οικονομική πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών δόθηκε προτεραιότητα στη διάσωση των εθνικών τραπεζικών συστημάτων μέσω μίας δέσμης μέτρων, όπως π.χ. μέσω της ενίσχυσης της κεφαλαιουχικής βάσης των τραπεζών με δημόσια κεφάλαια και εγγυήσεις καταθέσεων .

Στη συνέχεια, η κρίση έπληξε τις πραγματικές οικονομίες λόγω της μείωσης του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων, της περιστολής της ενεργούς ζήτησης και της περιοριστικής πιστοδοτικής πολιτικής των τραπεζών.

Στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης η απάντηση στην ύφεση ήταν να επιλεγεί η δημοσιονομική επέκταση και η στήριξη αυτής της επέκτασης από τη μείωση των επιτοκίων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Το βάρος της πολιτικής αντιμετώπισης της ύφεσης το έφεραν τα προγράμματα σταθεροποιητικής (αντί κυκλικής) δημοσιονομικής πολιτικής, τα οποία εφαρμόστηκαν – με κάποιες διαφοροποιήσεις – σε κάθε χώρα μέλος της ευρωζώνης και χρηματοδοτήθηκαν με αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων των χωρών μελών της, αλλά και με διαρθρωτικές παρεμβάσεις. Εθνικές δημοσιονομικές πολιτικές δρουν ανακυκλικά, όταν αντιδρούν όποτε υφίσταται κάποιο σοκ μια εθνική οικονομία, όπως όταν η κατάσταση της ύφεσης επιμένει, αναλαμβάνοντας τον ρόλο τους ως προς τη μακροοικονομική σταθεροποίηση, παράλληλα με τη νομισματική πολιτική. Για να μπορούν όμως οι εθνικοί δημοσιονομικοί σταθεροποιητές να εκπληρώνουν απόλυτα τον σκοπό τους, το δημόσιο χρέος πρέπει να λειτουργεί ως ασφαλές καταφύγιο σε καιρούς οικονομικής πίεσης. Αν αντίθετα λειτουργεί ως ιδιωτικό χρέος, και το κόστος δανεισμού αυξάνεται κάτω από πίεση, η πρόσβαση των κυβερνήσεων στις αγορές περιορίζεται ακριβώς τη στιγμή που τη χρειάζονται περισσότερο. Τότε, η δημοσιονομική πολιτική κινδυνεύει να γίνει προ κυκλική .

Στο επίπεδο της ΕΕ, παρά τις πολιτικά ηχηρές αποφάσεις στο πλαίσιο του Σχεδίου για την Ανάκαμψη της Ευρωπαϊκής Οικονομίας (Δεκέμβριος 2008) υπήρξαν ελάχιστες παρεμβάσεις μέσω του Ενωσιακού προϋπολογισμού, της πολιτικής της συνοχής και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Ουσιαστικά, το βάρος της προσαρμογής το έφερε κάθε χώρα μέλος. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση, σε συνδυασμό με την ύφεση της πραγματικής οικονομίας, προκάλεσε αυξημένες δημόσιες δαπάνες, οι οποίες με τη σειρά τους κλόνισαν τη δημοσιονομική σταθερότητα σε ορισμένες χώρες της Ευρωζώνης και οδήγησαν σε κρίσεις δημοσίου χρέους (π.χ. στην Ελλάδα και στην Πορτογαλία) ή σε τραπεζικές κρίσεις, η αντιμετώπιση των οποίων απαιτούσε υψηλά δημόσια κεφάλαια μέσω δανεισμού από τις αγορές (π.χ. στην Ισπανία και στην Ιρλανδία).

Το συνολικό οικοδόμημά της ΟΝΕ τέθηκε σε δοκιμασία και αμφισβητήθηκε η αντοχή του εξαιτίας των οξύτατων προβλημάτων χρέους και του κινδύνου πτώχευσης ορισμένων χωρών της ή και κατάρρευσης των εθνικών τραπεζικών τους συστημάτων. Έτσι τα κράτη μέλη της ΟΝΕ και οι κύριοι θεσμοί της (Eurogroup, ΕΚΤ) προσπάθησαν να διαχειριστούν την κρίση (ελλείψει ενός κεντρικού οργάνου, αρμοδίου για τη διαχείριση κρίσεων καθώς και αντιστοίχων θεσμοθετημένων μηχανισμών και διαδικασιών). Η προσπάθεια αυτή χαρακτηριζόταν από αρχική ατομία, αναποφασιστικότητα, πρόταξη του εθνικού συμφέροντος και του εσωτερικού πολιτικού κύκλου έναντι της Ενωσιακής αλληλεγγύης, πολυφωνία, ανοικτή οικονομική διπλωματία ακόμα και πανικό. Επίσης, αποκαλύφθηκε η δύναμη των αγορών.

Η δημοσιονομική κρίση συνοδεύτηκε από τη δίδυμη κρίση της ανταγωνιστικότητας, δεδομένου ότι τα προβλήματα δανεισμού ορισμένων χωρών του ευρωπαϊκού Νότου κατέδειξαν με σαφήνεια, ότι οι χώρες του ανεπτυγμένου Ενωσιακού Βορρά ευνοήθηκαν από το ανταγωνιστικό περιβάλλον της ΟΝΕ που έβλαψε την παραγωγική διάρθρωση των χωρών της περιφέρειας. Συνεπώς, η σύγχρονη πρόκληση της ΟΝΕ είναι η αντιμετώπιση των διδύμων ελλειμμάτων: των δημοσιονομικών και της ανταγωνιστικότητας. Παρά τις παρεμβάσεις υπέρ της Ελλάδος, της Πορτογαλίας και της Ιρλανδίας και τη δημιουργία ενός προσωρινού και ενός μόνιμου μηχανισμού στήριξης των χωρών σε κρίση η θεσμική και πολιτική ηγεσία της ΕΕ δεν κατόρθωσε να δώσει πειστικές, οριστικές λύσεις στην πρόκληση αυτή. (Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011) , (The Athens Review, 2015)

1.3.3 Η Μετάδοση της Κρίσης στην Ελλάδα

Το 2002 όταν η Ελλάδα έγινε μέλος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και υιοθέτησε το ενιαίο νόμισμα οι οίνοι ήταν αίσιοι και οι προσδοκίες μεγάλες. Δημιουργήθηκε τότε η εντύπωση ότι η ένταξη στο σκληρό πυρήνα των ευρωπαϊκών οικονομιών θα λειτουργούσε ως καταλύτης που θα επιτάχυνε την πραγματική σύγκλιση με τις προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο.

Το κλίμα που επικρατούσε στην Ελλάδα την εποχή εκείνη ήταν αυτό της συγκρατημένης, αισιοδοξίας: με ρυθμούς ανάπτυξης συγκρίσιμους με εκείνους των υπολοίπων χωρών της ΕΕ και ακόμα μεγαλύτερους, και με το ποσοστό ανεργίας να διατηρείται σε μη ανησυχητικά επίπεδα και να ακολουθεί καθοδική πορεία από το 2004 και μετά, η αισιοδοξία αυτή διατηρήθηκε και για κάποιο μικρό διάστημα από τότε που ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση. Χαρακτηριστικό του ότι η ύφεση στην παγκόσμια οικονομία και στην Ευρώπη δεν επηρέασε άμεσα την Ελλάδα είναι το ότι το 2008 η Ελλάδα σημείωσε ανάπτυξη 1,3% – ενώ η ανάπτυξη στην ευρωζώνη ήταν μόλις 0,4%, γεγονός που ενδεχομένως οδήγησε αρχικά ορισμένους να θεωρήσουν ότι η Ελλάδα δεν θα επηρεαστεί ιδιαίτερα από την παγκόσμια κρίση.

Με την εκδήλωση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007-2008 το διεθνές περιβάλλον άλλαξε δραστικά, αφού με την μεταφορά της κρίσης από τον χρηματοοικονομικό τομέα στην πραγματική οικονομία, ο ρυθμός της παγκόσμιας ανάπτυξης έγινε αρνητικός. Οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες αντέδρασαν μειώνοντας τα επιτόκια και αυξάνοντας το ελάχιστο ποσό των εγγυημένων τραπεζικών καταθέσεων, σε μια προσπάθεια τόνωσης της ρευστότητας. Οι επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές που υιοθετήθηκαν από τις κυβερνήσεις οδήγησαν στην αύξηση του δημόσιου χρέους. Στις νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν οι χώρες με μεγάλες διαρθρωτικές ανισοροπίες υπέστησαν τα σοβαρότερα πλήγματα, έτσι στην Ελλάδα η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση μεταλλάχθηκε σύντομα σε κρίση δημόσιου χρέους.

Το ελληνικό δημόσιο χρέος είχε αρχίσει να αυξάνεται δραματικά μέσα στη δεκαετία του 1980 και είχε συνεχίσει να αυξάνεται, με μικρότερο ρυθμό, και τις επόμενες δύο δεκαετίες. Η σταδιακή αυτή αύξηση του δημόσιου χρέους επηρέασε την ελληνική οικονομία, καθώς, σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970, αφενός η κατανάλωση αυξήθηκε σημαντικά, αφετέρου μειώθηκαν οι επενδύσεις.

Το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας ανήλθε το 2009 σε ποσοστό 82,5% του ΑΕΠ και, κατά το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του, ταυτίζεται με το εξωτερικό δημόσιο χρέος, καθώς ο εξωτερικός δανεισμός πραγματοποιούνταν από την κυβέρνηση και όχι από τον ιδιωτικό τομέα. Μέσα στην προηγούμενη δεκαετία, ο όγκος των εισαγωγών ήταν μεγαλύτερος από εκείνον των εξαγωγών (δηλ. η Ελλάδα παρήγαγε λιγότερο από ότι κατανάλωνε) και η χώρα δέχτηκε μικρότερες εισροές από τους κοινοτικούς πόρους (λόγω της ένταξης των νέων κρατών-μελών), ενώ υποχρεώθηκε να πληρώνει μεγαλύτερους τόκους για το αυξημένο εξωτερικό χρέος της. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα είχε αυξημένες ανάγκες δανεισμού (καθώς οι αποταμιεύσεις δεν επαρκούσαν για την αγορά ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση, ενώ υπήρξαν και μεγάλες επενδυτικές δαπάνες λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004) και διόγκωσε περαιτέρω το εξωτερικό της χρέος.

Η ευαισθητοποίηση των αγορών από τα γεγονότα του 2008 είχε ως αποτέλεσμα την εξέταση της φερεγγυότητας και του πιστωτικού κινδύνου των χωρών. Έτσι, ενώ πριν το 2007-2008 η Ελλάδα θεωρούνταν λίγο-πολύ το ίδιο αξιόπιστη με όλες τις υπόλοιπες χώρες της ευρωζώνης, από το δεύτερο μισό του 2009 και μετά η υπερχρέωση του ελληνικού δημοσίου ήρθε στο προσκήνιο, καθώς η Ελλάδα αξιολογήθηκε ως η χώρα με τη μικρότερη πιθανότητα ελέγχου του διογκούμενου χρέους της. Η Ελλάδα θεωρήθηκε συνεπώς ως η

μισό του 2010 τα CDS βρίσκονταν κατά μέσο όρο στις 800 μονάδες βάσης, ενώ περιστασιακά ξεπέρασαν ακόμα και τις 1.000 μονάδες βάσης.

Παρατηρούμε ότι τα CDS των άλλων χωρών (με εξαίρεση της Γερμανίας που παρουσιάζουν σταθερότητα), αν και κατά πολύ χαμηλότερα από τα ελληνικά, ακολουθούν τις ίδιες αυξομειώσεις.

Η ανοδική πορεία των επιτοκίων και των περιθωρίων των CDS δεν σταμάτησαν, στην εξέλιξη αυτή έπαιξαν ρόλο: α) Οι φημολογίες για πιθανή πτώχευση της Ελλάδας που επηρέασαν αρνητικά τις αγορές. β) Η αμφισβήτηση της αξιοπιστίας της χώρας καθώς αμφισβητήθηκαν τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για το χρέος και γ) Το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, αφού σύμφωνα με το περιεχόμενό του και τις απαιτήσεις της για δημοσιονομική πειθαρχία, η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να διαχειριστεί το χρέος.

Στις αρχές Μαρτίου του 2010, η Ελληνική κυβέρνηση εισήγαγε μια σειρά νέων μέτρων (περικοπές μισθών, περαιτέρω αύξηση του ΦΠΑ, περικοπές στις δημόσιες επενδύσεις), ενώ η ΕΕ ανακοίνωσε τη δημιουργία μηχανισμού χρηματοδότησης με τη συμμετοχή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Οι ενέργειες αυτές ωστόσο, δεν οδήγησαν στην ενίσχυση της αξιοπιστίας της Ελλάδας, αφού οι αμφιβολίες για το αν η Ελλάδα θα μπορούσε να διαχειριστεί την κρίση παρέμειναν έντονες καθώς άρχισε να εκφράζεται η άποψη ότι κινδυνεύει το ίδιο το ευρώ. Από τον Απρίλιο και μετά, ακολούθησαν νέες υποβαθμίσεις από τους οίκους αξιολόγησης, με τα ελληνικά ομόλογα να κατατάσσονται για πρώτη φορά από τότε που είχε ξεκινήσει η αξιολόγησή τους στην κατηγορία των «σκουπιδιών» (junk). Κατέστη λοιπόν πρόδηλο ότι δεν ήταν πλέον δυνατόν να καλυφθούν τα ελλείμματα με χρηματοδότηση από τις αγορές.

Έτσι τον Απρίλιο του 2010 η Ελληνική κυβέρνηση απηύθυνε στις χώρες της ζώνης του ευρώ και στο ΔΝΤ αίτημα χρηματοδοτικής στήριξης. Έπειτα από μια σειρά διαπραγματεύσεων σχετικά με το ύψος και τους όρους της χρηματοδότησης, η Ελλάδα υπέγραψε το Μνημόνιο Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών (πρώτο Μνημόνιο) στις 5 Μαΐου 2010, το οποίο περιελάμβανε υποστήριξη ύψους 80 δισ. ευρώ από χώρες της ευρωζώνης και 30 δισ. ευρώ από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, με κόστος δανεισμού περίπου 4% έως 5% και περίπου 3,3% αντίστοιχα. Προϋπόθεση για τη χρηματοδότηση ήταν η δρομολόγηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, ενώ η Ελλάδα μπήκε σε καθεστώς τριμηνιαίας αξιολόγησης ώστε να διαπιστώνεται ο βαθμός επίτευξης της δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Εγκαινιάστηκε έτσι μια πορεία απότομης οικονομικής προσαρμογής, καθώς έπρεπε να αντιμετωπιστούν επείγοντως προβλήματα που είχαν συσσωρευτεί επί σειρά ετών, για να αποφευχθεί η χρεοκοπία και για να τεθούν οι βάσεις για την επάνοδο της οικονομίας σε κατάσταση ισορροπίας.

Τα προβλήματα στην οικονομία της Ελλάδας που ήρθαν στο προσκήνιο λόγω της παγκόσμιας κρίσης ανέδειξαν με τη σειρά τους και το βαθύτερο πρόβλημα της ευρωζώνης – ότι πρόκειται, δηλαδή, για μια σειρά από χώρες που έχουν κοινό νόμισμα, χωρίς όμως να μπορεί στ' αλήθεια να γίνει λόγος για πραγματική νομισματική ένωση.

(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011), (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΒΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 2014)

2 ΑΙΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

2.1 Απώλεια Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας

Οι προσδοκίες για πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με εκείνες των προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών, με την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ δυστυχώς διαψεύστηκαν. Στα χρόνια που ακολούθησαν η οικονομία αναπτύχθηκε αλλά όχι στη βάση ενός παραγωγικού μοντέλου που θα μπορούσε να εξασφαλίσει διατηρήσιμη πρόοδο. Η κοινωνία έδειξε σαφή προτίμηση στη κατανάλωση, έναντι της αποταμίευσης και της επένδυσης, ενώ αντέδρασε σε απόπειρες αλλαγής κατεστημένων δομών. Το πολιτικό σύστημα δίστασε να αναλάβει αποφασίστηκες μεταρρυθμίστηκες πρωτοβουλίες. Η χώρα απόλαυσε τα οφέλη του ενιαίου νομισματός, χωρίς να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που συνεπαγόταν η υιοθέτησή του.

Στην οικονομία η ανάπτυξη ήταν ταχεία, στηρίχτηκε όμως αποκλειστικά στην εγχωρία ζήτηση, η οποία τροφοδοτήθηκε από το δημόσιο και ιδιωτικό δανεισμό. Η παραγωγική βάση δεν προσαρμόστηκε ανάλογα και η ανταγωνιστικότητα υποχώρησε ραγδαία, με αποτέλεσμα τη χειροτέρευση του ελλείμματος ισοζυγίου εξωτερικών συναλλαγών. Οι δημόσιες δαπάνες αυξάνονταν σε αντίθεση με τα έσοδα, οδηγώντας σε μεγάλα ελλείμματα και σε ιστορικός υψηλά επίπεδα το δημόσιο χρέος.

Τα σοβαρά προβλήματα της κρίσης φάνηκαν στην ελληνική οικονομία, με την άνοδο των επιτοκίων και με το χρηματοπιστωτικό σύστημα να πλήττει μικρομεσαίες επιχειρήσεις, δανειολήπτες, καταναλωτές και λοιπές πτυχές της αγοράς, με άμεσο αντίκτυπο στην οικονομία.

Βασική αιτία της απώλειας ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας υπήρξαν οι υψηλοί ρυθμοί μισθολογικών αυξήσεων και πληθωρισμού, καθιστώντας έτσι τις ελληνικές εξαγωγές πιο ακριβές σε όρους τιμών και κόστους εργασίας σε σχέση με τους εμπορικούς μας εταίρους. Επειδή η Ελλάδα έχει ενταχθεί στην νομισματική ένωση, η κοινή νομισματική πολιτική και ιδιαίτερα η κοινή ισοτιμία στερεί από τις εθνικές οικονομίες ορισμένα εργαλεία προσαρμογής σε περιπτώσεις σοκ στην τοπική οικονομία, έτσι η Ελλάδα δεν μπορεί πλέον να υποτιμήσει το νόμισμά της, προσαρμόζοντας άμεσα το σχετικό επίπεδο τιμών, μέσω της δικής της συναλλαγματικής ισοτιμίας, αφού το άκαμπτο ευρώ δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο.

(Σκλιάς, et al., 2012)

2.1.1 Το Πρόβλημα της Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας

Η ισχυρή ανατίμηση του ευρώ κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη γέννησή του, μαζί με την γρήγορη αύξηση του κόστους εργασίας, οδήγησε σε απώλεια της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της χώρας. Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία είχε δύο αιτίες: Πρώτον, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας αυξήθηκε με ρυθμούς περίπου διπλάσιους του αντίστοιχου κόστους εργασίας στον τομέα των εξαγωγίμων προϊόντων και υπηρεσιών, το γεγονός αυτό σημαίνει ότι οι μισθολογικές αυξήσεις στον τομέα των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών ξεπέρασαν την αύξηση της παραγωγικότητας. Κατά συνέπεια αυξήθηκαν οι τιμές των μη εμπορεύσιμων σε σχέση με τα εξαγώγιμα προϊόντα, οδηγώντας σε μια εσωτερική μετανάστευση κεφαλαίου και εργασίας από τομείς παραγωγής εξαγωγίμων προϊόντων σε τομείς παροχής υπηρεσιών εγχώρας κατανάλωσης. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, η επιδείνωση των όρων ανταλλαγής μεταξύ εξαγωγίμων και μη

εξαγωγίμων προϊόντων αποτελεί περίπου το 60% της συνολικής απώλειας ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας την τελευταία δεκαετία. Δεύτερον, η ισχυρή ανατίμηση του ευρώ κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη γέννησή του και η αύξηση του κόστους εργασίας στην Ελλάδα, οδήγησε σε πτώση της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της χώρας. Ο παράγοντας αυτός συμπληρώνει το υπόλοιπο 40% της απώλειας ανταγωνιστικότητας από το 2000 έως το 2009.

(Σκλιάς, et al., 2012)

2.1.2 Τρόποι Ανάκτησης της Ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής Οικονομίας

Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας την τελευταία δεκαετία, πριν από την εκδήλωση της εγχώριας δημοσιονομικής κρίσης, προήλθε κυρίως από τη δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, ενώ ταυτόχρονα τα εμπορικά ελλείμματα και το εξωτερικό χρέος συσσωρεύτηκαν. Υπό τις παρούσες συνθήκες όμως η κατανάλωση, ιδιωτική και δημόσια, δεν μπορεί να επαναλάβει τους φρενήρεις ρυθμούς αύξησης του παρελθόντος (με καύσιμο τον δανεισμό) ούτε μπορεί συνεπώς να αποτελέσει την ατμομηχανή της οικονομικής μεγέθυνσης τα επόμενα χρόνια.

Για να μπορέσει η Ελλάδα να μειώσει το εξωτερικό χρέος και να επανέλθει στις διεθνείς κεφαλαιαγορές, αποφεύγοντας μια μακροχρόνια ύφεση, πρέπει να γίνει πιο ανταγωνιστική και να δημιουργήσει εμπορικά πλεονάσματα που θα οδηγήσουν στην επαναφορά του εξωτερικού χρέους σε μια καθοδική τροχιά μακροπρόθεσμα.

Η επίτευξη δυναμικής και βιώσιμης ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας πρέπει να βασιστεί σε μία αλλαγή του αναπτυξιακού προτύπου προς την κατεύθυνση της αύξησης της εξωστρέφειας. Είναι πλέον σαφές ότι η βιώσιμη ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας προϋποθέτει τη σημαντική ενίσχυση της εξαγωγικής δραστηριότητας της χώρας και των επενδύσεων που απαιτούνται για να επιτελεστεί ο διαρθρωτικός μετασχηματισμός της οικονομίας. Για να επανακτήσει η ελληνική οικονομία την απώλεια ανταγωνιστικότητας από την είσοδό της στη ζώνη του ευρώ η ανάπτυξη θα πρέπει να προέλθει από:

1) Εσωτερική υποτίμηση: η μείωση των τιμών και των μισθών θα τονώσει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Η Ελλάδα, μέσω των Προγραμμάτων Προσαρμογής, έχει ήδη επιτύχει σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της σε όρους σχετικού μισθολογικού κόστους κατά τα έτη της κρίσης, όπως αποδεικνύεται από: τη μείωση των μισθών στο δημόσιο τομέα, τη μεγαλύτερη ευελιξία στην αγορά εργασίας, τη σημαντική μείωση της ονομαστικής μισθολογικής δαπάνης ανά μισθωτό και τη διαμόρφωση του κατώτατου μισθού στα €683,8/μήνα (έναντι €877/μήνα το 2011) ως αποτέλεσμα των μεταρρυθμίσεων της εργασιακής νομοθεσίας που εφαρμόσθηκαν στο τέλος του 2011.

2) Αύξηση παραγωγικότητας: η αύξηση της παραγωγής ανά εργαζόμενο μειώνει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Η παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας έχει αυξηθεί κατά μέσο όρο 2,4% ετησίως την τελευταία δεκαετία, έναντι 0,8% ετησίως στην ΕΕ. Αν η παραγωγικότητα επανέλθει στους ρυθμούς της προηγούμενης δεκαετίας, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας μπορεί να μειωθεί σημαντικά.

3) Ανάκτηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών:

Η βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης της οικονομίας αποτελεί μονόδρομο για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, συνεπώς οι ελληνικές εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών είναι αναγκαίο να αυξηθούν σε όγκο, αλλά και να βελτιώσουν το τεχνολογικό περιεχόμενο και τον γεωγραφικό προσανατολισμό τους.

Οι εξαγωγές παρέμειναν συγκριτικά μικρό ποσοστό του ΑΕΠ μέχρι το 2008, όμως παρ' όλο που αύξησαν το μερίδιό τους στο ΑΕΠ, μεταξύ 2009-2016, από 19,0% το 2009 στο 30,2% το 2016, κυρίως λόγω της κατάρρευσης της εγχώριας ζήτησης, το μερίδιο αυτό εξακολουθεί να παραμένει αρκετά χαμηλότερο σε σχέση με το αντίστοιχο μέγεθος στην Ευρωζώνη (45,7%). Μάλιστα η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας εξακολουθεί να παρουσιάζει υστέρηση σε σύγκριση με τους κύριους εμπορικούς εταίρους, γεγονός που οφείλεται στο προβληματικό θεσμικό περιβάλλον της χώρας, δεδομένου ότι αν και έχει συντελεστεί σημαντική πρόοδος μεταξύ 2008-2013, εξακολουθούν να υπάρχουν αδυναμίες του ευρύτερου θεσμικού περιβάλλοντος, δηλαδή στη ποιότητα των θεσμών και της δημόσιας διοίκησης, στη ταχύτητα διεκπεραίωσης αδειοδοτικών διαδικασιών και απνομής δικαιοσύνης, στη φιλικότητα του επενδυτικού περιβάλλοντος.

Μεταξύ των θετικών τάσεων των τελευταίων ετών (μέχρι το 2014) πρέπει να επισημανθεί η βελτίωση της διαφοροποίησης των ελληνικών εξαγωγών ως προς το γεωγραφικό τους προσανατολισμό, με τις εξαγωγές σε χώρες εκτός ΕΕ να παρουσιάζουν αυξητική τάση. Το γεγονός αυτό είναι σημαντικό δεδομένου ότι οι νέες αγορές αφορούν ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες και άρα το δυναμικό εξαγωγών στο μέλλον είναι ακόμη μεγαλύτερο. Το έτος 2016, περίπου €6,46 δις εξαγωγές ελληνικών αγαθών προορίζονταν για την περιοχή της Κεντρικής, Ανατολικής & ΝΑ Ευρώπης. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί στο 23% των συνολικών εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας ή στο 4% του ΑΕΠ. Είναι σημαντικό να βελτιωθεί η εστίαση και η πρόσβαση των ελληνικών επιχειρήσεων σε αυτές τις χώρες, δεδομένου ότι οι χώρες της περιοχής αναμένεται να αναπτύσσονται τα επόμενα χρόνια με ρυθμούς ταχύτερους αυτών των ώριμων αγορών.

Πάντως, η σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως προς τις τιμές της ελληνικής οικονομίας, δεν έχει γίνει κατορθωτό να μεταφραστεί σε αντίστοιχης κλίμακας, δυναμική και διατηρήσιμη αύξηση του όγκου των ελληνικών εξαγωγών. Επιπλέον, βελτιώσεις απαιτούνται στο τεχνολογικό περιεχόμενο των ελληνικών εξαγωγών και το βαθμό διαφοροποίησής τους, τόσο ως προς την κλαδική διάρθρωση όσο και ως προς τις αγορές προορισμού.

Τομείς που χρήζουν βελτίωσης:

α) Επαναφορά παραγωγικών πόρων στον τομέα των εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών: Οι επιχειρηματικές δαπάνες πρέπει να αυξηθούν ώστε να βελτιωθεί το τεχνολογικό περιεχόμενο της παραγωγής.

β) Επαναφορά παραγωγικών πόρων (κεφάλαιο, τεχνολογία και εργασία) σε κλάδους και εταιρείες με εξαγωγικό προσανατολισμό: Οι εξαγωγές του μεταποιητικού κλάδου, γενικά χαρακτηρίζονται από χαμηλό τεχνολογικό περιεχόμενο γεγονός που συνεπάγεται χαμηλή προστιθέμενη αξία. Μάλιστα οι εξαγωγές προϊόντων τεχνολογικών πληροφοριών & επικοινωνιών αποτελούν ποσοστό μικρότερο του 5% των συνολικών ελληνικών εξαγωγών αγαθών.

4) Επενδύσεις: Η σημαντική υστέρηση της Ελλάδας στην προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων έχει ως αποτέλεσμα, η χώρα να μην επωφελείται από τις τάσεις παγκοσμιοποίησης των τελευταίων ετών. Το γεγονός αυτό έχει αρνητική επίπτωση στα επίπεδα επενδύσεων και εισοδήματος της οικονομίας και στερεί από τη χώρα τη δυνατότητα να εισάγει την απαραίτητη τεχνολογία και ενσωμάτωση με τις παγκόσμιες αγορές και εφοδιαστικές αλυσίδες, τις οποίες συνεισφέρουν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις.

5) Τολμηρές διαρθρωτικές πολιτικές: που αποσκοπούν στη μεγαλύτερη ευελιξία των αγορών εργασίας και προϊόντων και στη δημιουργία κινήτρων για τον αναπροσανατολισμό επενδύσεων σε κλάδους με ισχυρή εξωστρέφεια, θα βελτιώσουν σημαντικά την ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής οικονομίας. Τόσο η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών όσο και η προσέλκυση επενδύσεων απαιτούν τολμηρές διαρθρωτικές πολιτικές

Ως προς τις ελληνικές εξαγωγές η βασική περιοχή υστέρησης εντοπίζεται στις παραμέτρους που επηρεάζουν την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, δηλαδή την ποιότητα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και των θεσμών. Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι υστερήσεις απαιτούνται κατάλληλες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

Στον τομέα των επενδύσεων το ευνοϊκότερο επιχειρηματικό και κανονιστικό περιβάλλον, η ευκολότερη πρόσβαση σε χρηματοδότηση, η πιο ευέλικτη αγορά εργασίας και η παροχή κινήτρων προσέλκυσης άμεσων ξένων επενδύσεων, σε συνδυασμό με το χαμηλότερο εργατικό κόστος, θα προσελκύσει μεγαλύτερες εισερχόμενες επενδύσεις.

Συμπέρασμα: Στην πραγματικότητα, απαιτείται ο συνολικός αναπροσανατολισμός της οικονομικής πολιτικής στην κατεύθυνση της ιεράρχησης προτεραιοτήτων πολιτικών που στοχεύουν στην τόνωση της παραγωγικότητας και της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, ώστε μέσα από σωστές οικονομικές πολιτικές, η χώρα να είναι αρκετά ευέλικτη για να αντιδρά γρήγορα σε βραχυπρόθεσμα σοκ στην οικονομία, μέσω της προσαρμογής των μισθών και της ανακατανομής των πόρων μεταξύ τομέων, επιμερίζοντας με κάποιον τρόπο τους κινδύνους, έτσι ώστε να μειώνεται το κόστος και να αποτρέπεται το ενδεχόμενο οι υφέσεις να αφήσουν βαθιές και μόνιμες πληγές. Η οικοδόμηση οικονομιών που είναι ανθεκτικές και ευέλικτες σημαίνει ότι οι μισθοί και οι τιμές μπορούν να προσαρμόζονται στις οικονομικές συνθήκες, και οι οικονομικοί πόροι να ανακατανέμονται ταχύτατα μεταξύ επιχειρήσεων και παραγωγικών τομέων με μικρότερο κόστος ως προς την ανεργία.

Η χώρα θα πρέπει να επανακτήσει την χαμένη ανταγωνιστικότητά της, να εστιάσει στη μείωση του κόστους παραγωγής σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους μέσω συγκράτησης των μισθών και των περιθωρίων κέρδους. Να αυξήσει την παραγωγικότητά της και να στραφεί σε κλάδους υψηλότερης προστιθέμενης αξίας και εξωστρέφειας. Για να το πετύχει αυτό θα πρέπει να επενδύσει σε παραγωγικό εξοπλισμό και νέες τεχνολογίες, καθώς και στη μείωση των τιμών και μισθών της χώρας, έτσι ώστε να δημιουργηθούν κίνητρα στις εταιρείες και στους εργαζομένους να μετατοπιστούν στον τομέα των εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών.

(ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΛΛΙΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, 2010), (Σκλιάς, et al., 2012)

2.2 Δημόσια Ελλείμματα & Δημόσια Χρέη

Δημόσιο Χρέος: Με τον όρο αυτό εννοούμε το σύνολο των οφειλών σε χρηματικές μονάδες του ευρύτερου δημόσιου τομέα, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται όλα τα επίπεδα δημόσιας διοίκησης ενός κράτους: κυβέρνηση, νομαρχία, δήμος κλπ. Το δημόσιο χρέος αυξάνεται από έτος σε έτος κατά το ποσό που ο ετήσιος κρατικός προϋπολογισμός παρουσιάζει έλλειμμα, ή αντιστρόφως μειώνεται κατά το ποσό που παρουσιάζει πλεόνασμα. Το δημόσιο χρέος είναι ίσο με τον ιδιωτικό πλούτο, δηλαδή όσα χρωστάει το δημόσιο σε ιδιώτες τόσα ακριβώς οι ιδιώτες έχουν να λαμβάνουν από το δημόσιο.

Ανάλογα με το σκοπό κάλυψης του δανείου, το δημόσιο χρέος διακρίνεται επίσης σε καταναλωτικό και παραγωγικό, προκειμένου να καλυφθούν αντίστοιχα καταναλωτικές ή επενδυτικές δαπάνες του Δημοσίου.

Ο καταναλωτικός δανεισμός είναι ιδιαίτερα επιζήμιος και πολύ επικίνδυνος αφού διογκώνει το χρέος, χωρίς να διευρύνεται η παραγωγική δυνατότητα της οικονομίας και κατ' επέκταση του εθνικού εισοδήματος.

Αντίθετα το παραγωγικό δημόσιο χρέος, σε περίπτωση αύξησής του, ουσιαστικά συμπορεύεται με τη βελτίωση της παραγωγικής δυνατότητας της οικονομίας. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι το "παραγωγικό δημόσιο χρέος είναι αυτοεξυπηρετούμενο". Πράγματι, μέσω αυτού αυξάνεται το εθνικό εισόδημα αφού επιταχύνοντας τις επενδύσεις χρηματοδότησης από το προϊόν του δανείου, παρέχεται η δυνατότητα στο Δημόσιο για εξεύρεση πρόσθετων πόρων αναγκαίων στην εξόφληση του δανείου.

Το Δημόσιο Έλλειμμα: είναι το ποσό κατά το οποίο τα έξοδα της κυβέρνησης υπερβαίνουν τα έσοδα κατά τη διάρκεια ενός έτους.

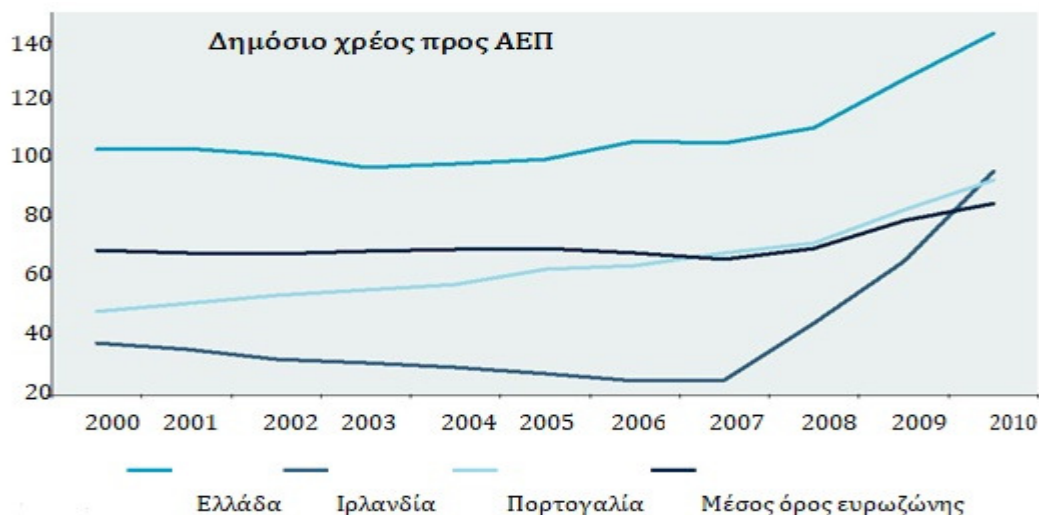
Έλλειμμα γενικής κυβέρνησης: περιλαμβάνει τους υποτομείς: κεντρική διοίκηση, τοπική αυτοδιοίκηση και οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης, εξαιρουμένων των εμπορικών πράξεων, όπως ορίζονται στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Ολοκληρωμένων Οικονομικών Λογαριασμών (ΕΣΟΛ). Η εξαίρεση των εμπορικών πράξεων σημαίνει ότι ο τομέας της γενικής κυβέρνησης περιλαμβάνει μόνο τα θεσμικά όργανα, τα οποία ως κύριο καθήκον έχουν την παραγωγή μη εμπορικών υπηρεσιών.

Πρωτογενές έλλειμμα: δεν περιλαμβάνει τους τόκους για την εξυπηρέτηση του χρέους

Συνολικό έλλειμμα.

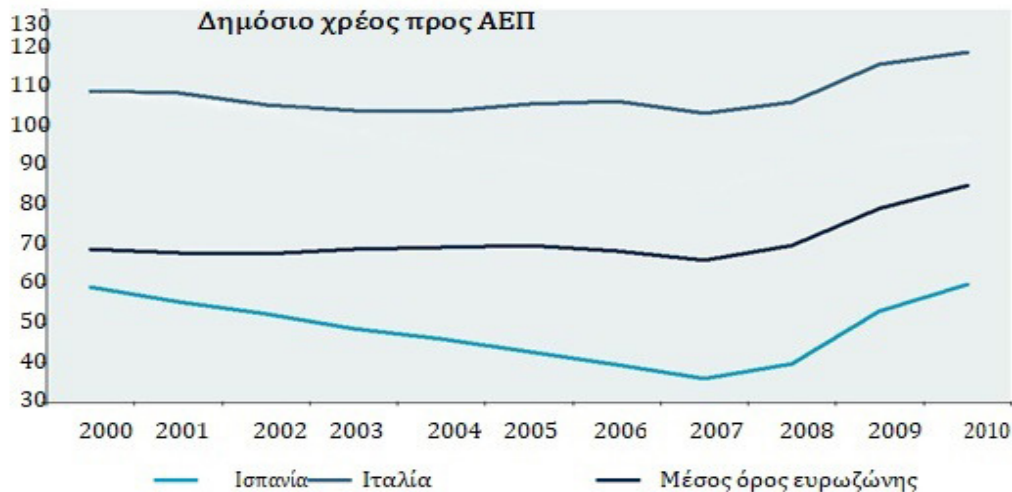
Η δημοσιονομική προσαρμογή στην Ελλάδα τα τελευταία 30 χρόνια ήταν απογοητευτική. Αυτό σχετίζεται με τα ποσοστά δημοσίων χρεών, δημοσίων ελλειμμάτων αλλά και με το μέγεθος, την έκταση, την λειτουργία και την αποδοτικότητα του δημοσίου τομέα. Υπάρχουν τεράστια μη βιώσιμα δημόσια χρέη και ελλείμματα και σε άλλες χώρες της Ευρωζώνης πλην της Ελλάδος. Τα τελευταία χρόνια έντεκα από τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη απέτυχαν να διατηρήσουν τα δημόσια χρέη τους σε ποσοστό κάτω από το 60% του ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει ότι τα δημόσια χρέη και δημόσια ελλείμματα δεν είναι η μοναδική κύρια αιτία για την κρίση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ (Ελλάδας, Ιρλανδίας, Πορτογαλίας) & Μ.Ο Ευρωζώνης

ΠΗΓΗ : EUROSTAT,(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Δημόσιο χρέος προς ΑΕΠ (Ισπανίας, Ιταλίας) & Μ.Ο Ευρωζώνης

ΠΗΓΗ : EUROSTAT, (ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

Στο ξεκίνημα της κρίσης η Ελλάδα ήταν η μόνη από τις αδύναμες οικονομίες της ευρωζώνης η οποία συνδύαζε ένα υψηλό δημόσιο χρέος με ένα υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, κάτι που οδήγησε φυσιολογικά στην αποσταθεροποίηση της τροχιάς του χρέους. Η σταθερότητα του δημόσιου χρέους κατά τα προηγούμενα χρόνια οφείλεται στους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και στη σταδιακή μείωση των μέσο σταθμικών επιτοκίων τα οποία αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος, που ισοσκελίζουν την αρνητική επίδραση των πρωτογενών ελλειμμάτων. Η ελληνική κυβέρνηση δεν κατόρθωσε, όμως να διατηρήσει θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, με αποτέλεσμα την εκτόξευση του δημοσιονομικού ελλείμματος και την επακόλουθη εξέλιξη του δημόσιου χρέους.

Η έλλειψη πολιτικής και θεσμικής σύγκλισης της Ελλάδας με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ, απέτρεψε την οικονομική σύγκλιση και την πραγματοποίηση των κύριων στόχων της οικονομικής πολιτικής μέσω της δημοσιονομικής προσαρμογής, της φιλελευθεροποίησης των κινήσεων κεφαλαίων, τη σύγκλιση του πληθωρισμού, των επιτοκίων και τη σταθερότητα των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Επίσης η συντήρηση και η επέκταση του κρατισμού έκανε το κράτος ανίκανο να ξεπεράσει τα σοβαρά δημοσιονομικά προβλήματα .
(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011), (Σκλιάς, et al., 2012)

2.3 Διαφθορά

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα η Ελλάδα κατατάσσεται στην 2^η θέση της πιο διεφθαρμένης χώρας στην Ευρώπη, το αποτέλεσμα αυτό επιβεβαιώνεται και από το World Economic Forum. Η διαφθορά είναι ένα εξαιρετικά σύνθετο πολιτικό-κοινωνικό φαινόμενο, στην Ελλάδα οφείλεται σε πολλούς παράγοντες μεταξύ των οποίων η έλλειψη μιας αναπτυγμένης κοινωνίας των πολιτών στη χώρα, η θεσμική ανεπάρκεια, η υπερβολική μεγέθυνση του κράτους, το πολιτικό σύστημα που ενισχύει τον λαϊκισμό και τα ανεπτυγμένα πελατειακά δίκτυα.

Εκτός από τη διαφθορά μεγάλης κλίμακας που συναντάται σε όλες τις χώρες, ακόμα και στη Δανία που βρίσκεται στην κορυφή της κατάταξης των χωρών με τη λιγότερη διαφθορά (έχει 90 πόντους στους 100), στην Ελλάδα το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η μικρό διαφθορά. Ο πολίτης μπαίνει στη διαδικασία να "λαδώσει", δηλαδή να πληρώσει για κάτι το οποίο

δικαιούται, ώστε να ξεφύγει από τον φαύλο κύκλο της γραφειοκρατίας που τον κρατάει στάσιμο επί χρόνια.

Ο έλεγχος της διαφθοράς στην Ελλάδα φαίνεται να είναι δύσκολη υπόθεση για τους πολιτικούς γιατί σχετίζεται με το ελληνικό μοντέλο πολιτισμικής ανάπτυξης. Το επίπεδο της διαφθοράς στην Ελλάδα επηρεάζει αρνητικά την ανταγωνιστικότητα και αυξάνει το κόστος παραγωγής, ενώ η μείωσή της θα οδηγούσε σε πολύ σημαντικά μακροπρόθεσμα οφέλη για την ελληνική οικονομία, όπως στη μακροπρόθεσμη επιτάχυνση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης, εξαιτίας της θεσμικής αναβάθμισης. Η διαφθορά επηρεάζει περισσότερο την ικανότητα διακυβέρνησης παρά την οικονομική αναποτελεσματικότητα.

(Σκλιάς, et al., 2012),(ΤΑ ΝΕΑgr , 2017)

2.4 Αποτελεσματικότητα Διακυβέρνησης

Εάν θέλουμε να κατανοήσουμε τις κύριες αιτίες της ελληνικής κρίσης, πρέπει να κατανοήσουμε το πραγματικό ρόλο που παίζει το ευρύτερο σύστημα διακυβέρνησης. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει τόσο επίσημους όσο και ανεπίσημους θεσμούς και είναι πολύ διαφορετικό από το ευρωπαϊκό. Η υπόθεση διακυβέρνησης στην Ελλάδα θεωρείται πως είναι χαμένο παιχνίδι, επειδή σχεδόν όλες οι προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις απέτυχαν, π.χ. η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας το 2000.

Το πρόβλημα της διακυβέρνησης θέτει σε προβληματισμό τη φύση της ελληνικής σύγκλισης στην ΕΕ. Η ικανότητα αποτελεσματικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα περιορίζεται αφού είναι η χειρότερη Ευρωπαϊκή χώρα στον τομέα αυτό. Σύμφωνα με τους δείκτες βιώσιμης διακυβέρνησης 2011, η Ελλάδα είχε την χειρότερη επίδοση στην ικανότητα μεταρρυθμίσεων και στον δείκτη διαχείρισης, ενώ όσον αφορά τη λειτουργία της δημοκρατίας και της πολιτικής κατείχε τη δεύτερη χειρότερη επίδοση σε σχέση με 31 χώρες του ΟΟΣΑ.

Η σύγχρονη ελληνική πολιτική χαρακτηρίζεται από εντάσεις ανάμεσα στο αίτημα για μεταρρυθμίσεις και τα δομικά εμπόδια για την υλοποίησή τους. Οι πιέσεις συνδυάζουν εκείνες που προέρχονται από τις διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού (για παράδειγμα το αίτημα της ΕΕ για οικονομικές μεταρρυθμίσεις) και το εσωτερικό αίτημα για 'έκσυγχρονισμό'. Και οι δυο τύποι πιέσεων γίνονται αντιληπτές από κοινού στη Ελλάδα. Οι επακόλουθες εντάσεις έχουν δημιουργήσει ένα ζωτικό θέμα στη διακυβερνησιμότητα: σ' έναν αριθμό θεματικών περιοχών η Ελλάδα έχει καταστεί μια 'μπλοκαρισμένη κοινωνία'. Υπάρχουν συστημικές αδυναμίες οι οποίες προέρχονται από τη θεσμική ικανότητα του κράτους, το καθεστώς ενός συντεχνιακού κατακερματισμού' και τις πολιτισμικές πρακτικές των πελατειακών σχέσεων και του κέρδους. Αυτές περιορίζουν τις στρατηγικές του φορέα και της ηγεσίας. Η διαδικασία των μεταρρυθμίσεων είναι ασύμμετρη και αμφίβολη στο χαρακτήρα της. Το πρόβλημα της διακυβέρνησης παραμένει και ως συνέπεια θέτει υπό αμφισβήτηση την πορεία της σύγκλισης της Ελλάδας με την ΕΕ.

(Κότιος, et al., 2012),

(Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011)

2.5 Αποτυχημένη Διαδικασία Εξευρωπαϊσμού

Ο όρος εξευρωπαϊσμός (europeanization) αναφέρεται σε μια διαδικασία σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθετούν ευρωπαϊκούς κανόνες με αποτέλεσμα οι πολιτικές σε εθνικό επίπεδο να διαμορφώνονται από την ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Η έννοια του εξευρωπαϊσμού προϋποθέτει τη σύζευξη των ενωσιακών και των εθνικών θεσμικών στοιχείων. Στο μέτρο που η σύζευξη αυτή καθίσταται δυσχερής, ο εξευρωπαϊσμός ενδέχεται να οδηγεί σε δημοκρατικά ελλείμματα και συνεπώς, στη μη εκπλήρωση των στόχων του εκσυγχρονισμού. Σε τέτοιες περιπτώσεις υπάρχει κρίση νομιμοποίησης, δηλαδή υπάρχει αδυναμία των μέσων διαδικαστικής νομιμοποίησης, όπως αυτά προβλέπονται από τις συνθήκες της Ένωσης και τα εθνικά συντάγματα, να διασφαλίσουν την ουσιαστική κοινωνική και πολιτική νομιμοποίηση και να αντιμετωπίσουν τις περιπτώσεις αντιθέσεων νομικού και πολιτικού χαρακτήρα μεταξύ κοινοτικού και εθνικού δικαίου.

Όσον αφορά την Ελλάδα, η ένταξή της στην ΕΕ θεωρείται ότι εξυπηρετεί πάγια και διαχρονικά συμφέροντα και βοηθά στην επίλυση χρόνιων προβλημάτων ανάπτυξης και εξωτερικής ασφάλειας.

Παρόλο που η Ελλάδα έγινε μέλος της ΕΚ ήδη από την 29 Μαΐου 1979 με την ένταξή της στην ΕΟΚ, καθυστέρησε στην τυπική και πραγματική εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανόνων. Οι ευρωπαϊκοί κανόνες δικαίου δεν υιοθετήθηκαν αποτελεσματικά, πολλές ευρωπαϊκές οδηγίες δεν εφαρμόστηκαν και ακόμα και σήμερα δεν έχουν εφαρμοστεί, πράγμα που φανερώνει την ανικανότητα και την απροθυμία του ελληνικού κράτους να συμμορφωθεί και να προσαρμοστεί αντίστοιχα. Η εφαρμογή και η πρακτική των κανόνων δικαίου είχε πολλούς περιορισμούς οι οποίοι έκαναν προφανές το χάσμα ανάμεσα στον τυπικό εκσυγχρονισμό και στην πραγματικότητα. Κατά την διάρκεια των τελευταίων δυο δεκαετιών, η ΕΕ στράφηκε κατά της Ελλάδας για την μη συμμόρφωση της χώρας με τους ευρωπαϊκούς κανόνες για πολλές περιπτώσεις.

Η συμμετοχή της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) αποτέλεσε μία σημαντική διαδικασία εξευρωπαϊσμού προσφέροντας ένα ισχυρό εξωγενές κίνητρο για την ανάληψη σημαντικών οικονομικών μεταρρυθμίσεων και τη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας. Έτσι η προσχώρηση της Ελλάδος στην Ευρωζώνη έφερε μαζί της δικαιώματα και υποχρεώσεις λόγω της μετάβασης από την εθνική στη μετά-εθνική (νομισματική) εξουσία και την ευκαιρία για τον εκσυγχρονισμό των εγχώριων θεσμών και πολιτικών.

Ο ελλειπτικός εξευρωπαϊσμός της Ελλάδας οφείλεται στο γεγονός ότι το ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης δεν κατανόησε τις υποχρεώσεις που το ίδιο ανέλαβε, συνομολογώντας την αυτοδέσμευσή του από την ευρωπαϊκή ζώνη δημοσιονομικής σταθερότητας. Συνεπώς η προσαρμογή στα νέα δεδομένα δεν βρέθηκε στο επίκεντρο μίας εθνικής μεταρρυθμιστικής ατζέντας, που θα είχε στόχο την υιοθέτηση των αναγκαίων αλλαγών με σαφείς στρατηγικές κατευθύνσεις και αλληλουχία στόχων και μέσων, σε βάθος χρόνου ώστε να αποφέρει μετρήσιμα δημοσιονομικά αποτελέσματα.

Τελικά, οι μεταρρυθμίσεις δεν ακολουθήθηκαν και δεν υποστηρίχθηκαν από ένα επαρκές σύγχρονο πλαίσιο θεσμών έτσι ώστε να πραγματοποιηθούν. Επίσης, η εφαρμογή ορθολογικών πολιτικών έχει γίνει πιο δύσκολη εξαιτίας των επίσημων και ανεπίσημων προνομίων ορισμένων ομάδων του δημόσιου τομέα. Έτσι, η πραγματική εφαρμογή των κανόνων δικαίου και ο πραγματικός εκσυγχρονισμός της Ελλάδας ποτέ δεν υποβοηθήθηκε από ένα συνεκτικό ρυθμιστικό θεσμικό πλαίσιο έτσι ώστε να ενσωματωθούν οι ευρωπαϊκοί κανόνες τόσο πετυχημένα όσο χρειαζόνταν.

(ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ, 2015),(Σκλιάς, et al., 2012)

2.6 Επενδύσεις

Το 2000 στην Ελλάδα το συνολικό ποσοστό επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν ήταν απογοητευτικό. Η περίοδος 2000-2004, ήταν μια περίοδος οικονομικής ανάπτυξης για τη χώρα γιατί ήταν η περίοδος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα και πολύ μεγάλα κεφάλαια τόσο από την Ευρώπη όσο και από τον υπόλοιπο κόσμο εισέρρευσαν για αυτό τον σκοπό. Επίσης, η χώρα είχε πετύχει την είσοδο της στην Ευρωζώνη και υπήρχε τεράστια αισιοδοξία για το μέλλον και την σταθερότητα της χώρας, η οποία επηρέασε την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τομέα. Τέλος την ίδια εποχή οι επιχειρηματικές επενδύσεις στην Ελλάδα ήταν οι χαμηλότερες στην Ευρωζώνη.

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι το κράτος συμμετείχε ενεργά στην μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας αλλά και ότι το ελληνικό μοντέλο μεγέθυνσης ήταν διαφορετικό από τα άλλα ευρωπαϊκά μοντέλα. Αυτό είναι αποτέλεσμα της πολιτικής, οικονομικής και θεσμικής υπανάπτυξης στην Ελλάδα. Η οικονομική αισιοδοξία της πρώτης περιόδου εντός της Ευρωζώνης ήταν ουσιαστικά παραπλανητική. Μετά το 2003 οι συνολικές επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν, και το 2009 η Ελλάδα ήταν σε απόδοση η δεύτερη χειρότερη χώρα στην ευρωζώνη. Κατά την διάρκεια των τελευταίων δέκα χρόνων οι επενδύσεις της κυβέρνησης στην Ελλάδα ήταν ανάμεσα στις υψηλότερες στην Ευρωζώνη. Στη χώρα μας, σε αντίθεση με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, το κράτος αποτελούσε την κύρια μηχανή οικονομικής μεγέθυνσης. Με αυτό τον τρόπο η χώρα δεν απέτυχε μόνο να αναπτύξει τις ικανότητες της να παράγει βιομηχανικά υλικά αλλά υποβάθμισε την ικανότητά της να παραμένει ανταγωνιστική στην Ευρωζώνη.

Σε αντίθεση με τα άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην Ελλάδα η μερίδα των επενδύσεων των επιχειρήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν η χειρότερη και η πιο απογοητευτική από το 1980. Με αυτό το δεδομένο, δεν είναι παράδοξο το γεγονός ότι η Παγκόσμια Τράπεζα θεωρεί την χώρα μας ως το χειρότερο περιβάλλον για να γίνουν επιχειρηματικές επενδύσεις στην Ευρωζώνη. Ακόμα και στην κατανάλωση από προϊόντα που κυρίως εισάγονται, οι Έλληνες ουσιαστικά σταμάτησαν να αγοράζουν τα εγχώρια προϊόντα και η πλειοψηφία των ελληνικών βιομηχανιών και εργοστασίων έκλεισε ή μετέφεραν τις δραστηριότητες τους στο εξωτερικό. Η ελληνική οικονομική κουλτούρα βασίστηκε κυρίως στις επενδύσεις για την αγορά διαμερισμάτων, στον τουρισμό, και στην αυξανόμενη κατανάλωση, με αποτέλεσμα η βιομηχανική και γεωργική παραγωγή να μειωθούν. Με αυτό τον τρόπο, το κράτος και οι πολίτες αύξησαν τα χρέη τους για να συντηρήσουν το αυξανόμενο ποσοστό κατανάλωσης.

Όπως διαφαίνεται, η οικονομική μεγέθυνση, τα δημόσια ελλείμματα, τα δημόσια χρέη, η παραγωγικότητα εργασίας και τα ποσοστά επενδύσεων δεν είναι από μόνα τους οι βασικές αιτίες αυτής της κρίσης αφού αυτά είναι αποτέλεσμα δύο πολύ σημαντικών παραγόντων: του στρεβλού ελληνικού μοντέλου διακυβέρνησης και της πολιτικής και θεσμικής υπανάπτυξης που ακολουθήθηκε τα τελευταία χρόνια.

(Σκλιάς, et al., 2012)

3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1 Η Ελλάδα & Τα Μνημόνια

Το συνολικό ποσό δανεισμού από τους "επίσημους φορείς" (ΕΕ και ΔΝΤ) κατά την διάρκεια των τριών μνημονίων υπολογίζεται περίπου σε 302 δις. €

Η οικονομική στήριξη που δόθηκε στην Ελλάδα αναλογεί περίπου με το 134% του ΑΕΠ της το 2010. Αν συγκρίνουμε τη στήριξη που δόθηκε στην Ιρλανδία, Πορτογαλία και Κύπρο ήταν περίπου ίση με το 41%, 31% και 55% του ΑΕΠ της αντίστοιχα.

Το τεράστιο μέγεθος της οικονομικής βοήθειας που πήρε η Ελλάδα οφείλεται στο συνδυασμό της κρίσης χρέους και της κρίσης του ισοζυγίου πληρωμών. Τα περισσότερα όμως προγράμματα δανειακής στήριξης που είχε πραγματοποιήσει το ΔΝΤ στο παρελθόν αφορούσαν κρίσεις στο ισοζύγιο πληρωμών. Εκτός αυτού στην Ελλάδα δεν ήταν δυνατή η νομισματοποίηση του κρατικού χρέους αφού η Τράπεζα της Ελλάδος δεν μπορούσε να αγοράσει ομόλογα και να χρηματοδοτήσει ελλείμματα.

Στο 1^ο μνημόνιο τα κεφάλαια προήλθαν από τα κράτη-μέλη της ΕΕ γιατί δεν υπήρχε κάποιος μηχανισμός στήριξης χωρών σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Το ταμείο που διαχειρίστηκε τα δάνεια της Ελλάδας με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ ονομάστηκε Ελληνική Δανειακή Διευκόλυνση (ΕΔΔ).

Στο 2^ο μνημόνιο τα κεφάλαια εκταμιεύτηκαν από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ), το οποίο δεν αναλαμβάνει πλέον καινούργια δανειακά προγράμματα.

Τέλος στο 3^ο μνημόνιο τα κεφάλαια προέρχονται από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ), με μέγιστη δανειοδοτική ικανότητα ύψους 500 δις € και αποτελεί τον μόνιμο μηχανισμό άμεσης πρόσβασης σε οικονομική βοήθεια για τα κράτη μέλη της ευρωζώνης που αντιμετωπίζουν δυσκολίες άντλησης κεφαλαίων από τις αγορές.

Πίνακας 1: Προβλεπόμενο συνολικό ποσό δανεισμού σε δις. ευρώ

1 ^ο Μνημόνιο (ΜΑΙ 2010 - ΔΕΚ 2011)	ΕΔΔ	ΔΝΤ	ΣΥΝΟΛΟ
	52,9	20,1	73
2 ^ο Μνημόνιο (ΜΑΡ 2012-ΙΟΥΝ 2015)	ΕΤΧΣ	ΔΝΤ	
	130,9	12	142,9
3 ^ο Μνημόνιο (ΑΥΓ 2015 - ΑΥΓ 2018)	ΕΜΣ	ΔΝΤ	
	86	-	86
ΣΥΝΟΛΟ	269,8	32,1	301,9

ΠΗΓΗ:(Βασίλης Σαραφίδης - Capital.gr, 2016)

Το ΔΝΤ αναμένεται να συμβάλει στο πρόγραμμα στήριξης του 3ου μνημονίου (συνολικό ποσό 86 δις. €) μόνο εφόσον συμφωνηθεί κάποια περαιτέρω ελάφρυνση του χρέους. Το ποσό των 32.1 δις. € που δόθηκε από το ΔΝΤ στα δύο πρώτα μνημόνια είναι πρωτοφανές για τα δεδομένα αφού υπερέβη κατά 32 φορές την επιτρεπόμενη ποσόστωση που δικαιούταν η Ελλάδα.

Κούρεμα του χρέους

Το απόθεμα των ομολόγων του ελληνικού κράτους το 2010 ανερχόταν σε 319 δις. €. Από το απόθεμα αυτό, ομόλογα αξίας 58 δις. € εξοφλήθηκαν από το 2010 έως το 2012, ενώ τα ομόλογα που κατείχε η ΕΚΤ και άλλες εθνικές κεντρικές τράπεζες, αξίας 56 δις. €, εξαιρέθηκαν από την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους.

Το PSI (Private Sector Involvement) επεδίωξε να ανταλλάξει τα υπόλοιπα ελληνικά ομόλογα συνολικής αξίας 205 δις. € με ομόλογα ονομαστικής αξίας.

Το ποσό των ομολόγων που τελικά παραδόθηκε ήταν αξίας 198 δις. €. Το κούρεμα του PSI ανήλθε στα 106 δις. €.

Δεδομένης της περαιτέρω επιδείνωσης της ελληνικής οικονομίας και της επιβράδυνσης όλων των ευρωπαϊκών οικονομιών, κατέστη δυνατό να αγοράσει η Ελλάδα πίσω ένα μέρος των νέων ομολόγων του ελληνικού δημοσίου. Έτσι οι κάτοχοι ομολόγων ύψους 32 δις. € αποδέχθηκαν την προσφορά και έλαβαν σε αντάλλαγμα βραχυπρόθεσμα ομόλογα αξίας 11 δις. €.

Συνεπώς οι δύο πράξεις αναδιάρθρωσης που πραγματοποιήθηκαν το 2012 ακύρωσαν ομόλογα αξίας περίπου 127 δις. € (106+21) σε σύνολο 319 δις. €, δηλαδή το συνολικό κούρεμα αντιπροσώπευε περίπου το 40% της συνολικής αξίας των ελληνικών ομολόγων που ήταν σε κυκλοφορία όταν ξέσπασε η κρίση. Πρόκειται για το μεγαλύτερο κούρεμα κρατικού χρέους που έλαβε χώρα στην ιστορία.

Στην πράξη η μείωση του χρέους ήταν μικρότερη για δύο λόγους: στο σύνολο των ομολόγων που ακυρώθηκαν υπήρχαν ομόλογα αξίας 12 δις. € τα οποία είχαν στην κατοχή τους επιχειρήσεις του ευρύτερου δημόσιου τομέα δηλαδή η <<γενική κυβέρνηση>>. Μετά την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους οι ελληνικές τράπεζες χρειάστηκαν ανά κεφαλαιοποίηση καθώς η μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων άνοιξε ένα σημαντικό κενό στους λογαριασμούς τους. Σύμφωνα με εκτιμήσεις από το συνολικό ποσό των 37.3 δις. € που δόθηκε στις τράπεζες για την ανά κεφαλαιοποίηση τους, μόνο 17 δις. € περίπου αποδίδονται στην αναδιάρθρωση, ενώ τα υπόλοιπα αποδίδονται στην οικονομική κρίση. Άρα περίπου 20 δις. € θα ήταν απαραίτητα για την ενίσχυση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος και χωρίς την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους. Μετά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008/2009, οι τράπεζες της ΕΕ συνολικά έλαβαν 671 δις. € σε κεφάλαιο και 1,288 δις. € σε εγγυήσεις, ένα τεράστιο ποσό, πολλαπλάσιο από αυτό που δόθηκε στην Ελλάδα.

Η αύξηση του χρέους παρά του κουρέματος που υπέστη

Η Ελλάδα δανείστηκε 37.3 δις. €. επιπλέον για την ανά κεφαλαιοποίηση των τραπεζών της μετά το PSI που επιβάρυναν το χρέος της και κατά την πενταετία 2010-2015 η ελληνική οικονομία συνέχισε να καταγράφει σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματα.

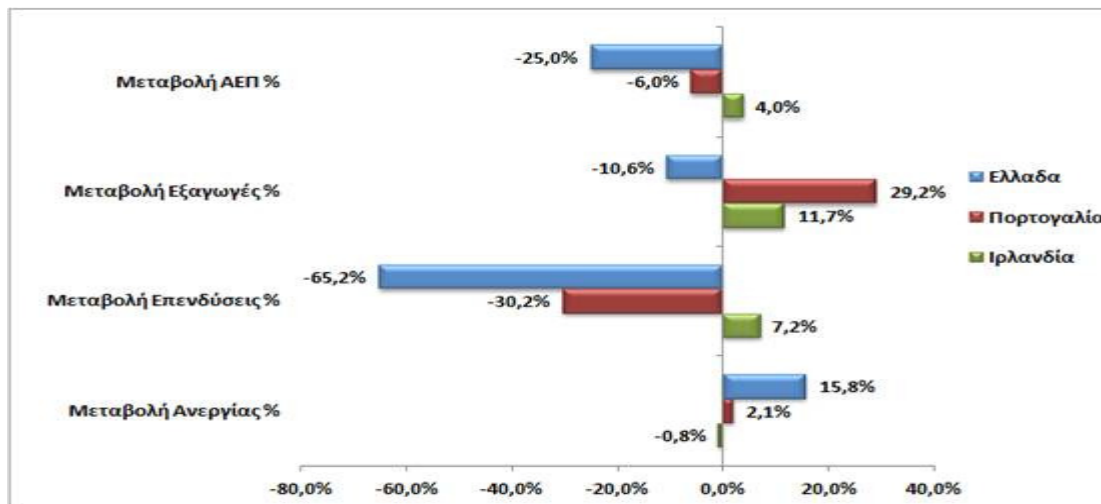
Αυξήθηκε σημαντικά ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ. Αυτό οφειλόταν στην μεγάλη συρρίκνωση του ΑΕΠ δηλαδή από το 2009 όπου το ΑΕΠ της Ελλάδας ήταν περίπου 237.5 δις. € μειώθηκε το 2015 στα 176 δις. €, μείωση της τάξης του 26%. Ενώ ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ ήταν περίπου 137% τον Απρίλιο του 2010 και στα τέλη του 2015 έφτασε το 177%. Το ίδιο ισχύει και για τις δαπάνες, για την εξυπηρέτηση του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι αρκετά μεγάλες παρά το χαμηλό μέσο επιτόκιο.

(Βασίλης Σαραφίδης - Capital.gr, 2016)

3.1.1 Τα Αίτια της Αποτυχίας των Μνημονίων

Οι χώρες που βρέθηκαν υπό καθεστώς μνημονίου (Ιρλανδία, Πορτογαλία και η Κύπρος) κατόρθωσαν να ολοκληρώσουν το πρόγραμμα και να δανειστούν από τις αγορές με εξαιρετικά χαμηλά επιτόκια. Οι επιπτώσεις της εφαρμογής του προγράμματος στην οικονομία τους ήταν πολύ λιγότερο αρνητικές σε σύγκριση με την Ελλάδα. Η Ιρλανδία παρουσίασε θετικές μεταβολές στα βασικά οικονομικά της μεγέθη.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4 : ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΣΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΓΕΘΗ

ΠΗΓΗ : (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΚΙΟΚΑΣ - HUFFPOST, 2015)

Τα αίτια αυτής της αποτυχίας της χώρας μας οφειλόταν :

Στην υπέρ φορολόγηση: Η οικονομική ασφυξία, οι συνθήκες ύφεσης, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή αλλά και η συνεχής αύξηση των φόρων δεν είχε θετικό αντίκρυσμα στα δημόσια έσοδα. Δημιουργώντας αντιαναπτυξιακό κλίμα με αποτέλεσμα αντί για αύξηση να υπάρξει μείωση των εσόδων.

Στην αποτυχία πάταξης της φοροδιαφυγής : με το κράτος να χάνει ετησίως 10 δισ. € έσοδα λόγω της παραοικονομίας.

Προτιμήθηκαν οι τυφλές περικοπές, από τη στοχευόμενη μείωση των δαπανών του δημοσίου. Ενώ η Ελλάδα συνεχίζει να κατέχει το υψηλότερο ποσοστό δαπανών κεντρικής κυβέρνησης ως προς το ΑΕΠ της ανάμεσα στα κράτη της ΕΕ. Το κράτος μας εκτός από αναποτελεσματικό είναι και υπερτροφικό, καθώς υπολειπόμαστε έναντι των άλλων ευρωπαϊκών χωρών σε κοινωνική πολιτική, αφού οι δαπάνες για υγεία, πρόνοια και εκπαίδευση είναι κάτω του μέσου όρου της ΕΕ.

Δεν πραγματοποιήθηκαν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις: Οι πολιτικοί δεν τόλμησαν να προχωρήσουν σε βαθιές τομές φοβούμενοι το πολιτικό κόστος και τον κίνδυνο να χάσουν τη σχέση εξάρτησης και συναλλαγής που είχαν δημιουργήσει τα προηγούμενα χρόνια με μεγάλες μερίδες ψηφοφόρων.

Δεν δόθηκε βάση στην ενίσχυση της παραγωγής, της καινοτομίας και των εξαγωγών, δεν καλλιεργήθηκε φιλικό επενδυτικό περιβάλλον που θα προσέλκυε επενδύσεις και θα δημιουργούσε θέσεις εργασίας.

Επιπλέον δεν συντάχθηκε κανένα ρεαλιστικό σχέδιο εξόδου από την κρίση. Η μόνη πρόταση που εμφανίζεται όλα αυτά τα χρόνια είναι το μνημόνιο, λόγω της ανικανότητας της απροετοίμαστης πολιτικής ηγεσίας να συντάξει ένα μακροπρόθεσμο πλάνο. Ακόμα και οι υποστηρικτές της επιστροφής στη δραχμή εμφανίστηκαν τελείως απροετοίμαστοι χάνοντας την αξιοπιστία τους.

Ολοκληρώνοντας δεν υπήρξε κλίμα εθνικής ομοψυχίας. Ούτε μια μικρή πολιτική συνεννόηση, για να εφαρμοστούν τα θετικά σημεία της συμφωνίας. Από τότε που ξεκίνησε η κρίση τα κόμματα προσπαθούν να εκμεταλλευτούν πολιτικά την οργή των πολιτών.

(ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΚΙΟΚΑΣ - HUFFPOST, 2015)

3.2 Επιπτώσεις της Κρίσης στην Κοινωνία και Ειδικότερα στην Υγεία και Ψυχολογία των Ελλήνων

Η απασχόληση είναι ένας από τους βασικότερους τομείς, οι οποίοι πλήττονται κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης και ως εκ τούτου το ήμισυ σχεδόν των εργατών βρίσκονται σε κατάσταση εργασιακής ανασφάλειας και φυσικά αυξάνει το ποσοστό αυτών που τελικά οδηγούνται σε απώλεια της εργασίας τους. Τα τελευταία 20 χρόνια σε όλες τις σχετικές μελέτες φαίνεται ότι η ανεργία, η ανασφάλεια στην εργασία και η απώλεια εισοδήματος για διαβίωση έχουν σημαντική επίδραση στην υγεία. Η πλειοψηφία τους υποδεικνύει την ανάλογη σχέση της μακρόχρονης ανεργίας με αυξημένο κίνδυνο για πρόωρη θνησιμότητα και υψηλή νοσηρότητα από καρδιαγγειακά νοσήματα και κυρίως ψυχικές διαταραχές που πυροδοτούν ένα νέο κύκλο προβλημάτων όπως τις αυτοκτονίες και τους βίαιους θανάτους (εγκλήματα, θανατηφόρα τροχαία, θάνατοι από υπερβολική δόση αλκοόλ και ναρκωτικών). Προειδοποιεί ότι οι αρνητικές συνέπειες της κρίσης θα είναι πολύ μεγαλύτερες για κράτη που έχουν χαμηλά χρηματοδοτικά αποθέματα, αδύναμους κοινωνικούς θεσμούς και κατεστραμμένες δομές, για αναπτυσσόμενα κράτη που θα περιοριστεί η οικονομική τους στήριξη, για ανεπτυγμένα κράτη που έχουν ζητήσει επείγουσα βοήθεια από το ΔΝΤ αλλά και για ευαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες στο εσωτερικό των εύρωστων οικονομικά χωρών ενώ ο περιορισμός τους φαίνεται να στηρίζεται σε πολιτικές οικονομικής και κοινωνικής στήριξης. Η οικονομική κρίση δημιουργεί επίσης προβλήματα στη χρηματοδότηση των συστημάτων υγείας, ενώ ταυτόχρονα επιβαρύνεται η λειτουργία των δημόσιων μονάδων παροχής υπηρεσιών υγείας λόγω αυξημένης ζήτησης. (ΚΑΡΑΙΣΚΟΥ, et al., 2012)

3.2.1 Οικονομική Κρίση & Υγεία

Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην υγεία ποικίλλει, καθώς επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες και για αυτό η ερμηνεία των αποτελεσμάτων των ερευνών θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή. Έχει παρατηρηθεί από ερευνητές πως έχει θετικές επιδράσεις και συμβάλει στη μείωση της υπερκατανάλωσης. Σύμφωνα με έρευνες σε ΗΠΑ και Ευρώπη, σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης παρατηρήθηκε αύξηση της θνησιμότητας και μείωσή της σε περιόδους ύφεσης. Η ύφεση σχετίζεται με μείωση της χρήσης αλκοόλ, των εισαγωγών στα νοσοκομεία και των θανάτων από τροχαία ατυχήματα. Από την άλλη, έρευνες στην Ευρώπη υποστήριξαν τη θετική σχέση μεταξύ της οικονομικής κρίσης και του προσδόκιμου ζωής των ανδρών. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, το χαμηλό εισόδημα, η εργασία μειωμένης εξειδίκευσης και ο κοινωνικός αποκλεισμός έδειξαν να συνδέονται με αρνητικές επιπτώσεις στη σωματική, ψυχολογική και συναισθηματική υγεία καθώς και με τον αυξημένο κίνδυνο θνησιμότητας. Έρευνες έδειξαν ότι το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) αναγκάζει τις κυβερνήσεις των χωρών, που δέχονται τη βοήθειά του, σε περικοπή των δημοσίων κοινωνικών δαπανών και σε χρέωση των ασθενών της υγειονομικής τους περίθαλψης.

Πρόσφατο άρθρο παρατηρεί ότι υπάρχει ένα χάσμα μεταξύ της θεωρητικής και της πραγματικής πολιτικής που εφαρμόζει το ΔΝΤ σε σχέση με τα επακόλουθα που αυτό επιφέρει στην δημόσια υγεία. Σημαντικό για την υγεία σε παγκόσμιο επίπεδο κρίνονται οι μακροοικονομικές πολιτικές και αποτελούν ισχυρό παράγοντα που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και τον εθνικό έλεγχο. Αναφορικά, με τα αποτελέσματα του δανεισμού από το ΔΝΤ στην υγεία, ορισμένες έρευνες δείχνουν ουδέτερα αποτελέσματα, κάποιες αρνητικά και καμία θετικά. (ΚΑΡΑΙΣΚΟΥ, et al., 2012)

3.2.2 Οικονομική Κρίση & Ψυχική Υγεία

Οι ψυχικές διαταραχές και ιδιαίτερα οι συναισθηματικές, κρίνονται πρωταρχικής σημασίας για την δημόσια υγεία καθώς κατατάσσονται στις πρώτες αιτίες που προκαλούν σημαντική πτώση της λειτουργικότητας. Η σημασία των ψυχικών και ιδιαίτερως των συναισθηματικών διαταραχών για τη δημόσια υγεία, διαφαίνεται από το γεγονός πως κατατάσσονται ανάμεσα στις πρώτες αιτίες που προκαλούν σημαντική έκπτωση στη λειτουργικότητα του ατόμου, ενώ

αναμένεται να αυξηθούν και να γίνουν μέχρι το 2020 δεύτερες σε συχνότητα μετά την ισχαιμική καρδιοπάθεια

Η σχέση μεταξύ αντικειμενικού και υποκειμενικού οικονομικού στρες καθώς και η σχέση μεταξύ υποκειμενικού οικονομικού στρες και ατομικής ευεξίας θεωρείται ότι επηρεάζεται από ένα πλήθος ατομικών παραγόντων. Τέτοιοι παράγοντες είναι το εργασιακό status των ατόμων, τα λανθάνοντα οφέλη στα οποία έχουν πρόσβαση τα άτομα και οι πεποιθήσεις τους σχετικά με την αυτό αποτελεσματικότητα. Η εργασία παρέχει πρόσβαση σε ορισμένα οφέλη, πέρα από το όφελος της αύξησης του εισοδήματος, τα οποία είναι εξαιρετικά σημαντικά για την ευεξία του ατόμου. Τα οφέλη αυτά αφορούν στη διεύρυνση των κοινωνικών σχέσεων και δικτύωσης του ατόμου, στην πρόσβαση σε συλλογικά επιτεύγματα, στην απόδοση κοινωνικού status καθώς και στη δυνατότητα δραστηριοποίησης του ατόμου και οργάνωσης του χρόνου του.

Μελετώντας υπάρχουσες έρευνες διαπιστώνουμε τον αντίκτυπο των οικονομικών υφέσεων στη ψυχική υγεία, μέσα από την αύξηση των αυτοκτονιών, των ανθρωποκτονιών αλλά και των ψυχικών διαταραχών ενώ παρατηρείται ισχυρή συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανέχειας και εμφάνισης καταθλιπτικής διαταραχής. Παράμετροι όπως το χαμηλό εισόδημα, η ανασφάλεια, η απελπισία, η κοινωνική μεταβολή, ο κοινωνικός αποκλεισμός ενισχύουν την συναισθηματική και ψυχική ευαλωτότητα των ανθρώπων που βρίσκονται αντιμέτωποι με μια ισχυρή οικονομική κρίση.

Σημαντικό ρόλο στη «ψυχολογική επιβίωση» των ανθρώπων αυτών παίζουν τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους. Επίσης διαπιστώνεται πως η ψυχική υγεία όσων εργάζονται συχνά δεν επηρεάζεται αρνητικά καθώς βιώνοντας τη συναισθηματική ασφάλεια μιας σταθερής εργασίας αλλά και υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, στέκονται ψυχικά υγιέστεροι απέναντι στη δίνη της οικονομικής δυσπραγίας.

Οι περισσότερες έρευνες βρίσκουν αρνητική συσχέτιση μεταξύ οικονομικής κρίσης και ψυχικής υγείας πρέπει να ληφθούν υπόψη σημαντικοί παράγοντες που παρεμβάλλονται σε αυτή τη σχέση. Ιδιαίτερα καθοριστικοί παράγοντες κρίνονται το υποκειμενικό οικονομικό στρες και η επίδραση του στην ευεξία, τα λανθάνοντα οφέλη της εργασίας καθώς και η αίσθηση της αυτό αποτελεσματικότητας. Επιπλέον, κοινωνικοί παράγοντες όπως ο στιγματισμός, η περιθωριοποίηση, η διάβρωση των κοινωνικών σχέσεων, η τρέχουσα κοινωνική νόρμα και η ύπαρξη δικτύων κοινωνικής προστασίας φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο. Με σκοπό τη διερεύνηση ενδεχόμενης επίπτωσης της τρέχουσας οικονομικής κρίσης στη ψυχική υγεία των Ελλήνων, διερευνήθηκε η συσχέτιση δύο ισχυρών οικονομικών δεικτών, του ποσοστού ανεργίας και της μεταβολής του μέσου εισοδήματος της τελευταίας εικοσαετίας σε σχέση με μια σειρά δεικτών που αφορούν την ψυχική υγεία: εισαγωγές σε ψυχιατρική κλινική, επισκέψεις σε εξωτερικά ιατρεία και επείγοντα ψυχιατρικών κλινικών, αυτοκτονίες, ανθρωποκτονίες, θνησιμότητα και διαζύγια την τελευταία δεκαετία. Ακόμη, το ποσοστό ανεργίας βρέθηκε να σχετίζεται θετικά με τον αριθμό των ανθρωποκτονιών όπως επίσης και με τον αριθμό διαζυγίων κατά την ίδια περίοδο. Τα ευρήματα αυτά παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες με τα ευρήματα σε έρευνες χωρών με αντίστοιχες οικονομικές κρίσεις, όπως σε χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, στην Ασία και στις ΗΠΑ και συνηγορούν στο συμπέρασμα πως καθώς η οικονομική ανασφάλεια και η ρευστότητα αγγίζουν τις βασικές αξίες της επιβίωσης και του βιοπορισμού, κι ενώ το άγχος, ο φόβος και η συναισθηματική ανασφάλεια χαράσσονται βαθύτερα στο ψυχισμό του ατόμου, η εμφάνιση ψυχικών διαταραχών ευνοείται. Μάλιστα, εστιάζοντας στα σύγχρονα ελληνικά δεδομένα, παρατηρούμε πως βιώνοντας σημαντικές απώλειες, όπως αυτή της εργασίας, της προσδοκίας και των ονείρων, ο μέσος Έλληνας βρίσκεται αντιμέτωπος με μια ουσιαστική κρίση ταυτότητας και ένα έντονο άγχος επιβίωσης που σε βάθος χρόνου τον οδηγούν στη συναισθηματική απομόνωση αλλά και στην ανάπτυξη ψυχικών διαταραχών, με συχνότερη την κατάθλιψη. (Ο.Ε.Β.Ε.Ν.Η (ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ & ΕΜΠΟΡΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ), 2014), (ΕΥΘΥΜΙΟΥ, et al., 2013)

3.2.3 Οικονομική Κρίση & Αυτοκτονίες

Πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα είχε από τα χαμηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, τα οποία ανέρχονταν στο 2,9/100.000 κατοίκους, κάτι που μπορεί να οφειλόταν όμως και στη μειωμένη αναφορά και καταγραφή των περιστατικών. Στην Ελλάδα, έχουν πραγματοποιηθεί και πλείστες έρευνες τα τελευταία χρόνια, από τις οποίες διαφαίνεται αύξηση των ποσοστών των αυτοκτονιών κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Σε μία από αυτές τις μελέτες υπολογίστηκαν τα ποσοστά αυτοκτονιών στην Ελλάδα σε σχέση με το φύλο και την ηλικία για την περίοδο 2003 έως 2010 χρησιμοποιώντας, ως βάση, δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Πίνακας 2: Αριθμός αυτοκτονιών ανά ηλικιακή ομάδα και ανά φύλο, 2013

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΩΝ	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+	
Σύνολο	533	1	7	22	34	40	36	43	61	49	63	48	34	30	29	19	17
Άνδρες	425	0	7	18	27	28	27	34	51	40	52	38	23	28	20	18	14
Γυναίκες	108	1	0	4	7	12	9	9	10	9	11	10	11	2	9	1	3

ΠΗΓΗ : Ελληνική Στατιστική Αρχή (2015), (διαΝΕΟσις, 2016)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Η αύξηση των αυτοκτονιών στην κρίση

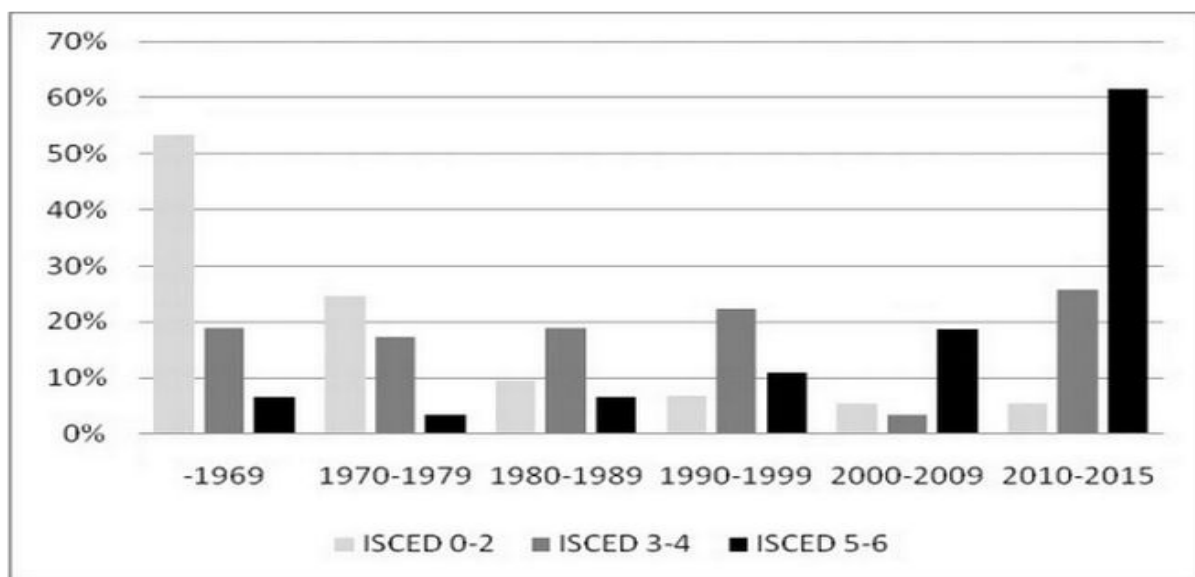
ΠΗΓΗ : (διαΝΕΟσις, 2016), ΕΛΣΤΑΤ

Το μέσο ποσοστό των αυτοκτονιών αυξήθηκε συνολικά κατά 35% μεταξύ 2010 και 2012, από 3,37 σε 4,56/100.000 κατοίκους. Η Ελλάδα μαζί με άλλες χώρες της Νοτίου Ευρώπης (Κύπρος, Μάλτα, Πορτογαλία) καταγράφεται μεταξύ των χωρών με τους χαμηλότερους αριθμούς αυτοκτονιών στην Έκθεση του ΟΟΣΑ. Ο αριθμός των αυτοχειρών αντρών είναι σχεδόν τετραπλάσιος από τις αυτόχειρες γυναίκες, γεγονός που παρατηρείται και σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η οικονομική κρίση φαίνεται να επιφέρει επιπτώσεις στην υγεία και ιδιαίτερα στην ψυχική υγεία κυρίως μέσω της ανεργίας και της μείωσης του εισοδήματος. (διαΝΕΟσις, 2016)

3.2.4 Οικονομική Κρίση & το Φαινόμενο Brain Drain

Εδώ και καιρό παρατηρείται στην Ελλάδα το φαινόμενο brain drain η αλλιώς φυγή μυαλών. Η τάση αυτή έχει γίνει έντονα αισθητή τα τελευταία 5 χρόνια όπου και έκτοτε δεκάδες χιλιάδες έχουν χάσει την εργασία τους εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και αναζητούν στο εξωτερικό την οικονομική τους ευημερία. Αντιληπτή είναι η τεράστια απώλεια που υφίσταται το ανθρώπινο και επιστημονικό δυναμικό της χώρας με την αυξανόμενη μετανάστευση των Ελλήνων και κυρίως αυτών με υψηλά προσόντα. Γιατροί στη Γερμανία, ακαδημαϊκοί στο Ηνωμένο Βασίλειο, καταστηματαρχές στην Αμερική: ο αποδεκατισμός του πληθυσμού της Ελλάδας είναι ίσως το πιο ολέθριο υποπροϊόν της οικονομικής κατάρρευσης. Οδηγώντας έτσι στην μείωση των ερευνητικών δραστηριοτήτων σε εγχώριο επίπεδο, της δυναμικότητας της οικονομίας, την υποβάθμιση του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας και τον κλυδωνισμό της οικονομικής σταθερότητας του κράτους. Από το 2% του πληθυσμού που έχει φύγει, πάνω από τους μισούς έχουν πάει στη Γερμανία και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι ροές μετανάστευσης προς το εξωτερικό έχουν αυξηθεί κατά 300% σε σχέση με τα προ κρίσης επίπεδα, καθώς η ανεργία στους νέους ξεπερνά το 50%. Γύρω στο 55% του εργατικού δυναμικού που έχει επηρεαστεί από τα επίπεδα ρεκόρ της ανεργίας είναι κάτω των 35, σύμφωνα με το Endeavour, τη διεθνή μη κερδοσκοπική οργάνωση που υποστηρίζει την επιχειρηματικότητα. Ενώ μέχρι το 1980 η μετανάστευση αφορούσε κυρίως ανειδίκευτους εργάτες, από το 1990 και μετά εντείνεται η μετανάστευση των πτυχιούχων, οι οποίοι αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα κατά τη δεκαετία του 2000.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: International Standard Classification of Education (ISCED)

0-2=μέχρι και γυμνάσιο

3-4=Λύκειο ή και τεχνική μη πανεπιστημιακή εκπαίδευση

5-6=τουλάχιστον πανεπιστημιακή εκπαίδευση (συμπεριλαμβανομένων των ΤΕΙ)

ΠΗΓΗ: (ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΜΕΤΗΣ- News247.gr, 2017)

Η αλλαγή αυτή σχετίζεται με την άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου στην Ελλάδα, αλλά και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας των ευρωπαϊκών μεταβιομηχανικών οικονομιών στις οποίες κατευθύνονται κατά βάση οι μετανάστες. Κυρίως όμως οφείλεται στην διαχρονικά περιορισμένη ζήτηση για υψηλής εκπαίδευσης προσωπικό στην Ελλάδα και συνεπώς συνδέεται άμεσα με τον σταθερό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομίας στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών χαμηλής προστιθέμενης αξίας.

Η παλιννόστηση των μεταναστών, αν και σχετικά χαμηλή (15%) λαμβάνει χώρα ακόμα και κατά την περίοδο της κρίσης, για πολλούς λόγους: αρκετές φορές λόγω των δυσκολιών που

αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στο εξωτερικό ή λόγω νόστου ή οικογενειακής συνένωσης, αλλά και κάποιες φορές λόγω του ότι η εργασιακή εμπειρία ή και οι αποταμιεύσεις που απέκτησαν στο εξωτερικό τους δίνουν τη δυνατότητα να σχεδιάσουν την επιστροφή τους με καλύτερους όρους. Η ΕΕ χρειάζεται ένα σχέδιο καταμερισμού εργασίας για να καταπολεμήσει την ανεργία σε μία περίοδο όπου οι Ευρωπαϊκές ανάγκες το επιζητούν αυτό, αλλά και ένα σχέδιο χρηματοδότησης. Την ίδια στιγμή, η Ελλάδα θέλει με κάθε τρόπο να κρατήσει το ανθρώπινο δυναμικό της και ιδιαίτερα τους νέους της.

(ΚΑΜΑΡΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ- ΤΟ ΒΗΜΑ , 2014), (ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΥΡΑΓΑΝΗΣ - HuffPost Greece, 2015), (ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΜΕΤΗΣ- News247.gr, 2017)

3.3 Επιπτώσεις Της Κρίσης Στην Ελληνική Οικονομία

Η ελληνική οικονομία διέρχεται μια <<βαθιά>> οικονομική κρίση με τη συνεχή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και την ύφεση να παραμένει, πράγμα που επηρεάζει την λειτουργία και τις επιδόσεις των επιχειρήσεων της χώρας, επιδεινώνοντας όλες τις εμπορικές δραστηριότητες, οδηγώντας στην πτώση του κύκλου εργασιών και την μετατόπιση στην κερδοφορία. Η κρίση επηρέασε τις ελληνικές επιχειρήσεις δημιουργώντας αρκετά προβλήματα στους τομείς της παραγωγής και των υπηρεσιών αλλά και στην απασχόληση των εργαζομένων των επιχειρήσεων.

Από το ξέσπασμα της κρίσης και έπειτα η ελληνική βιομηχανική παραγωγή έχει υποστεί πτώση 30%. Ο κλάδος που περισσότερο από κάθε άλλον έχει βρεθεί στη δίνη του κυκλώνα, είναι οι φαρμακευτικές επιχειρήσεις. Σύμφωνα με στοιχεία από τον Σύνδεσμο Φαρμακευτικών Επιχειρήσεων Ελλάδας (ΣΦΕΕ), η φαρμακευτική δαπάνη μειώθηκε από 5,6 δισ. ευρώ το 2009 στα 3,8 δισ. ευρώ το 2011. Άλλος ένας κλάδος που επηρεάστηκε αρκετά από την κρίση είναι η οικοδομή. Ήταν επί δεκαετίες ένας κλάδος ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στην αύξηση του ΑΕΠ δεδομένου ότι από τη μια μεριά απασχολούσε σημαντικό αριθμό εργατών, τεχνιτών και μηχανικών και, από την άλλη, με το να χρησιμοποιεί υλικά από πολλούς άλλους τομείς (τσιμεντοβιομηχανία, χαλυβουργία, υλοτομία) ενίσχυε την απασχόληση και στους κλάδους αυτούς.

Επίσης, μία από τις συνέπειες της κρίσης είναι ότι ενώ το κόστος δανεισμού για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις έχει μειωθεί από την ΕΚΤ, ο δανεισμός των Ελληνικών επιχειρήσεων είναι ακριβότερος λόγω της αύξησης των επιτοκίων εξ αιτίας του επενδυτικού ρίσκου της χώρας, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι επενδύσεις και η κατανάλωση. Η επιβράδυνση της οικονομίας έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της ζήτησης για τα ελληνικά προϊόντα στο εξωτερικό και την μείωση των εξαγωγών. Όλα αυτά επιβαρύνουν τον ρυθμό ανάπτυξης στον οποίο η ελληνική οικονομία σημείωσε ανάπτυξη έως το 2008. Το 2009 έδειξε σημεία ύφεσης λόγω της χρηματοπιστωτικής κρίσης, ενώ από το 2010 και μετά η ύφεση εντάθηκε λόγω δημοσιονομικών ανισορροπιών. Η αυστηρή εισοδηματική πολιτική και ο δραστικός περιορισμός των δημοσίων δαπανών που ασκήθηκαν τα τελευταία έτη επηρέασαν, αρνητικά την εξέλιξη του ΑΕΠ, με αποτέλεσμα το μέγεθός του να σημειώσει μείωση κατά 5,5% το 2010, κατά 9,1% το 2011, κατά 7,3% το 2012 και κατά 3,2% το 2013. Οι εξαγωγές ελληνικών αγαθών κατά το έτος 2014 μειώθηκαν σε σχέση με το 2013 περίπου κατά 1,5%, και ανήλθαν σε 27,2 δις Ευρώ. Από την άλλη πλευρά, οι εισαγωγές της χώρας το 2014 ανήλθαν σε 47,7 δις Ευρώ ενώ το 2013 ήταν 46,9 δις Ευρώ, δηλαδή αυξήθηκαν κατά 1,7%. Η αύξηση των εισαγωγών κατά το 2014 και η μικρή μείωση των εξαγωγών έχει σαν αποτέλεσμα τη μικρή αύξηση του εμπορικού ελλείμματος αγαθών της χώρας κατά το έτος 2014. (Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016)

Πίνακας 3:Σημαντικοί οικονομικοί δείκτες

	2011	2012	2013	2014	2015
Εξέλιξη ΑΕΠ (σταθερές τιμές 2010)	-9,1%	-7,3%	-3,2%	0,7%	-0,2%
Πληθωρισμός: Μέσος Ετήσιος	3,3%	1,5%	-0,9%	-1,3%	-1,7%
Παραγωγικότητα εργασίας (EU-28=100)**	87,3	88,6	90,6	89	n.a.
Ποσοστό ανεργίας	17,9%	24,4%	27,5%	26,5%	24,9%
Δημόσιες επενδύσεις (% ΑΕΠ)**	2,4%	2,5%	3,4%	3,7%	3,8%
Εξαγωγές (αγαθά- τρέχουσες τιμές)*	24,3	27,6	27,3	27,2	25,8
Εισαγωγές (αγαθά- τρέχουσες τιμές)*	48,4	49,3	47	48,1	43,6

*δισεκατομμύρια ευρώ

ΠΗΓΗ : EUROSTAT , Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2015

3.3.1 Επιπτώσεις της Κρίσης στις Ελληνικές Επιχειρήσεις

Όπως προαναφέρθηκε έχουν επηρεαστεί από την οικονομική κρίση οι παρακάτω τομείς:

i) Βιομηχανίες

Τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο της προσοχής είναι η αποβιομηχάνιση της ελληνικής οικονομίας. Η βιομηχανία είναι μια μορφή οργάνωσης των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι η παραγωγή πραγματοποιείται με τη χρήση του συστήματος των μηχανών. Η εκβιομηχάνιση είναι η διαδικασία ανάπτυξης της μηχανοποιημένης παραγωγής, κατά την οποία η βιομηχανία διαδραματίζει ηγεμονικό ρόλο στην οικονομία μιας χώρας. Η ελληνική βαριά βιομηχανία, αδυνατεί να είναι ανταγωνιστική. Συνολικά ο κλάδος της μεταποιητικής βιομηχανίας, από 141 μεγάλες εταιρείες που λειτουργούσαν το 2008, αριθμούσε μόλις 106 στα τέλη του 2015. Δηλαδή 35 λιγότερες, μαζί με τις οποίες εξαφανίστηκαν και 2,9 δισ. ευρώ παραγόμενης αξίας για την οικονομία, σύμφωνα με εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στον μεταποιητικό βιομηχανικό κλάδο οι θέσεις εργασίας μειώνονται λόγω της κρίσης, ταχύτερα απ' ότι σε οποιονδήποτε άλλο βασικό κλάδο της ελληνικής οικονομίας. Λόγω της κρίσης και της ακολουθούμενης πολιτικής, ο παραγωγικός ιστός της χώρας εξασθενούσε περισσότερο από κάθε άλλον τομέα. Το 2012 είχε καταγραφεί μείωση των θέσεων εργασίας στον τομέα της βιομηχανίας κατά 13,3% και το 2011 μείωση 13,7%.

Εκτός αυτού παρατηρείται πως το συνολικό ενεργητικό των βιομηχανικών εταιρειών μειώθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,2% την περίοδο 2008-2014 και διαμορφώθηκε σε €61,5 δισ. το 2014. Η απώλεια του ενεργητικού ήταν της τάξης των €13,4 δισ. (-18%), το 2014 σε σχέση με το 2008. Τα συνολικά ίδια κεφάλαια μειώθηκαν σε €20,2 δισ. το 2014, από €28 δισ. περίπου το 2008 (απώλειες της τάξης των €7,7 δισ.), λόγω δραστηκής αύξησης των συσσωρευμένων ζημιών.

Στα οικονομικά αποτελέσματα του τομέα παρατηρείται πως ο συνολικός κύκλος εργασιών εμφάνιζε απώλεια 12,3 δις € το 2014 σε σχέση με το 2008. Οι συνολικές πωλήσεις μειώθηκαν με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,5% την περίοδο 2008-2014. Επιδεινώθηκε ο δείκτης του μικτού κέρδους κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες το 2014 σε σχέση με το 2009 εξαιτίας της προσπάθειας μεταποίησης, να ανταγωνισθεί στις διεθνείς αγορές τις χώρες παραγωγής χαμηλού εργατικού κόστους.

Τα τελευταία έτη το καθαρό αποτέλεσμα είναι ζημιογόνο. Οι συνολικές ζημίες της περιόδου 2010-2014 ανήλθαν σε 6,8 δις. € για τον τομέα της βιομηχανίας. Τα συνολικά κέρδη διαμορφώθηκαν σε 2,6 δις € το 2014, μειωμένα κατά 46% σε σχέση με το 2008.^[1]

Λόγω λοιπόν της πολυετούς κρίσης και του υπέρογκου δανεισμού χρεοκόπησαν βιομηχανίες που είχαν κυριαρχήσει στον επιχειρηματικό χάρτη τη χώρας τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Τα εργοστάσια των εταιρειών Hellenic Steel, Shelman, «Ενωμένη Κλωστοϋφαντουργία», «Πετζετάκις» βρίσκονται το 2017 σε διαδικασία πλειστηριασμών, ενώ θα ακολουθήσουν και άλλες επιχειρήσεις.

(Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2017), (Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016)^[1], (Capital.gr, 2016), (Δημήτρης Κατσορίδας - ΟΥΤΟΠΙΑ, n.d.)

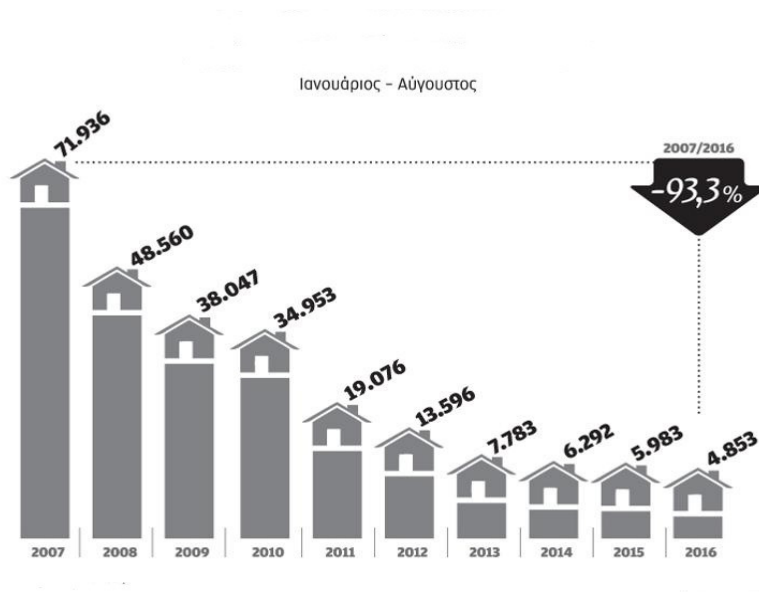
ii) Οικοδομή

Το μεγαλύτερο πλήγμα από την οικονομική κρίση των τελευταίων ετών δέχθηκε η κτηματαγορά, καθώς η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας στον κλάδο των οικοδομών και των κατασκευών ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για τη συνολική κάμψη των πραγματικών επενδύσεων στην οικονομία της χώρας. Ειδικότερα, σύμφωνα με σχετική ανάλυση της Eurobank, σε ετήσια βάση από το 2008 έως το 2014, η μείωση των πραγματικών επενδύσεων στην οικονομία άγγιξε τα 42,55 δις. ευρώ. Εξ αυτών, ποσοστό 61% ή 26 δις. ευρώ «χάθηκαν» από την πτώση της οικοδομής. Τα μεγέθη αυτά μεταφράζονται σε απώλειες 250.000 θέσεων εργασίας και πτώση των τιμών των κατοικιών 36% κατά μέσο όρο.

Η συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας στον κλάδο των κατασκευών αποτυπώνεται στην πτώση του αριθμού των οικοδομικών αδειών, στη συρρίκνωση του μεριδίου των κατασκευών επί του συνόλου των επενδύσεων, στη μείωση της απασχόλησης και στην πτώση των τιμών των διαμερισμάτων. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ που επικαλείται η Eurobank, η συνολική πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας στο σύνολο της χώρας υποχώρησε κατά 63,47% από το 2011 έως το 2014.

(ΝΙΚΟΣ ΡΟΥΣΑΝΟΓΛΟΥ - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ REAL ESTATE, 2015)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7: Η ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΝΕΩΝ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΗΓΗ : ΕΛΣΤΑΤ, ALPHA Bank, (ΝΙΚΟΣ ΡΟΥΣΑΝΟΓΛΟΥ - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ REAL ESTATE, 2015)

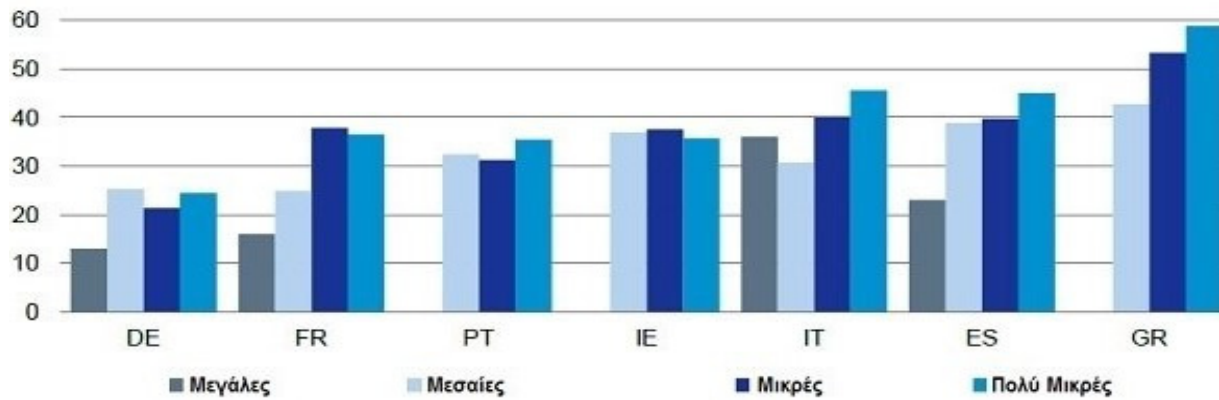
iii) ΜΜΕ(Μικρό Μεσαίες Επιχειρήσεις)

Οι Ελληνικές επιχειρήσεις επηρεάζονται από την άνοδο των επιτοκίων και την ύφεση της κατανάλωσης. Η κρίση έχει δημιουργήσει οικονομική ανασφάλεια στις επιχειρήσεις οι οποίες περιορίζουν το κόστος. Υπολογίζεται ότι από το 2008 έως το 2014 «εξαφανίστηκαν» πάνω από 200.000 εμπορικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις κάτι που συνιστά μείωση της τάξης του 25%. Από 820.185 επιχειρήσεις το 2008, το 2014 υπολογίζεται ότι ο αριθμός τους έχει μειωθεί στις 614.000. Η πρόσβαση στην χρηματοδότηση σε όλες τις κατηγορίες επιχειρήσεων αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα. Σύμφωνα με έρευνα, στην Ελλάδα το 43% των μεσαίων επιχειρήσεων, το 53% των μικρών και το 59% των πολύ μικρών χαρακτηρίζουν την έλλειψη πρόσβασης σε χρηματοδότηση ως σοβαρό πρόβλημα.

Τα προβλήματα των ΜΜΕ αναδείχθηκαν η έλλειψη ρευστότητας, η υψηλή φορολογία και η χαμηλή καταναλωτική ζήτηση. Επιπλέον προβλήματα αποτελούν το υψηλό λειτουργικό κόστος, ο έντονος ανταγωνισμός από φθηνότερα εισαγόμενα προϊόντα και ο ανταγωνισμός από μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Στον τομέα της χρηματοδότησης η Ελλάδα εμφανίζει τη χαμηλότερη επίδοση στην ΕΕ. Συγκεκριμένα, σχεδόν το 1/3 των αιτήσεων για χορήγηση δανείων που υποβάλλουν οι ΜΜΕ απορρίπτονται, αυτό οφείλεται στην απροθυμία των τραπεζών να χορηγήσουν δάνειο.

(Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2015)

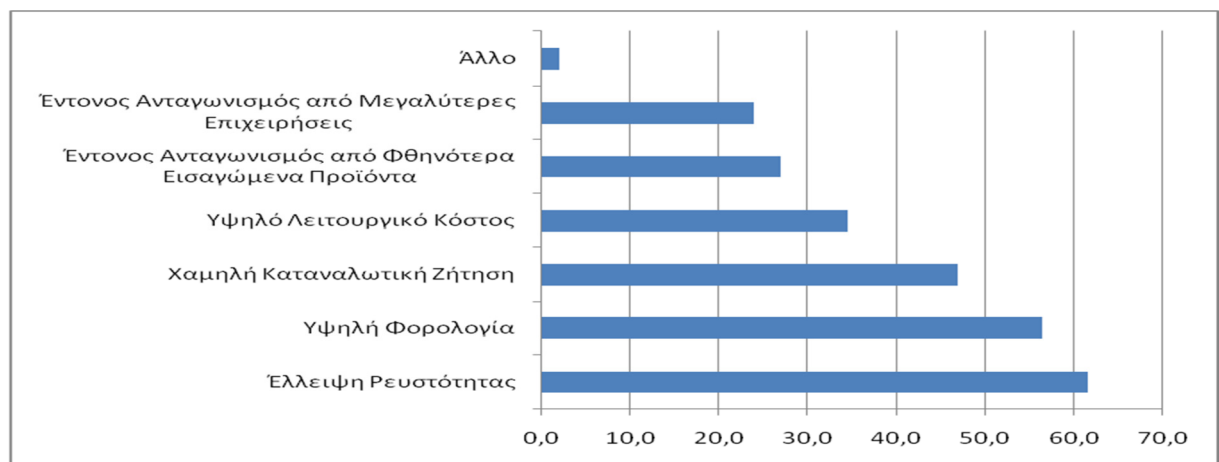
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8 : Τα ποσοστά Έλλειψης πρόσβασης στην χρηματοδότηση Ελληνικών επιχειρήσεων
 Ποσοστό επιχειρήσεων που δηλώνουν τουλάχιστον 7, σε μια κλίμακα από το 1 έως το 10.
 1 : Κανένα πρόβλημα με χρηματοδότηση, 10 : Πολύ πιεστικό πρόβλημα.

*Δεν υπάρχουν στοιχεία για τις μεγάλες επιχειρήσεις σε Πορτογαλία, Ιρλανδία και Ελλάδα.

ΠΗΓΗ : SAFE, Deutsche Bank Research, (Capital.gr, 2014)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9: Τα προβλήματα των ΜΜΕ

ΠΗΓΗ : Ε.Σ.Ε.Ε (Ιανουάριος 2013), (Intelligent Deep Analysis, 2013)

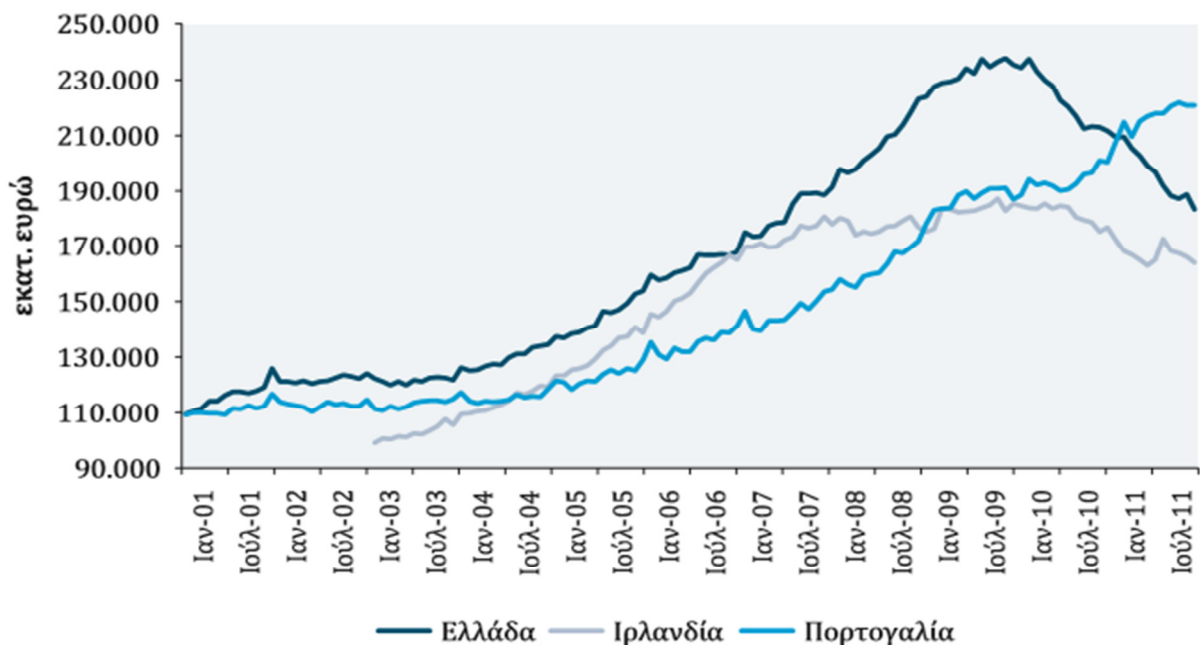
Το πρόβλημα ρευστότητας είναι το κυριότερο από τα προβλήματα που καταγράφονται σε σχέση με τη δυνατότητα απρόσκοπτης λειτουργίας και βιωσιμότητας των ελληνικών ΜΜΕ, ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης.

3.3.2 Επιπτώσεις της Κρίσης στις Ελληνικές Τράπεζες

Το τραπεζικό σύστημα αποτελεί βασικό πυλώνα ανάπτυξης και χρηματοδότησης μιας οικονομίας. Συγκεκριμένα στην Ελληνική οικονομία ο κλάδος των Τραπεζών υπέστη βαρύ πλήγμα από τις συνέπειες της κρίσης και τις διαδικασίες που αποφασίσθηκαν για τη δημοσιονομική εξυγίανση. Η κρίση δημόσιου χρέους της χώρας άσκησε μεγάλες πιέσεις στις τράπεζες, οι οποίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με ραγδαία εκροή καταθέσεων, αποκόπηκαν από τις διεθνείς αγορές και κατέγραψαν πολύ μεγάλες απώλειες, κυρίως από την εφαρμογή του προγράμματος ανταλλαγής ομολόγων - PSI, χωρίς να έχουν απαλειφθεί πλήρως οι συνέπειες. Σύμφωνα με μελέτη την περίοδο 2010-2015 οι ελληνικές τράπεζες κατέγραψαν ζημίες προ φόρων συνολικού ποσού 70,3 δισ. ευρώ. Εξετάζοντας τα βασικά μεγέθη του κλάδου αναδύεται έντονα η εικόνα της συρρίκνωσης της δραστηριότητας των τραπεζών. Οι τέσσερις συστημικές τράπεζες (ALPHA, ΕΘΝΙΚΗ, ΠΕΙΡΑΙΩΣ, EUROBANK) και η Attica Bank ξεπερνούν πλέον αθροιστικά το 95% του ελληνικού τραπεζικού συστήματος από 67,7% στο τέλος του 2007.

Αξίζει να αναφερθεί πως η κατάσταση του τραπεζικού συστήματος δυσχεραίνεται μέσω της κατακόρυφης αύξησης των αβέβαιων απαιτήσεων. Αυτές αφορούν την δανειοδότηση νοικοκυριών και επιχειρήσεων. Πολλά νοικοκυριά και επιχειρήσεις δυσκολεύονται σε περιόδους ύφεσης να ξεπληρώσουν τα δάνεια. Μεγάλο μέρος των δανειοληπτών αδυνατούν να εξοφλήσουν τους τόκους, έτσι τα ιδιωτικά χρέη αυξάνονται και τα τραπεζικά ιδρύματα παραγράφουν μέρος των απαιτήσεών τους με αποτέλεσμα την επιδείνωση των βασικών τους δεικτών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 10: Καταθέσεις κατοίκων εσωτερικού σε εγχώρια πιστωτικά ιδρύματα

ΠΗΓΗ : Κεντρικές τράπεζες, (ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

Οι καταθέσεις του ιδιωτικού τομέα αποτελούν το δεύτερο πρόβλημα το οποίο η ύφεση παραχωρεί στους ώμους του τραπεζικού συστήματος. Η μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών οδηγεί σε εκροή καταθέσεων από το τραπεζικό σύστημα, καθώς τα

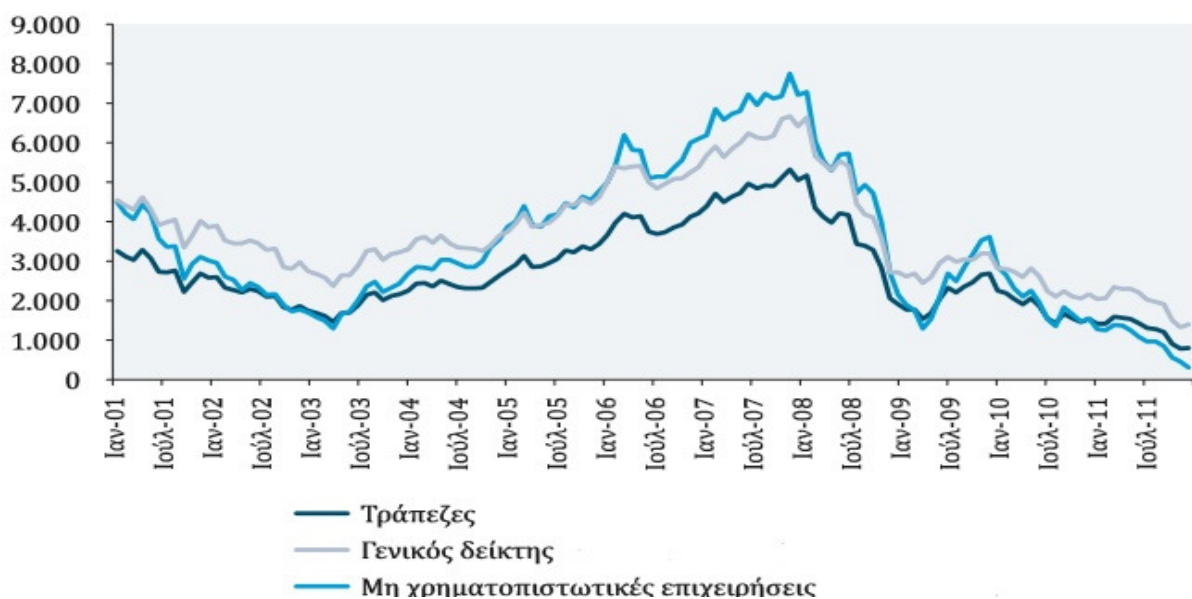
νοικοκυριά προσπαθούν να αποπληρώσουν υποχρεώσεις τις οποίες είχαν αναλάβει σε περιόδους οικονομικής ευμάρειας.

Το τρίτο σκέλος της επίδρασης της κρίσης στο τραπεζικό σύστημα σχετίζεται με τις αναταράξεις που δημιουργούνται στη διατραπεζική αγορά, με επιπτώσεις στο κόστος της χρηματοδότησης και στη ρευστότητα των πιστωτικών ιδρυμάτων. Αυτό σχετίζεται περισσότερο με την διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση 2007-2008 παρά με την ύφεση της ελληνικής οικονομίας. Η επίδραση αυτή είναι πολύ σημαντική καθώς η διατραπεζική αγορά αποτελεί το κυριότερο μέσο κάλυψης των αναγκών των πιστωτικών ιδρυμάτων σε ρευστότητα.

Μια τέταρτη συνέπεια της ύφεσης στις επιδόσεις του τραπεζικού συστήματος σχετίζεται με την κατάσταση αβεβαιότητας και επηρεάζει την χρηματιστηριακή αξία των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η ανησυχία για την μελλοντική κερδοφορία των τραπεζών, η αβεβαιότητα και η δυνατότητά τους να ανταπεξέλθουν στο υψηλότερο κόστος δανεισμού, οδηγούν στην πώση της κεφαλαιοποίησης τους. Καθιστώντας έτσι δύσκολη την άντληση πόρων από την αγορά.

(Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ , 2017), (HUFFPOST, 2016)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 11: Δείκτης Τιμών Χρηματιστηρίου Αθηνών

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος,(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

Τέλος η οικονομική κρίση επιδρά αρνητικά στο τραπεζικό σύστημα με την αύξηση της έντασης του ανταγωνισμού μεταξύ των πιστωτικών ιδρυμάτων. Η μείωση των καταθέσεων και η δυσκολία άντλησης νέων κεφαλαίων από τις χρηματαγορές οδηγούν σε ανταγωνισμό μεταξύ των τραπεζών.

Πίνακας 4: Οικονομικά Στοιχεία Ελληνικών Τραπεζών

ΤΡΑΠΕΖΕΣ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΚΕΡΔΗ 2014 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΕΤΟΧΟΙ	19,864 εκατ. Κέρδη +654 εκατ. ευρώ - Μέρισμα 0,4972 ευρώ 815 εκατ. Ευρώ Δημόσιο 20%
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2016 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΙΙΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΕΤΟΧΟΙ	9,147 δις. Ζημίες -2,887 δις. ευρώ ή κέρδη 53 εκατ. 6,9 δις. Ευρώ ΤΧΣ 40,39%
ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2016 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΙΙΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΕΤΟΧΟΙ	8,73 δις. Ζημίες -4 εκατ. Ευρώ 8,6 δις. Ευρώ ΤΧΣ 26% Νομικά πρόσωπα 66% και ιδιώτες 8%
ALPHA BANK	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2016 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΕΤΟΧΟΙ	1,53 δις. Κέρδη 42,3 εκατ. Ευρώ 8,63 δις. Ευρώ ΤΧΣ 11%, Ξένοι 81%, συνολικά 125 χιλ μέτοχοι
EUROBANK	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2016 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΙΙΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΕΤΟΧΟΙ	2,18 δις. Κέρδη 230 εκατ. ευρώ 5,55 δις. ευρώ ΤΧΣ 2,38% θεσμικοί και ιδιώτες 97,62%

ΠΗΓΗ :(bankingnews.gr, 2017)

4 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

4.1 Ευρωπαϊκοί Οικονομικοί Οργανισμοί

4.1.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), αποτελούμενη από είκοσι οκτώ ευρωπαϊκά κράτη με περισσότερους από 500 εκατομμύρια κατοίκους συνολικά, θεωρείται η ισχυρότερη ένωση κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο, δεδομένου ότι περιλαμβάνει το 7,4% του παγκόσμιου πληθυσμού και συνδυασμένο ονομαστικό ΑΕΠ περίπου 16,06 τρισεκατομμύρια ευρώ το 2014.

Έχει δικό της νόμισμα - το ευρώ (€), το οποίο όμως έχουν υιοθετήσει ως εθνικό νόμισμα μόνο δεκαεννέα από τα κράτη μέλη της που αποτελούν την λεγόμενη «ζώνη του ευρώ» και μια "ενιαία αγορά" χωρίς σύνορα, η οποία εξασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία ανθρώπων, εμπορευμάτων, κεφαλαίων και υπηρεσιών. Οι πολίτες των κρατών μελών της είναι παράλληλα και πολίτες της Ένωσης, έχουν δηλαδή την "Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια" που επιτρέπει την ελεύθερη διαμονή και κυκλοφορία τους στο έδαφος των κρατών μελών (δεδομένου ότι καταργήθηκαν οι έλεγχοι διαβατηρίων στα εσωτερικά της σύνορα με τη Συμφωνία του Σένγκεν) και τους παρέχει το δικαίωμα να εκλέγουν ή και να εκλέγονται μια φορά κάθε πέντε έτη στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η ενιαία αγορά της ΕΕ αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, αφού η ΕΕ είναι ο μεγαλύτερος εξαγωγέας στον κόσμο, ο δεύτερος μεγαλύτερος εισαγωγέας, ενώ αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους εμπορικούς εταίρους σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία. Επίσης διατηρεί το 30% του παγκόσμιου καθαρού πλούτου (που εκτιμάται στα 223 τρις. δολάρια το 2012).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, της οποίας εμπνευστές και αρχιτέκτονες θεωρούνται οι Χέλμουτ Κολ και Φρανσουά Μιτεράν, ιδρύθηκε την 1η Νοεμβρίου 1993 με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (7-2-1992) γνωστότερης ως Συνθήκη του Μάαστριχτ, βασισμένη στις τότε Ευρωπαϊκές Κοινότητες: α) την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) που ιδρύθηκε με συνθήκη που υπεγράφη στις 18 Απριλίου 1951 στο Παρίσι, τέθηκε σε ισχύ στις 23 Ιουλίου 1952 και η ισχύς της οποίας έληξε στις 23 Ιουλίου 2002, β) την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) που ιδρύθηκε με συνθήκη που υπεγράφη στις 25 Μαρτίου 1957 στη Ρώμη και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1958, γνωστή ως "Συνθήκη της Ρώμης" και γ) την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) που υπεγράφη στη Ρώμη μαζί με τη συνθήκη ΕΟΚ.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ αντικατέστησε τις παραπάνω συνθήκες και ίδρυσε την Ευρωπαϊκή Ένωση, χωρίζοντας τις πολιτικές της σε τρεις βασικές κατηγορίες, τους λεγόμενους "Τρεις Πυλώνες" που περιελάμβαναν τον Κοινοτικό τομέα (οι περισσότεροι τομείς κοινής πολιτικής), την Κοινή εξωτερική πολιτική και την Πολιτική ασφάλειας, καθώς και την Αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις. Επίσης προέβλεπε κάποιους συγκεκριμένους δείκτες (πληθωρισμός, δημόσιο έλλειμμα, εξωτερικό χρέος, επιτόκια) προς τους οποίους έπρεπε να συγκλίνουν όλα τα κράτη-μέλη. Κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η Ένωση αποτελούνταν από 12 μέλη, από τότε έχει αυξηθεί ο

αριθμός των κρατών-μελών μετά από νέες τροποποιητικές συνθήκες που έχουν διευρύνει και επεκτείνει σταδιακά, τόσο την γεωγραφική έκταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και τις αρμοδιότητές της.

Στη συνέχεια ενσωματώθηκε στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (17 Ιουνίου 1997) το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης για την άσκηση οικονομικής πολιτικής από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο αντικατέστησε το Πρόγραμμα Σύγκλισης της Συνθήκης του Μάαστριχ και είναι μέρος της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτελείται από ένα ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και από δύο κανονισμούς του Συμβουλίου της 7ης Ιουλίου 1997, που προσδιορίζουν τις τεχνικές λεπτομέρειες (επίβλεψη των δημοσιονομικών θέσεων και του συντονισμού των οικονομικών πολιτικών, εφαρμογή της διαδικασίας που αφορά στα ελλείμματα) για την εξασφάλιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας των κρατών-μελών μετά την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος.

Με στόχο τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης υπογράφηκε στις 29 Οκτωβρίου 2004 Συνθήκη στη Ρώμη, η οποία όμως ουδέποτε τέθηκε σε ισχύ καθώς δεν επικυρώθηκε από το γαλλικό και ολλανδικό λαό σε αντίστοιχα δημοψηφίσματα το 2005.

Στη συνέχεια η Συνθήκη της Λισαβόνας, που υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009, τροποποίησε ολόκληρη τη δομή της Ένωσης, αφού συγχώνευσε τους "Τρεις Πυλώνες" της Συνθήκης του Μάαστριχ σε μια ενιαία νομική οντότητα, θέσπισε επίσημα τον θεσμό του μόνιμου Προέδρου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με θητεία 30 μηνών, ενώ έδωσε αυξημένες αρμοδιότητες στον Ύπατο Εκπρόσωπο της Ένωσης για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας.

Στις 23 Ιουνίου 2016 μετά από τη διενέργεια δημοψηφίσματος το Ηνωμένο Βασίλειο αποφάσισε να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διαδικασία της αποχώρησης θα ολοκληρωθεί πλήρως μετά από κάποια χρόνια.

ΤΡΟΠΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ - ΟΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΛΗΨΗ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι ομοσπονδία όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες ούτε ένας οργανισμός συνεργασίας μεταξύ κυβερνήσεων, όπως τα Ηνωμένα Έθνη. Έχει έναν δικό της, μοναδικό τρόπο λειτουργίας, σύμφωνα με τον οποίο οι χώρες που την αποτελούν, δηλαδή τα "κράτη μέλη" συνεχίζουν να είναι ανεξάρτητα κυρίαρχα έθνη, αλλά συνενώνουν τις εθνικές κυριαρχίες τους ώστε να αποκτήσουν ισχύ και παγκόσμια επιρροή την οποία καμία δεν θα μπορούσε να έχει μόνη της. Τα κράτη μέλη δηλαδή μεταβιβάζουν ορισμένες από τις εξουσίες λήψης αποφάσεων που διαθέτουν σε κοινά θεσμικά όργανα που έχουν συσταθεί από τα ίδια, ώστε να μπορούν να λαμβάνονται αποφάσεις δημοκρατικά σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για θέματα κοινού ενδιαφέροντος.

Τα επτά θεσμικά όργανα της Ε.Ε. είναι τα εξής: 1) το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και 2) το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ των οποίων κατανέμονται οι αρμοδιότητες τροποποίησης και ελέγχου της νομοθεσίας, 3) η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Κομισιόν) και 4) το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (με πιο περιορισμένα καθήκοντα) που ασκούν από κοινού εκτελεστικά καθήκοντα, 5) το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο ελέγχει τον οικονομικό προϋπολογισμό της Ένωσης, 6) το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ελέγχει και εξασφαλίζει την ερμηνεία και εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου καθώς και των Συνθηκών που έχουν υπογραφεί ή (θα υπογραφούν στο μέλλον) 7) η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ασκεί τη νομισματική πολιτική της ευρωζώνης, στην οποία συμμετέχουν τα περισσότερα κράτη της Ένωσης.

Επίσης, υπάρχει και ένα πλήθος βοηθητικών οργάνων που λειτουργούν συμβουλευτικά προς την ΕΕ ενώ ορισμένα από αυτά εξειδικεύονται σε συγκεκριμένους τομείς.

Στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμμετέχουν διάφορα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα με διαφορετικά συστήματα λήψης αποφάσεων και ιδίως: το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προτείνει τη νέα νομοθεσία, αλλά η αρμοδιότητα για τη θέσπιση των νόμων εμπίπτει τόσο στο Κοινοβούλιο και όσο και στο Συμβούλιο. Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις το Συμβούλιο μπορεί να ενεργεί χωρίς τη σύμπραξη άλλων οργάνων. Επίσης και άλλα θεσμικά όργανα συμμετέχουν στη διαδικασία θέσπισης νομοθεσίας.

Οι κύριες μορφές νομοθεσίας της ΕΕ είναι οι οδηγίες και οι κανονισμοί: α) Οι οδηγίες καθορίζουν έναν κοινό στόχο για όλα τα κράτη μέλη, αφήνοντας την επιλογή του τύπου και των μέσων επίτευξής του στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται να εφαρμόσουν μια οδηγία συνήθως εντός προθεσμίας ενός μέχρι δύο ετών, που προϋποθέτει την αλλαγή της εθνικής νομοθεσίας, ώστε να εναρμονίζεται με την Ενωσιακή. β) Οι κανονισμοί ισχύουν άμεσα σε ολόκληρη την ΕΕ χωρίς να απαιτούν κάποια περαιτέρω ενέργεια από τα κράτη μέλη. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.1 Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποτελεί το μόνο θεσμικό όργανο που εκλέγεται άμεσα από τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανά πενταετία με εκλογές που διεξάγονται στα κράτη μέλη, την ίδια χρονική περίοδο. Οι 751 βουλευτές που εκλέγονται οργανώνονται σε πολιτικές ομάδες πολυεθνικού χαρακτήρα οι οποίες χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένες πολιτικές και ιδεολογικές τοποθετήσεις. Εκπροσωπούν τα συμφέροντα των πολιτών των κρατών μελών σε σχέση με τη λήψη αποφάσεων εκ μέρους της ΕΕ και διασφαλίζουν ότι τα άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ λειτουργούν δημοκρατικά.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Ολομέλεια του οποίου συνέρχεται για μία εβδομάδα κάθε μήνα στο Στρασβούργο, είναι σημαντικό φόρουμ για τη διεξαγωγή πολιτικών συζητήσεων και τη λήψη πολιτικών αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ. Κατόπιν τροποποιήσεων των ευρωπαϊκών συνθηκών, το Κοινοβούλιο έχει αποκτήσει ουσιώδεις νομοθετικές και δημοσιονομικές εξουσίες, οι οποίες του επιτρέπουν να χαράσσει, από κοινού με τους εκπροσώπους των κυβερνήσεων των κρατών μελών στο Συμβούλιο, την κατεύθυνση προς την οποία κινείται το ευρωπαϊκό εγχείρημα. Λειτουργεί ως συν νομοθέτης, ασκώντας από κοινού με το Συμβούλιο την εξουσία να εγκρίνει και να τροποποιεί νομοθετικές προτάσεις καθώς και να αποφασίζει για τον ενωσιακό προϋπολογισμό. Επίσης εποπτεύει το έργο της Επιτροπής, του Συμβουλίου και άλλων οργανισμών της ΕΕ, ασκώντας δημοκρατικό έλεγχο στη δράση τους. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.2 Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Αποτελεί μαζί με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού ασκεί νομοθετική και δημοσιονομική εξουσία σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, συντονίζοντας και χαράσσοντας τις γενικές πολιτικές των κρατών μελών. Στις τακτικές συνεδριάσεις του συμμετέχουν υπουργοί των κυβερνήσεων όλων των χωρών της Ένωσης για να αποφασίσουν σχετικά με επιμέρους θέματα και για τη θέσπιση ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Έδρα του Συμβουλίου είναι οι Βρυξέλλες, (εκτός από τους μήνες Απρίλιο, Ιούνιο και Οκτώβριο, κατά τους οποίους οι συνεδριάσεις του διεξάγονται στο Λουξεμβούργο) και οι επίσημες γλώσσες στις οποίες πραγματοποιούνται οι εργασίες είναι τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά. Η Προεδρία του Συμβουλίου ασκείται από κάθε κράτος για μία περίοδο έξι μηνών.

Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ταυτίζεται με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το οποίο συνεδριάζει τέσσερις φορές το χρόνο και απαρτίζεται από τους αρχηγούς κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ούτε με

το Συμβούλιο της Ευρώπης που είναι διακυβερνητικό οργανισμό το οποίο ιδρύθηκε το 1949 με στόχο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.3 Ευρωπαϊκή Επιτροπή - (Κομισιόν)

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία είναι ανεξάρτητη από τις εθνικές κυβερνήσεις, αποτελεί το ανώτατο εκτελεστικό όργανο της ΕΕ, ρόλος της οποίας είναι η εκπροσώπηση και η προάσπιση των συμφερόντων της ΕΕ ως σύνολο. Το όργανο αυτό εδρεύει στις Βρυξέλλες και σημερινός Πρόεδρός της είναι ο Ζαν-Κλωντ Γιούνκερ.

Είναι αρμόδια κυρίως για: α) την υποβολή νομοθετικών προτάσεων στο Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο αλλά και για την εφαρμογή των αποφάσεων των οργάνων αυτών, β) τη διαχείριση και εκτέλεση των πολιτικών και του προϋπολογισμού της ΕΕ, την υλοποίηση των προγραμμάτων της και την εν γένει εύρυθμη λειτουργία της, γ) την επιβολή της νομοθεσίας της ΕΕ (από κοινού με το Δικαστήριο) και δ) την εκπροσώπηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη διεθνή σκηνή (π.χ. διεξαγωγή διαπραγματεύσεων για τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ της Ε.Ε. και τρίτων χωρών).

Η Επιτροπή συμμετέχει σε όλες τις συνόδους του Κοινοβουλίου, όπου διευκρινίζει και δικαιολογεί τις πολιτικές της και απαντά στις ερωτήσεις των ευρωβουλευτών. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής διορίζεται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ενώ ως αντιπρόεδρος θεωρείται ο Ύπατος Εκπρόσωπος της Ένωσης για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας. Οι υπόλοιποι Επίτροποι διορίζονται από το Συμβούλιο της ΕΕ μετά από συμφωνία με τον διορισθέντα Πρόεδρο. Ο συνολικός αριθμός των μελών της Επιτροπής, που αποκαλούνται Επίτροποι, είναι 28 και διορίζονται για περίοδο πέντε ετών, εντός έξι μηνών από τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Έτσι κάθε κράτος-μέλος εκπροσωπείται από έναν Επίτροπο. Τα διορισμένα μέλη της Επιτροπής ασκούν τα καθήκοντά τους προς το γενικό συμφέρον της Ένωσης, χωρίς να δέχονται υποδείξεις από εθνικές κυβερνήσεις και οργανισμούς, ενεργούν ως ενιαίο σώμα και υπόκεινται σε ψήφο εμπιστοσύνης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο οποίο είναι πολιτικά υπόλογοι.

(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.4 Ευρωπαϊκό Συμβούλιο

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι το ανώτατο πολιτικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης γι' αυτό οι συνεδριάσεις του αποκαλούνται "σύνοδοι κορυφής". Καθορίζει τη γενική πολιτική και τις στρατηγικές που ακολουθούνται από την ΕΕ ενώ συμμετέχει ενεργά σε οποιοσδήποτε τροποποιήσεις των υφιστάμενων συνθηκών. Επίσης επιλύει οποιοσδήποτε διαφορές μεταξύ των κρατών-μελών και των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων, και αντιμετωπίζει τις πολιτικές κρίσεις και διαφωνίες σε αμφιλεγόμενα θέματα και πολιτικές. Εξωτερικά, ενεργεί συλλογικά ως «αρχηγός κράτους» επικυρώνοντας σημαντικά έγγραφα (όπως πχ, διεθνείς συμφωνίες και συνθήκες).

Αποτελείται από τους αρχηγούς κρατών και κυβερνήσεων όλων των χωρών της ΕΕ, καθώς και από τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ως επικεφαλής και τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ συνεδριάζει τέσσερις φορές το χρόνο για να χαράξει τη γενική πολιτική της Ένωσης και να αναλύσει τις προόδους που σημειώνονται.

Ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, ο ρόλος του οποίου κατοχυρώθηκε με την εφαρμογή της Συνθήκης της Λισαβόνας (1-12-2009), είναι υπεύθυνος για την διασφάλιση της εξωτερικής εκπροσώπησης της ΕΕ και τη προώθηση της συναίνεσης μεταξύ των μελών της. Έχει θητεία τριάντα μηνών με δικαίωμα μίας επιπλέον θητείας. Σημερινός Πρόεδρος είναι ο Ντόναλντ Τούσκ. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.5 Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο

Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο ιδρύθηκε το 1975 και αποτελεί ένα από τα κύρια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποστολή του είναι να ελέγχει την ορθότητα και την κανονική εκτέλεση του προϋπολογισμού της ΕΕ και τη σωστή δημοσιονομική διαχείριση των πόρων της. Για την εκτέλεση των καθηκόντων του, έχει δικαίωμα να ελέγχει κάθε πρόσωπο ή οργανισμό που χειρίζεται πόρους της ΕΕ. Στο πλαίσιο της αποστολής αυτής διατυπώνει απόψεις και προτάσεις για τη βελτίωση της χρηματοπιστωτικής νομοθεσίας και τη καταπολέμηση της απάτης. Επίσης συνδράμει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο στο έργο τους, υποβάλλοντας, ήδη από το 1993, ετήσιες εκθέσεις για κάθε προηγούμενο οικονομικό έτος, που επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία των λογαριασμών και τη νομιμότητα και τη κανονικότητα των πράξεων που υπόκεινται σε έλεγχο. Βάσει της έκθεσης αυτής το Κοινοβούλιο εγκρίνει ή όχι τους χειρισμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη διαχείριση του προϋπολογισμού. Επίσης το Ελεγκτικό Συνέδριο διαβιβάζει στο Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο δήλωση αξιοπιστίας με την οποία επιβεβαιώνει τη ορθή αξιοποίηση των χρημάτων των Ευρωπαίων πολιτών. Τέλος, ενημερώνει τους πολίτες για τα αποτελέσματα του έργου του με εκθέσεις.

Το Ελεγκτικό Συνέδριο διορίζεται από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για θητεία έξι ετών και απαρτίζεται από ένα μέλος από κάθε κράτος μέλος της ΕΕ. Ο πρόεδρος εκλέγεται από τα μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου για περίοδο τριών ετών. Τωρινός πρόεδρος είναι ο Βιτόρ Μανουέλ ντα Σίλβα Καλντέιρα (Vitor Manuel da Silva Caldeira). Η θητεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου και του προέδρου μπορεί να ανανεωθεί. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.6 Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο) είναι το ανώτατο δικαιοδοτικό όργανο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και εδρεύει στο Λουξεμβούργο.

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λισσαβόνας (13-12-2007) το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί το σύνολο του δικαιοδοτικού συστήματος της Ε.Ε., αποτελούμενο από τρία δικαιοδοτικά όργανα: το καθεαυτό Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο και το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης.

Η αρμοδιότητά του είναι να ελέγχει την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου από τα όργανα της Ένωσης και από τα κράτη-μέλη. Έτσι: α) κρίνει τη νομιμότητα πράξεων των ευρωπαϊκών οργάνων μετά από προσφυγή κράτους-μέλους, β) κρίνει τη συμμόρφωση κράτους-μέλους με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο μετά από προσφυγή της Επιτροπής ή άλλου κράτους-μέλους. γ) ερμηνεύει κανόνες του Ευρωπαϊκού Δικαίου μετά από προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου και δ) εκδικάζει αναιρέσεις κατά αποφάσεων του Πρωτοδικείου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017)

4.1.1.7 Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) δημιουργήθηκε το 1998 και εδρεύει στη Φραγκφούρτη (Γερμανία). Αποστολή της είναι η διαχείριση του ευρώ, η εγγύηση σταθερότητας τιμών και η χάραξη και εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής της ζώνης του ευρώ. Για να εκπληρώσει την αποστολή της χρησιμοποιεί το «ευρωπαϊκό σύστημα κεντρικών τραπεζών» (ΕΣΚΤ). Οι χώρες που έχουν υιοθετήσει μέχρι σήμερα το ευρώ αποτελούν συλλογικά τη «ζώνη του ευρώ» και οι κεντρικές τους τράπεζες, μαζί με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, απαρτίζουν το λεγόμενο «ευρώ σύστημα». Η ΕΚΤ επιτελεί το έργο της με πλήρη ανεξαρτησία, δεδομένου ότι η τράπεζα, οι εθνικές κεντρικές τράπεζες του ΕΣΚΤ, αλλά και όλα τα μέλη των οργάνων λήψης αποφάσεων τους δεν μπορούν να ζητούν ή να δέχονται υποδείξεις από οποιονδήποτε άλλο οργανισμό. Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και οι

κυβερνήσεις των χωρών της ΕΕ οφείλουν να σέβονται αυτή την αρχή και να μην προσπαθούν να επηρεάσουν την ΕΚΤ ή τις εθνικές κεντρικές τράπεζες

Ένα από τα κύρια καθήκοντα της ΕΚΤ είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών στη ζώνη του ευρώ, ούτως ώστε η αγοραστική αξία του ευρώ να μη διαβρώνεται από τον πληθωρισμό. Στόχος της ΕΚΤ είναι να διασφαλίζει ότι ο ετήσιος ρυθμός αύξησης των τιμών καταναλωτή είναι μεσοπρόθεσμα μικρότερος, αλλά κοντά στο 2 %. Για να πετύχει το στόχο αυτό ορίζει τα βασικά επιτόκια μετά από ανάλυση των οικονομικών και των νομισματικών εξελίξεων, αυξάνοντας τα επιτόκια αν θέλει να τιθασεύσει τον πληθωρισμό και μειώνοντάς τα αν θεωρεί ότι ο κίνδυνος πληθωρισμού είναι περιορισμένος.

Η ΕΚΤ έχει τρία όργανα λήψης αποφάσεων: το Διοικητικό Συμβούλιο, την Εκτελεστική Επιτροπή και το Γενικό Συμβούλιο. Έργο της εκτελεστικής επιτροπής είναι η εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής, όπως χαράσσεται από το διοικητικό συμβούλιο και η παροχή των σχετικών οδηγιών στις εθνικές κεντρικές τράπεζες, η προετοιμασία των συνεδριάσεων του διοικητικού συμβουλίου και η τρέχουσα διαχείριση της ΕΚΤ. Απαρτίζεται από τον πρόεδρο της ΕΚΤ, τον αντιπρόεδρο και τέσσερα άλλα μέλη, οι οποίοι διορίζονται με κοινή συμφωνία από τους προέδρους ή πρωθυπουργούς των χωρών της ζώνης του ευρώ, και η θητεία των οποίων είναι οκταετής και μη ανανεώσιμη.

Το διοικητικό συμβούλιο είναι το ανώτατο όργανο λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, απαρτίζεται από τα έξι μέλη της εκτελεστικής επιτροπής και από τους διοικητές των κεντρικών τραπεζών της ζώνης του ευρώ και προεδρεύεται από τον πρόεδρο της ΕΚΤ. Πρωταρχική αποστολή του είναι η διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής της ζώνης του ευρώ και ιδίως ο καθορισμός των επιτοκίων δανεισμού που επιβάλλει η ΕΚΤ στις εμπορικές τράπεζες. Το γενικό συμβούλιο απαρτίζεται από τον πρόεδρο και τον αντιπρόεδρο της ΕΚΤ και από τους διοικητές των εθνικών κεντρικών τραπεζών και των 27 κρατών μελών της ΕΕ και συμβάλλει στις συμβουλευτικές και συντονιστικές λειτουργίες της ΕΚΤ και στις προετοιμασίες για την περαιτέρω διεύρυνση της ζώνης του ευρώ.

Παρ' όλο που η ΕΚΤ διέπεται από το Ευρωπαϊκό δίκαιο, κατευθείαν και όχι από το εταιρικό που εφαρμόζουν ιδιωτικές εταιρίες, είναι οργανωμένη σαν εταιρία υπό την έννοια ότι η ΕΚΤ έχει μετόχους και μετοχικό κεφάλαιο, το οποίο ανέρχεται σε πέντε δισεκατομμύρια ευρώ. (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017), (ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, 2017),(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2017)

4.1.2 Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση(ΟΝΕ - ΕΥΡΩΖΩΝΗ)

Η θέσπιση μιας κοινής συναλλαγματικής μονάδας είχε αποτελέσει επίσημο στόχο της ΕΟΚ, ήδη από το 1969. Δέκα χρόνια αργότερα, θεσπίστηκε η Ευρωπαϊκή λογιστική μονάδα η οποία αποτελούσε μια κοινή συναλλαγματική συνισταμένη μεταξύ των χωρών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Με την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992, εκτός από την ίδρυση της ΕΕ, θεσπίστηκαν επίσης νομικά η δομή της νομισματικής ένωσης και τα κριτήρια πληρότητας ενός κράτους για την επιτυχή προσχώρησή του σε αυτή. Η νομισματική ένωση ξεκίνησε το 1999, με τη συμμετοχή 11 χωρών αρχικά, τότε έκανε και την πρώτη του επίσημη εμφάνιση το ευρώ, σε λογιστική μορφή ως εικονικό νόμισμα για πληρωμές χωρίς μετρητά και για λογιστικούς σκοπούς. Η φυσική του έκδοση και διάθεση στις χώρες της ευρωζώνης (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) ξεκίνησε τη 1η Ιανουαρίου 2002, οπότε και καταργήθηκαν τα εθνικά νομίσματα των κρατών της ευρωζώνης, που σήμερα αριθμεί 19 μέλη.

Έτσι στόχος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προωθήθηκε με την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος, του ευρώ, που έχει υιοθετηθεί από δεκαεννέα κράτη μέλη των οποίων τα εθνικά νομίσματα αντικατέστησε, με τελευταία την Λιθουανία το 2015. Οι χώρες που έχουν υιοθετήσει το ευρώ ως νόμισμα συμμετέχουν

πλήρως στο στάδιο της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και αποτελούν την Ευρωζώνη (όπως επικράτησε να αποκαλείται η νομισματική ένωση) ασκώντας κοινή νομισματική πολιτική που προβλέφθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (αποφυγή υπερβολικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων και βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους των κρατών - μελών) και ολοκληρώθηκε με την κυκλοφορία του ευρώ.

Οι δημιουργοί του ευρώ συνέταξαν το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης και την ρήτρα «μη διάσωσης» στη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Το ΣΣΑ έθεσε νομικούς περιορισμούς σχετικά με το έλλειμμα των κρατών-μελών και τα επίπεδα του χρέους, και η ρήτρα μη διάσωσης απαγόρευσε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή σε μεμονωμένα κράτη μέλη να διασώσουν υπερχρεωμένα κράτη ώστε να αποφύγουν μια κρίση εμπιστοσύνης.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, το ευρώ αυξάνει την επιρροή της ΕΕ, δεδομένου ότι αποτελεί σήμερα το δεύτερο ισχυρότερο αποθεματικό νόμισμα στον πλανήτη, καθώς περίπου το 1/4 των αποθεματικών των διεθνών χρηματιστηρίων είναι σε ευρώ, επίσης είναι το δεύτερο σημαντικότερο διεθνές νόμισμα, μετά το δολάριο ΗΠΑ αφού περισσότερα από 175 εκατομμύρια άτομα σε όλον τον κόσμο χρησιμοποιούν νομίσματα προσδεμένα στο ευρώ. Τα κράτη - μέλη της ευρωζώνης έχουν σημαντικά προνόμια αφού με την εισαγωγή του ευρώ καταργήθηκαν οι συναλλαγματικές διακυμάνσεις, μειώθηκε το συναλλαγματικό κόστος και ενισχύθηκε η οικονομική ανάπτυξη, λόγω της προσέλκυσης επενδύσεων, της ελεύθερης κυκλοφορία κεφαλαίων, της διευκόλυνσης των διασυνοριακών συναλλαγών μεταξύ των επιχειρήσεων και της ενθάρρυνσης των ανθρώπων να ταξιδεύουν και να πραγματοποιούν αγορές σε άλλες χώρες.

Ο έλεγχος του κοινού νομίσματος και των πολιτικών της νομισματικής ένωσης, διενεργείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) που ελέγχεται από το Γενικό Συμβούλιό της, το οποίο περιλαμβάνεται από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο της ΕΚΤ καθώς και τους διοικητές των κεντρικών εθνικών τραπεζών των 28 μελών της ΕΕ.

Η οικονομική σταθερότητας της ΕΕ διασφαλίζεται από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοπιστωτικής Εποπτείας (ESFS), ένα θεσμοθετημένο οικονομικό σύστημα εποπτείας αποτελούμενο από τρεις επιμέρους αρχές: την Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών (ΕΑΤ), την Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων και την Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών, που συμπληρώνονται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικών Κινδύνων το οποίο τελεί υπό την άμεση εποπτεία της ΕΚΤ.

Στις αρχές του 2009 ξέσπασε η οικονομική κρίση της Ευρωζώνης, στο διάστημα αυτό η απόκλιση από τους δημοσιονομικούς στόχους του Μάαστριχτ σε συνδυασμό με την ευρωπαϊκή κρίση χρέους, έκανε πολύ δύσκολο ή ακόμα και αδύνατο για κάποιες χώρες της Ευρωζώνης (Ελλάδα, Ιρλανδία, Ισπανία, Κύπρος και Πορτογαλία) να εξοφλήσουν ή να αναχρηματοδοτήσουν το δημόσιο χρέος τους. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ απαγόρευε κράτη της Ευρωζώνης να αναλάβουν την χρηματοδότηση των χρεών των άλλων κρατών, αφού υπάρχει ρήτρα μη διάσωσης στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Όμως το ΣΣΑ δεν ήταν αυστηρά υποχρεωτικό και κατά την κρίση της ευρωζώνης, η ρήτρα μη διάσωσης εγκαταλείφθηκε *de facto* τον Απρίλιο του 2010, με το πακέτο διάσωσης που δόθηκε στην Ελλάδα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση φοβούμενη την μετάδοση της κρίσης, επέκτεινε τα δάνεια έκτακτης ανάγκης για την Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία και δημιούργησε ένα μόνιμο ταμείο διάσωσης - τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM). Έτσι βρέθηκαν νομικές δικλίδες για τη σύσταση διάφορων ταμείων διάσωσης των συγκεκριμένων κρατών, έτσι ώστε να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις.

(ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Ευρωζώνη, 2017), (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Οικονομική και Νομισματική Ένωση, 2017),

(ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΤΟ ΕΥΡΩ, 2017)

4.2 Παγκόσμιοι Οικονομικοί Οργανισμοί

4.2.1 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ,IMF) είναι ένας διεθνής οργανισμός αποτελούμενος από 189 κράτη μέλη, ο οποίος επιβλέπει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα παρακολουθώντας τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και τα ισοζύγια πληρωμών και προσφέρει οικονομική και τεχνική βοήθεια στα μέλη του.

Ιδρύθηκε στις 22 Ιουλίου 1944 στο Bretton Woods του New Hampshire των Η. Π.Α σε μια συνεδρίαση των Ηνωμένων Εθνών, από τα 45 ιδρυτικά μέλη που επιζητούσαν να διαμορφώσουν ένα πλαίσιο οικονομικής συνεργασίας, που θα μπορούσε να αποτρέψει την επανάληψη του φαύλου κύκλου ανταγωνιστικών υποτιμήσεων νομίσματος, που είχαν οδηγήσει στη "Μεγάλη Ύφεση" της δεκαετίας του 1930. Τα κεντρικά γραφεία του βρίσκονται στην Ουάσινγκτον των Η.Π.Α.

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έχει ως πρωταρχικούς στόχους την επίβλεψη του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος και την προώθηση της οικονομικής σταθερότητας, διασφαλίζοντας τη σταθερότητα του διεθνούς νομισματικού συστήματος, του συστήματος ισοτιμιών συναλλάγματος και διεθνών πληρωμών που επιτρέπουν στα κράτη, και στους πολίτες τους κατ' επέκταση, να αγοράζουν αγαθά και υπηρεσίες. Το σύστημα αυτό είναι σημαντικό για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, αυξάνοντας το βιοτικό επίπεδο και περιορίζοντας τη φτώχεια.

Βασική αποστολή του είναι να παρέχει οικονομική βοήθεια σε χώρες που βρίσκονται σε δυσμενή οικονομική κατάσταση. Χώρες – μέλη που έχουν πρόβλημα με το ισοζύγιο πληρωμών τους μπορούν να ζητήσουν δάνεια για την ανόρθωση της εθνικής τους οικονομίας, όπου απαιτείται συνήθως να προβούν σε μεταρρυθμίσεις.

Οι σκοποί, η οργανωτική δομή και η λειτουργία του Δ.Ν.Τ.

Κύριοι στόχοι: Σύμφωνα με το Άρθρο Ι των Άρθρων της Συμφωνίας του ΔΝΤ οι κύριοι στόχοι του είναι:

- η προώθηση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας
- η διευκόλυνση της επέκτασης και της ισορροπημένης ανάπτυξης του διεθνούς εμπορίου
- η προώθηση συναλλαγματικής σταθερότητας
- η στήριξη της καθιέρωσης ενός πολύπλευρου συστήματος πληρωμών και
- η διαθεσιμότητα πόρων (με κατάλληλες εγγυήσεις διασφάλισης) σε μέλη που αντιμετωπίζουν δυσκολίες ισοζυγίου πληρωμών.

Οι αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται η δράση του Δ.Ν.Τ. είναι :

- Η αποκλειστικότητα των καθοριζόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Με την καθιέρωση της αρχής αυτής έπαψε να υφίσταται η δυνατότητα προσφυγής στην πρακτική των πολλαπλών συναλλαγματικών ισοτιμιών από τα διάφορα κράτη – μέλη. Αντίθετα, καθιερώθηκε η δυνατότητα διακύμανσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών εντός των ορίων του $\pm 1\%$. Σε περίπτωση δε υπέρβασης των περιθωρίων αυτών οι κεντρικές τράπεζες μπορούσαν να παρέμβουν στην αγορά συναλλάγματος ώστε με κατάλληλους συναλλαγματικούς χειρισμούς να διατηρείται η συναλλαγματική ισοτιμία των εθνικών τους νομισμάτων στο πλαίσιο της δηλωμένης ισοτιμίας. Για τις χώρες –μέλη τα νομίσματα των οποίων δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στους περιορισμούς αυτούς προβλέφθηκε να

χορηγείται μεταβατική περίοδος προσαρμογής της συναλλαγματικής ισοτιμίας των νομισμάτων τους στις παραπάνω δεσμεύσεις.

- Η σταθερότητα των καθιερωμένων συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Η αρχή της σταθερότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών απορρέει από την προηγούμενη αρχή της αποκλειστικότητας των δηλωμένων συναλλαγματικών ισοτιμιών. Η αρχή αυτή δεν επιτρέπει τη συχνή μεταβολή της δηλωμένης ισοτιμίας, ούτε και την πρακτική των κυμαινόμενων ισοτιμιών. Αποκλίσεις από αυτή την αρχή επιτρεπόταν μόνο μετά από έγκριση του Δ.Ν.Τ. Το ίδιο συνέβη και με νομίσματα ισχυρών οικονομικών χωρών, όπως λ.χ., με το γερμανικό νόμισμα το οποίο ανατιμήθηκε επανειλημμένα.

- Η μετατρεψιμότητα των πιστωτικών τίτλων που προέρχονται από τις τρέχουσες διεθνές συναλλαγές.

Ο κανόνας αυτός αποσκοπεί στη διευκόλυνση της επέκτασης του διεθνούς εμπορίου σε όλους τους τομείς.

- Η εξασφάλιση ισορροπίας στα ισοζύγια πληρωμών με την προϋπόθεση του ελέγχου της οικονομίας.

Οι χώρες οι οποίες καταφεύγουν στο Δ.Ν.Τ. για να πετύχουν την λήψη μέτρων προστασίας του ισοζυγίου πληρωμών τους είναι υποχρεωμένες να θέτουν την οικονομία και τις οικονομικές πολιτικές τους κάτω από τον έλεγχό του.

Επιτήρηση οικονομιών: Μέσω της επιτήρησης ή εποπτείας το ΔΝΤ εξετάζει περιφερειακές και διεθνείς οικονομικές και χρηματοοικονομικές εξελίξεις, ώστε να διατηρηθεί η σταθερότητα και να προληφθεί η κρίση στο διεθνές νομισματικό σύστημα. Βασική ευθύνη του είναι η εποπτεία του διεθνούς νομισματικού συστήματος και η παρακολούθηση της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής πολιτικής των 189 κρατών μελών του. Στο πλαίσιο της διαδικασίας αυτής, η οποία διεξάγεται σε παγκόσμιο, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, το ΔΝΤ εντοπίζει δυνητικούς κινδύνους για τη σταθερότητα και συνιστά κατάλληλες προσαρμογές πολιτικής που απαιτούνται για τη διατήρηση της οικονομικής ανάπτυξης και την προώθηση της οικονομικής και οικονομικής σταθερότητας. Παρέχει συμβουλές στα 189 κράτη-μέλη του, ενθαρρύνοντάς τα να υιοθετούν πολιτικές που ενισχύουν την οικονομική σταθερότητα, μειώνουν την ευπάθειά τους σε οικονομικές και χρηματοοικονομικές κρίσεις και ανεβάζουν το βιοτικό επίπεδο. Παρέχει τακτική αξιολόγηση των διεθνών προβλέψεων στην Παγκόσμια Οικονομική Προοπτική και των καπιταλιστικών αγορών στην Έκθεση Παγκόσμιας Χρηματοοικονομικής Σταθερότητας, ενώ παράλληλα δημοσιεύει μια σειρά περιφερειακών οικονομικών προοπτικών.

Χρηματοοικονομική στήριξη: Η χρηματοδότηση του ΔΝΤ έχει ως στόχο να προσφέρει σε κράτη-μέλη την απαραίτητη βοήθεια για να διορθώσουν προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών, ιδίως σε περιόδους κρίσεων. Η χρηματοδοτική ενίσχυση αφορά το σύνολο των κρατών και χορηγείται υπό συγκεκριμένους όρους με κριτήριο τη στήριξη του ισοζυγίου πληρωμών τους και ορισμένο χρονικό ορίζοντα. Οι μορφές χρηματοδοτικής ενίσχυσης διακρίνονται: σε τακτικές ευκολίες, σε ειδικές ευκολίες και στην ενισχυμένη ευκολία. Ένα πρόγραμμα πολιτικής που χρηματοδοτείται από το ΔΝΤ έχει σχεδιαστεί από τις εθνικές αρχές σε στενή συνεργασία με το ΔΝΤ και η συνέχιση της χρηματοοικονομικής στήριξης εξαρτάται από την αποτελεσματική υλοποίηση αυτού του προγράμματος.

Τεχνική υποστήριξη : Το ΔΝΤ προσφέρει τεχνική υποστήριξη και εκπαίδευση για να βοηθήσει τα κράτη-μέλη να ενισχύσουν τη δυνατότητά τους να σχεδιάζουν και να υλοποιούν αποτελεσματικές πολιτικές. Η τεχνική υποστήριξη παρέχεται σε διάφορους τομείς, όπως φορολογική πολιτική και διαχείριση, διαχείριση δαπανών, νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, επιτήρηση και ρύθμιση τραπεζικού και χρηματοοικονομικού συστήματος, θεσμικά πλαίσια και στατιστική.

Πόροι: Οι πόροι του ΔΝΤ παρέχονται από τα κράτη-μέλη του, κυρίως μέσω καταβολής ποσοστώσεων, που αντικατοπτρίζουν ευρέως το οικονομικό μέγεθος κάθε κράτους. Το ύψος του μεριδίου κάθε κράτους μέλους καθορίζει και την έκταση των δικαιωμάτων του. Οι ετήσιες δαπάνες λειτουργίας του Ταμείου καλύπτονται κυρίως από τη διαφορά μεταξύ της είσπραξης τόκων (επί οφειλόμενων δανείων) και της καταβολής τόκων (επί ποσοστώσεων που χρησιμοποιούνται για τη χρηματοδότηση των "αποθεματικών θέσεων" των δανείων), ωστόσο τα κράτη-μέλη συμφώνησαν πρόσφατα να υιοθετήσουν ένα νέο μοντέλο εισοδήματος που βασίζεται σε μια σειρά εισοδηματικών πηγών που ταιριάζουν περισσότερο στις ποικίλες δραστηριότητες του Ταμείου. Το ΔΝΤ διαθέτει επίσης χρυσό, το οποίο συσσωρεύεται από τις πληρωμές των χωρών μελών. Οι μετοχές χρυσού ανέρχονται σε περίπου 90,5 εκατομμύρια ουγγιές (2,814,1 μετρικούς τόνους), καθιστώντας το ΔΝΤ έναν από τους μεγαλύτερους επίσημους κατόχους χρυσού. Τα άρθρα συμφωνίας του ΔΝΤ περιορίζουν αυστηρά τη χρήση αυτού του χρυσού. Εάν εγκριθεί με πλειοψηφία 85 τοις εκατό της συνολικής εκλογικής δύναμης των χωρών μελών, το ΔΝΤ μπορεί να πωλήσει ή να δεχθεί χρυσό ως πληρωμή από τις χώρες μέλη. Απαγορεύεται η αγορά χρυσού ή η ανάληψη άλλων συναλλαγών σε χρυσό.

Οργάνωση και Διακυβέρνηση: Το ΔΝΤ υπόκειται στον έλεγχο των κυβερνήσεων των κρατών-μελών του. Ο οργανισμός έχει 189 μέλη και διοικείται από πέντε καταστατικά όργανα: το Συμβούλιο Διοικητών, το Εκτελεστικό Συμβούλιο, τον Διευθύνοντα Σύμβουλο, την είκοσι τετραμελή Ενδιάμεση Επιτροπή του Συμβουλίου Διοικητών και την είκοσι τετραμελή Επιτροπή Ανάπτυξης.

Τα κυριότερα όργανα του Δ.Ν.Τ. είναι : το Συμβούλιο των Διοικητών, το Εκτελεστικό Συμβούλιο και ο Γενικός Διευθυντής. Αναλυτικότερα :

Το Συμβούλιο των Διοικητών: Είναι το ανώτατο όργανο και συνέρχεται κάθε χρόνο σε Γενική Συνέλευση. Το όργανο αυτό αποτελείται από αντιπροσώπους των χωρών - μελών που ορίζουν ένα Διοικητή και τον αναπληρωτή του με πενταετή θητεία. Στη θέση αυτή συνήθως ορίζονται οι Διοικητές των Κεντρικών Τραπεζών των κρατών – μελών. Με βάση τις οδηγίες των κυβερνήσεών τους διαμορφώνουν στις ετήσιες Γενικές Συνελεύσεις τις κατευθυντήριες γραμμές του Δ.Ν.Τ. Οι ετήσιες σύνοδοι του Δ.Ν.Τ. διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ρύθμιση των διεθνών νομισματικών και οικονομικών σχέσεων.

Το Εκτελεστικό Συμβούλιο : Το όργανο αυτό είναι το ανώτατο εκτελεστικό όργανο και είναι επιφορτισμένο με την υλοποίηση των αποφάσεων του Συμβουλίου των Διοικητών καθώς και την λήψη των τρεχουσών αποφάσεων. Αποτελείται από 24 Εκτελεστικούς Διοικητές από τους οποίους οι 5 ορίζονται (τυπικά), οι 3 ορίζονται de facto και οι 16 εκλέγονται. Μόνιμη συμμετοχή στο Εκτελεστικό Συμβούλιο έχουν οι Η.Π.Α, η Γαλλία , η Γερμανία, η Ιαπωνία η Μεγάλη Βρετανία και από το 1978 η Σαουδική Αραβία. Το Εκτελεστικό Συμβούλιο συνεδριάζει τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα και οι αποφάσεις λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Η κάθε ψήφος είναι σταθμισμένη από αριθμητική άποψη με βάση τη συμμετοχή της κάθε χώρας στο κεφάλαιο του Δ.Ν.Τ. Δηλαδή κάθε χώρα - μέλος δεν διαθέτει μια ψήφο, όπως συμβαίνει στον Ο.Η.Ε. αλλά τόσες ψήφους όσες αναλογούν στο μερίδιο συμμετοχής της στο κεφάλαιο του Δ.Ν.Τ. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται εκφράζουν συνήθως τα συμφέροντα ή τις απόψεις των πιο ανεπτυγμένων οικονομικά χωρών, οι οποίες διαθέτουν το 62 % των ψήφων. Μάλιστα το ειδικό βάρος των ψήφων των πιο ισχυρών χωρών, και ειδικότερα των Η.Π.Α., αυξάνεται ακόμα περισσότερο αν λάβουμε υπόψη ότι οι σημαντικότερες αποφάσεις πρέπει να συγκεντρώνουν το 85 % των ψήφων. Συνεπώς με βάση τα δεδομένα αυτά οι Η.Π.Α. με το 21% των ψήφων που διαθέτουν είναι η μόνη χώρα με δικαίωμα αρνησικυρίας.

Ο Γενικός Διευθυντής :Εκλέγεται για πέντε χρόνια από τους Διοικητές και είναι ο επικεφαλής του Δ.Ν.Τ. και του διοικητικού προσωπικού του, το οποίο συντίθεται από υπαλλήλους διαφόρων χωρών. Ο Γενικός Διευθυντής προεδρεύει των εργασιών του Εκτελεστικού Γραφείου δίχως δικαίωμα ψήφου. Ψηφίζει μόνο στην περίπτωση ισοψηφίας, οπότε η ψήφος

του είναι καθοριστική. Σύμφωνα με σιωπηρή συμφωνία, στη θέση του Γενικού Διευθυντή εκλέγεται Ευρωπαίος, ενώ στη θέση του Προέδρου της Παγκόσμιας Τράπεζας Αμερικανός.

Επικρίσεις :Το Δ.Ν.Τ. από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα υπήρξε στόχος έντονων αντιπαραθέσεων με αποτέλεσμα να αμφισβητείται σοβαρά η χρησιμότητά του. Έχει επικριθεί για τον τρόπο με τον οποίο παρέχει οικονομική βοήθεια σε χώρες που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα και την γενικότερη προσέγγισή, αφού υποχρεώνει τις χώρες αυτές να εξυγιάνουν τις οικονομίες τους με πολιτικές που οδηγούν σε αύξηση της φτώχειας στις χώρες που δέχονται τη βοήθεια. Τέτοιες πολιτικές είναι: η διολίσθηση ή η εφάπαξ υποτίμηση των εθνικών νομισμάτων τους, η περιστολή των δημοσίων δαπανών, η αύξηση των φορολογικών εσόδων με στόχο την αντιμετώπιση των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού, η απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου, οι ιδιωτικοποιήσεις, κ.ά. Ο δε έλεγχος που ασκεί το Δ.Ν.Τ. είναι τόσο ασφυκτικός ώστε πολλοί αναρωτιούνται για τη σκοπιμότητά του. Ειδικότερα:

α) Η οικονομική βοήθεια δίδεται πάντοτε υπό διάφορες προϋποθέσεις (υιοθέτηση Προγραμμάτων Διαρθρωτικής Προσαρμογής - Structural Adjustment Programs), οι οποίες παρεμποδίζουν την κοινωνική σταθερότητα και συνεπώς τους δεδηλωμένους στόχους του ΔΝΤ, ενώ τα Προγράμματα Διαρθρωτικής Προσαρμογής οδηγούν σε αύξηση της φτώχειας στις χώρες που δέχονται τη βοήθεια.

β) Το ΔΝΤ συνιστά συχνά σε κυβερνήσεις χωρών που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα την υποτίμηση του νομίσματος, η οποία αυξάνει τον πληθωρισμό και είναι καταστροφική για την οικονομική ευημερία. Επίσης, μερικές φορές υποστηρίζει "προγράμματα λιτότητας", τα οποία συνεπάγονται αύξηση των φόρων ακόμη και όταν η οικονομία είναι αδύνατη, με στόχο την παροχή εσόδων στην κυβέρνηση για την αντιμετώπιση του ελλειμματικού προϋπολογισμού. Η υψηλή φορολογία των προγραμμάτων λιτότητας, όμως οδηγεί σε συρρίκνωση της οικονομίας.

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι συζητείται σοβαρά η ανάγκη μεταρρύθμισής του ή η αντικατάστασή του από πιο αντιπροσωπευτικό οργανισμό, δεδομένου ότι υπάρχουν πολλές και διαφορετικές εκτιμήσεις για το έργο και την αναγκαιότητα ύπαρξής του.

4.2.2 Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)

Ιστορικά

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) είναι διεθνής οργανισμός των αναπτυσσόμενων χωρών που υποστηρίζει τις αρχές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Αποτελεί ένα φόρουμ στο οποίο οι κυβερνήσεις επιδιώκουν να βελτιώσουν την πολιτική συγκρίνοντας εφαρμογές πολιτικής, αναζητώντας απαντήσεις στα κοινά προβλήματα, προσδιορίζοντας τις καλές πρακτικές και συντονίζοντας τις εσωτερικές και διεθνείς πολιτικές.

Αρχικά ιδρύθηκε με πρωτοβουλία των ΗΠΑ το 1948 στο Παρίσι ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) (Organisation for European Economic Co-operation - OEEC) ως φορέας με σκοπό την εφαρμογή και διαχείριση του σχεδίου Μάρσαλ. (Marshall Plan) για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο. Στη συνέχεια ιδρύθηκε ο ΟΟΣΑ το 1961, ως διάδοχος του Οργανισμού για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία (ΟΕΟΣ). Οι στόχοι του αφορούσαν τη σταθεροποίηση και τον συντονισμό των πολιτικών για την οικονομική ανοικοδόμηση της Δυτικής Ευρώπης μέσω της εκμετάλλευσης της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας, καθώς και τη φιλελευθεροποίηση της διακίνησης αγαθών και κεφαλαίων. Αφενός η πίεση των ΗΠΑ για συντονισμό της οικονομικής πολιτικής των βιομηχανικών κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο και αφετέρου η

δυτικοευρωπαϊκή διάσπαση σε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και σε Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελευθέρων Συναλλαγών σηματοδότησε την αναγκαιότητα ενός ευρύτερου οργανισμού – πλαίσιο. Έτσι η ιδιότητα μέλους της επεκτάθηκε και σε μη ευρωπαϊκά κράτη, και το 1960 μετασχηματίστηκε στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, με την απόφαση των Παρισίων που συμπεριέλαβε στον νεοσυσταθέντα ΟΟΣΑ πέραν των 18 ευρωπαϊκών μελών του μέχρι τότε ΟΕΟΣ , τον Καναδά και τις ΗΠΑ. Σήμερα ο ΟΟΣΑ αποτελείται από 29 μέλη, ένα εκ των οποίων είναι και η Ελλάδα.

Σκοπός: Ο σκοπός του ΟΟΣΑ με βάση τις καταστατικές του αρχές είναι να επιδιώκει την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας μέσω της οικονομικής ανάπτυξης και της απασχόλησης, όπως και μέσω της ανόδου του βιοτικού επιπέδου διατηρώντας την οικονομική σταθερότητα των μελών του, την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας στον χώρο του ΟΟΣΑ μέσω του συντονισμού της πολιτικής των κρατών, τη συνδρομή του οργανισμού στην οικονομική ανάπτυξη των αναπτυσσομένων χωρών και τη στήριξη της αύξησης και ενδυνάμωσης του παγκόσμιου εμπορίου.

Ο ΟΟΣΑ μελετάει διάφορα θέματα (π.χ. φορολογικό, κοινωνική ασφάλιση, συνταξιοδοτικό κλπ) με στόχο την παροχή ενός κοινού πεδίου δράσης για τις κυβερνήσεις προκειμένου να εργαστούν μαζί για βρουν από κοινού λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Επίσης διεξάγει μελέτες για κάθε χώρα χωριστά, προτείνοντας τρόπους και μέσα για την καλύτερη ανάπτυξη τους. Στο πεδίο δράσης του οργανισμού περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων: κοινωνικές και περιβαλλοντικές αλλαγές, πρόταση κανόνων για το εμπόριο, μέτρηση της παραγωγικότητας, εισαγωγή κοινά αποδεκτών προτύπων για την ασφάλεια, την ποιότητα κλπ.

Όργανα

Το Συμβούλιο: Είναι το ανώτατο όργανο όπου εκπροσωπούνται όλα τα κράτη - μέλη και συνεδριάζει μια φορά τον χρόνο σε επίπεδο Υπουργών. Οι εκδιδόμενες αποφάσεις και συστάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία, ενώ σε περίπτωση αρνητικής ψήφου κάποιου κράτους αυτή δεν λαμβάνεται υπόψη, αλλά και η απόφαση δεν εφαρμόζεται.

Η Εκτελεστική Επιτροπή: Προετοιμάζει και υποστηρίζει τις εργασίες του Συμβουλίου και αποτελείται από επτά μόνιμα μέλη και επτά εκλεγμένα μέλη.

Η Επιτροπή για την Αναπτυξιακή Βοήθεια (Development Assistance Committee-DAC): Είναι επιφορτισμένη με τον συντονισμό της αναπτυξιακής βοήθειας των χωρών με στόχο τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητά τους και τη σταδιακή ενσωμάτωση των υποβοηθούμενων χωρών στην παγκόσμια οικονομία. Στις εργασίες της DAC λαμβάνουν μέρος η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

Για την επίτευξη των σκοπών του ο ΟΟΣΑ στηρίζεται σε ομάδες εργασίας, τεχνικά συμβούλια, μόνιμες και ad hoc επιτροπές, μεταξύ των οποίων η πλέον γνωστή επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής. Τέλος με τον ΟΟΣΑ είναι συνδεδεμένες μια σειρά αυτόνομων και ημιαυτόνομων Υπηρεσιών

Εργαλειοθήκη ΟΟΣΑ:

Είναι ένα σύνολο μέτρων και προτάσεων του Οργανισμού που περιλαμβάνουν μια σειρά από ενέργειες, που προτείνονται στην εκάστοτε κυβέρνηση ως εργαλεία ανάπτυξης, αφού αν υιοθετηθούν θα επιτευχτεί ταχύτερη ανάπτυξη της οικονομίας.

Στην Ελλάδα ειδικότερα, αρκετές αγορές εξακολουθούν να διέπονται από υπέρ ρύθμιση, από μεγάλο αριθμό άμεσων ή εμμέσων περιορισμών (αποκλειστικά δικαιώματα, κλειστά επαγγέλματα, γεωγραφικοί, ποσοτικοί και ποιοτικοί περιορισμοί, ανώτατες τιμές), από υψηλό βαθμό προστατευτισμού, από υψηλά εμπόδια εισόδου, από τη νομοθεσία που χαρακτηρίζεται ως εκτεταμένη, πολύπλοκη, αλληλεπικαλυπτόμενη, αλληλοσυγκρουόμενη και

συχνά ημιτελής, από μεγάλες αλληλοεπικαλύψεις αρμοδιοτήτων μεταξύ οριζόντιων και τομεακών ρυθμιστών, από υψηλά κόστη υποστηρικτικών λειτουργιών (π.χ. κόστος μεταφορών), από υπερβολική κατάτμηση των αγορών και μεσάζοντες χωρίς προστιθέμενη αξία που αυξάνουν τις τιμές των προϊόντων, κ.ά. Αποτέλεσμα όλων των ανωτέρω είναι ότι η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από χαμηλή ένταση ανταγωνισμού, από σοβαρή υστέρηση σε καινοτομία, από αδικαιολόγητα υψηλό κόστος εισόδου, παραμονής και εξόδου σε αγορές, από ισχυρά αντικίνητρα επέκτασης σε αγορές τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού, από χαμηλή ή περιορισμένη δυναμική και αρκετά συχνά φαινόμενα υψηλού βαθμού συγκέντρωσης αγορών.

Παρόλο που στην ελληνική οικονομία το κράτος εξακολουθεί να διατηρεί ένα αδικαιολόγητα υψηλό παρεμβατισμό στην οργάνωση των αγορών με σκοπό να διορθώσει τις αστοχίες της ελεύθερης οικονομίας προς όφελος του καταναλωτή, στην πράξη συντηρείται ένα πλαίσιο λειτουργίας των αγορών που δεν δημιουργεί οφέλη για τους καταναλωτές, που αυξάνει το κόστος για τη βιομηχανία και τη μεταποίηση ενώ δεν φαίνεται να εκπληρώνει ούτε τους στόχους του κράτους για ρύθμιση και έλεγχο των αγορών και των επιχειρήσεων και την είσπραξη δημόσιων εσόδων. Ταυτόχρονα η χαμηλή ένταση του ανταγωνισμού και τα αυξημένα εμπόδια εισόδου και εξόδου στις αγορές αποτελούν σημαντικότατο αντικίνητρο για άμεσες ξένες επενδύσεις, τόσο στις συγκεκριμένες αγορές όσο και συνολικά στην οικονομία, σε μια περίοδο όπου η προσέλκυση επενδύσεων αποτελεί αναπτυξιακό στόχο και προαπαιτούμενο.

Το πρόγραμμα εφαρμογής της εργαλειοθήκης του ΟΟΣΑ στην Ελληνική οικονομία (άνοιγμα κλειστών επαγγελματιών, απελευθέρωση γάλακτος, πώληση μη συνταγογραφούμενων φαρμάκων και εκτός φαρμακείων, αναδιάρθρωση του συνταξιοδοτικού κ.ά.) σκοπό έχει να άρει τις υφιστάμενες στρεβλώσεις και να ενταθεί ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων, προκειμένου να προκύψουν πολλαπλασιαστικά οφέλη στους καταναλωτές, στις επιχειρήσεις, στα δημόσια έσοδα, στην ανάπτυξη, απασχόληση και συνολικά στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

(ΒΙΚΠΑΙΔΕΙΑ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης , 2017),
(ΚΕΠΕ, 2012)

5 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ & Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

5.1 Ο Ρόλος της Οικονομικής Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ)

Με την πρόσφατη χρηματοπιστωτική κρίση της Ευρωζώνης η οποία ενέτεινε την κερδοσκοπική συμπεριφορά των αγορών, αποκαλύφθηκαν τα προβλήματα και τα κενά του συστήματος και της διακυβέρνησης της ΟΝΕ, οι οποίες προκάλεσαν κλυδωνισμούς στο οικοδόμημά της, το οποίο, αν και δοκιμάστηκε έντονα, κατάφερε να αντέξει. Το σύστημα της ΟΝΕ βίωσε έντονα τη διαταραχή που προκλήθηκε λόγω των ανωτέρω γεγονότων, επειδή αποδείχθηκε ότι υπήρχαν δομικές αδυναμίες λόγω της αρχιτεκτονικής του συστήματος που είχε κατασκευαστικές αστοχίες, υπήρχαν επίσης αδυναμίες που αφορούσαν στη λειτουργία της διακυβέρνησης της κοινής νομισματικής ένωσης, ενώ η ΟΝΕ δεν διέθετε τους κατάλληλους μηχανισμούς πρόληψης και διαχείρισης κρίσεων.

Κατ' αρχάς, σύμφωνα με την οικονομική επιστήμη και τη θεωρία της "άριστης νομισματικής περιοχής" (Optimum Currency Area / Region) στην οποία βασίστηκε το οικοδόμημα της ΟΝΕ, μια ενιαία νομισματική περιοχή με σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες των χωρών που συμμετέχουν σε αυτήν, μπορεί να λειτουργήσει επιτυχώς προς όφελος τους, εφόσον συντρέχουν διαρκώς οι παρακάτω αναφερόμενες προϋποθέσεις, που αποτελούν και τα τέσσερα συχνά αναφερόμενα κριτήρια για μια επιτυχημένη νομισματική ένωση. Όμως ο χρόνος που πέρασε από την εισαγωγή του ευρώ, αποκάλυψε ένα πεδίο αντιφάσεων και δυσλειτουργιών της νομισματικής ζώνης, που οφείλεται κυρίως στη θεωρητική σύσταση της οικονομικής της αρχιτεκτονικής, από τους εμπνευστές του ενιαίου νομίσματος που δεν έλαβαν υπ' όψιν τους, τις δυσαρμονίες μεταξύ της οικονομικής πραγματικότητας και της θεωρίας των άριστων νομισματικών ζωνών.

Η αγορά εργασίας πρέπει να τελεί υπό καθεστώς πλήρους κινητικότητας του εργατικού δυναμικού και απελευθέρωσης των μισθών. Στην πραγματικότητα παρατηρείται ότι παρόλο που απελευθερώθηκαν οι διασυνοριακοί έλεγχοι, ωστόσο η αναζήτηση εργασίας από μια χώρα σε άλλη, είναι πολύ περιορισμένη, κυρίως για λόγους που σχετίζονται με τη διαφορά της γλώσσας και του διαφορετικού τρόπου διαβίωσης.

Το εμπόριο ανάμεσα στις χώρες που συμμετέχουν στην ενιαία νομισματική περιοχή οφείλει να αποτελεί τον μεγαλύτερο όγκο των συνολικών εμπορικών συναλλαγών ως προς το ΑΕΠ. Στην πραγματικότητα διαπιστώνουμε ότι παρόλο που το ενδο - ευρωπαϊκό εμπόριο ενισχύθηκε, υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις χώρες της ευρωζώνης στους δείκτες εξωτερικού εμπορίου ως προς το ΑΕΠ. Για παράδειγμα στην Ελλάδα ο δείκτης αυτός είναι 3,4% ενώ στις Κάτω Χώρες αγγίζει το 51,8%. Επίσης ο Νόμος της Μίας Τιμής (Law of one price) σύμφωνα με την οποία σε μία αποτελεσματική αγορά όλα τα πανομοιότυπα προϊόντα πρέπει να έχουν ίδια τιμή, που αποτελούσε στόχο της νομισματικής ένωσης, έχει πολύ περιορισμένη εφαρμογή, αφού πολλά αγαθά εμφανίζουν μεγάλες αποκλίσεις τιμών από χώρα σε χώρα.

Οι οικονομικές και κοινωνικές δομές και ο βαθμός οικονομικής ολοκλήρωσης των χωρών που συστήνουν νομισματική περιοχή, πρέπει να είναι αρκετά ικανοποιητικός, ώστε να μη παρουσιάζουν μεταξύ τους μεγάλες αποκλίσεις από το μέσο όρο, ως προς τις αποδόσεις τους, γιατί έτσι εκδηλώνονται ασύμμετρες διαταραχές. Στην πραγματικότητα οι διαφορές των οικονομικών και κοινωνικών δομών ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης είναι έντονες, αφού οι χώρες της βόρειας Ευρώπης είναι περισσότερο ανταγωνιστικές. Αυτό δημιουργεί ανισορροπίες στα ισοζύγια πληρωμών στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Η αναπαραγωγή αυτού του φαινομένου για δέκα και πλέον χρόνια προκάλεσε τις ασύμμετρες διαταραχές στην Ευρωζώνη που επέφερε την σημερινή κρίση χρέους

Οι χώρες που απαρτίζουν την ενιαία νομισματική περιοχή πρέπει να διαθέτουν ένα κοινό ή παρεμφερές δημοσιονομικό σύστημα, δυνάμει του οποίου θα αντιμετωπίζονται θέματα διαρκούς ανακύκλωσης κεφαλαίων ώστε οι λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές να εξελίσσονται: Στην πραγματικότητα τα πολλά και διαφορετικά φορολογικά συστήματα εμποδίζουν την ανακύκλωση κεφαλαίων για την παραγωγική ενίσχυση των φτωχότερων χωρών, αφού δεν υπάρχει ενιαία ευρωπαϊκή δημοσιονομική δομή.

Η παραπάνω ανάλυση καταδεικνύει ότι αν προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε τις θεωρητικές αρχές των «άριστων νομισματικών ζωνών» στη περίπτωση της ευρωζώνης, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν πολλά κενά.

(ΚΟΥΡΜΑΤΖΗΣ, 2011), (WIKIPEDIA, 2017)

5.1.1 Τα δομικά στοιχεία και οι κατασκευαστικές αστοχίες της αρχιτεκτονικής της ONE που συνέβαλαν στην κρίση του Ευρώ συστήματος

α) Η ετερογένεια των κρατών - μελών

Το γεγονός ότι εντάχθηκαν στην ONE χώρες με διαφορετικές οικονομικές διαρθρώσεις είχε ως αποτέλεσμα οι χώρες με αδύνατες οικονομικές διαρθρώσεις, με χαμηλή παραγωγή και ανταγωνιστικότητα και με αναχρονιστικά οικονομικά και κοινωνικά συστήματα, να αποτελούν τον αδύναμο κρίκο της ONE το οποίο ήταν ικανό να καταστήσει ολόκληρο το οικοδόμημα μη βιώσιμο.

β) Οι διαφορετικές οικονομικό - πολιτικές και νομισματικές αντιλήψεις των κρατών μελών

Η λειτουργική συμβίωση των κρατών - μελών που επιδιώκουν την κοινή οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση προϋποθέτει επίσης κοινές αντιλήψεις αναφορικά με την άσκηση της δημοσιονομικής, εισοδηματικής και κοινωνικής πολιτικής καθώς, για τον παρεμβατικό ρόλο του κράτους στην οικονομία. Όσο υπάρχουν έντονες αποκλίσεις στα θέματα αυτά θα υπάρχουν προβλήματα τόσο κατά τη λήψη των αποφάσεων όσο και στην άσκηση της πολιτικής.

γ) Έλλειψη ευελιξίας

Η Συνθήκη για την ΕΕ και το Σύμφωνο Σταθερότητας (1997) περιορίζει την ευελιξία της δημοσιονομικής πολιτικής η οποία είναι προσηλωμένη πρωτίστως στη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών. Οι σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες του ευρώ δεν επιτρέπουν τη χρήση εθνικών εργαλείων νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, με τις οποίες ίσως θα ήταν πιο εύκολη η διαχείριση των διαταραχών του ισοζυγίου πληρωμών και της δημοσιονομικής εκτροπής. Ενώ περιορίζονται οι επιλογές της ταυτόχρονα είναι υποχρεωμένη να υιοθετεί πολιτικές που εξυπηρετούν τις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες με τη προσδοκία ότι και αυτή θα φθάσει στο ίδιο επίπεδο. Έτσι το ευρώ είναι ακριβότερο για της ελλειμματικές χώρες της περιφέρειας και φθηνότερο για εκείνες του ευρωπαϊκού κέντρου.

Η Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα είναι ο φορέας εκείνος που αποφασίζει τελικά για το είδος των πολιτικών των κρατών μελών. Όμως οι πολιτικές που ακολουθεί η ΕΚΤ, είναι προσαρμοσμένες στις οικονομίες ορισμένων χωρών και ειδικά της Γερμανίας και των χωρών της Μπενελούξ. Κύριος στόχος της είναι η σταθερότητα των τιμών και η αποφυγή πληθωρισμού με κάθε τρόπο. Δεν την απασχολούν καθόλου τα αναπτυξιακά ζητήματα ή η αναδιανομή του εισοδήματος ή η ανεργία. Ταυτόχρονα απολαμβάνει πλήρη ανεξαρτησία κινήσεων δηλαδή δεν υπόκειται στον έλεγχο πολιτικών οργάνων αν και το Διοικητικό της Συμβούλιο δεν διαθέτει εκλογική βάση.

δ) Το ανταγωνιστικό περιβάλλον

Η ετερογένεια των κρατών μελών της ONE σε επίπεδο οικονομίας και ανταγωνιστικότητας, είχε ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις ήδη ανεπτυγμένες περιοχές της Ένωσης οι οποίες χαρακτηρίζονται από μεγάλες οικονομικές συγκεντρώσεις, σύγχρονες υποδομές, τεχνολογικές βάσεις και τεχνολογικό δυναμισμό, υποστηρικτικές υπηρεσίες υψηλού επιπέδου, εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και υψηλή παραγωγικότητα της εργασίας, αποτελεσματική δημόσια διοίκηση, μεγάλες τοπικές ή γειτονικές αγορές, υψηλή προσβασιμότητα κ.λπ., και κατά συνέπεια διέυρνε τις αναπτυξιακές ανισότητες.

ε) Η έκθεση της ONE στις ιδιωτικές χρηματοπιστωτικές αγορές

Κυρίαρχο ρόλο στο Ευρώ σύστημα έχουν αποκτήσει οι λεγόμενοι «οίκοι αξιολόγησης» που προσδιορίζουν την πιστοληπτική ικανότητα κάθε χώρας, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη μπορούν να χρηματοδοτούν τυχόν ελλείμματά τους μόνο μέσω των χρηματοπιστωτικών αγορών, σύμφωνα με την αξιολόγηση της πιστοληπτικής τους ικανότητας, αφού το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) καθιστά απαγορευτική την άμεση ή έμμεση χρηματοδότηση του δημοσίου τομέα των κρατών μελών και των θεσμών της Ένωσης. Συνεπώς οι χώρες μέλη της ONE δεν διαθέτουν τη δυνατότητα, σε περιόδους έντονων διαταραχών, να έχουν ως σύμμαχό τους την Κεντρική

Τράπεζα, την μόνη που μπορεί να παράσχει απεριόριστη ρευστότητα και να αντιμετωπίζει τις επιθετικές στρατηγικές των ιδιωτικών αγορών.

στ) Η απουσία ενός μηχανισμού πρόληψης / διαχείρισης κρίσεων και αλληλεγγύης

Οι αρχιτέκτονες της ΟΝΕ αρκέστηκαν στη θεσμοθέτηση των κανόνων της δημοσιονομικής πειθαρχίας πιστεύοντας ότι ο συντονισμός των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών της ΟΝΕ μέσω του Συμφώνου Σταθερότητας (την αποτελεσματικότητα του οποίου υπερτίμησαν) θα επαρκούσαν για τη σταθεροποίηση του συστήματος. Συνεπώς αφού δεν προέβλεψαν ότι θα μπορούσαν να υπάρξουν κρίσεις δημοσίου χρέους ή διαταραχές, (είτε λόγω ύφεσης, είτε λόγω της πιθανής κρίσης των χρηματοπιστωτικών συστημάτων) δεν ενσωμάτωσαν στο σύστημα της ΟΝΕ ένα θεσμοθετημένο μηχανισμό έγκαιρης πρόληψης και αποτελεσματικής αντιμετώπισης διαταραχών ή κρίσεων, ούτε ένα σύστημα αυτόματης αρωγής, στήριξης και αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών μελών σε περιόδους τέτοιων κρίσεων.

ζ) Η παράκαμψη κριτηρίων σύγκλισης της πραγματικής οικονομίας

Τα κριτήρια σύγκλισης για την ένταξη στην ΟΝΕ και η εφαρμογή τους επέτρεψαν τη συστέγαση στην ευρωζώνη οικονομικώς ανομοιογενών και άνισα ανεπτυγμένων χωρών, οι οποίες εκπλήρωναν μεν ορισμένους μακροοικονομικούς δείκτες (πληθωρισμός, επιτόκια, συναλλαγματική σταθερότητα και δημοσιονομική πειθαρχία) αλλά δεν αντικατοπτρίζουν τις διαρθρωτικές παραγωγικές και ανταγωνιστικές ικανότητες των υποψηφίων χωρών, ούτε τους ποιοτικούς παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης. Αγνοήθηκαν συνεπώς κριτήρια σύγκλισης της πραγματικής οικονομίας (παραγωγικότητα, καινοτομία, οικονομικό περιβάλλον, διοικητική απόδοση, ανταγωνιστικότητα) η ύπαρξη των οποίων είναι απαραίτητη προκειμένου να μπορεί να επιβιώσει μια χώρα σε ένα περιβάλλον ελεύθερου ανταγωνισμού. Επίσης δεν επιδιώχθηκε παράλληλα με τη νομισματική ένωση και η οικονομική ένωση των κρατών μελών όσον αφορά άλλες οικονομικές πολιτικές που όφειλαν να έχουν κοινή αντιμετώπιση (δημοσιονομική, εισοδηματική, κοινωνική, αναπτυξιακή).

Το γεγονός ότι η Ελλάδα και άλλες χώρες εντάχθηκαν με χρέος άνω του 100% του ΑΕΠ τους, υποδηλώνει την μειωμένη αυστηρότητα με την οποία δομήθηκε η ΟΝΕ. Με τέτοιο δημόσιο χρέος, με αποστέρευση της εθνικής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής και με αδύνατες ανταγωνιστικές δομές, μία χώρα εντός της ΟΝΕ είναι καταδικασμένη είτε σε μακρόχρονη λιτότητα είτε σε αναπόφευκτη κρίση χρέους.

(ΚΟΥΡΜΑΤΖΗΣ, 2011), (Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011)

5.1.2 Τα λειτουργικά προβλήματα του Ευρώ συστήματος: Το modus operandi και τα διαχειριστικά λάθη που ευνόησαν την κρίση της ευρωζώνης

α) Η αμφισβήτηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης

Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) του 1997 και η δημοσιονομική πειθαρχία αμφισβητήθηκαν στην πράξη αρχικά το 2000 - 2001, όταν με την έναρξη της ύφεσης πολλές χώρες θέλησαν να παρέμβουν στις δημοσιονομική τους πολιτική, και αμφισβήτησαν ανοικτά τη λογική του ΣΣΑ. Τελικά το ΣΣΑ αναθεωρήθηκε το 2005, με αποτέλεσμα να μετριαστεί η δέσμευση για μεσοπρόθεσμα ισοσκελισμένους εθνικούς δημοσιονομικούς προϋπολογισμούς, να αυξηθεί η ευελιξία υπέρβασης του ορίου (3% του ΑΕΠ) των ελλειμμάτων στην περίπτωση κατά την οποία ένα κράτος θα αντιμετώπιζε «εξαιρετικές» ή «ασυνήθεις» καταστάσεις (π.χ. ύφεση άνω του 2%) και να επιμηκυνθούν οι προθεσμίες διόρθωσης των ελλειμμάτων. Επίσης η απροθυμία των μεγάλων χωρών της ΕΕ (Γερμανία, Γαλλία) να τηρήσουν αυστηρά το ΣΣΑ επέτρεψε υπερβάσεις στα δημοσιονομικά ελλείμματα και την επακόλουθη αύξηση του δημοσίου χρέους σε πολλές χώρες της ΟΝΕ.

Η έλλειψη δημοσιονομικής πειθαρχίας ευνοήθηκε και από το γεγονός ότι ορισμένες χώρες, είτε σκόπιμα είτε λόγω διαφορετικών μεθόδων υπολογισμού, παρείχαν στη Eurostat

λανθασμένα ή παραποιημένα στοιχεία (ευνοϊκότερα του κανονικού), για την εξέλιξη του δημοσιονομικού ελλείμματος και του χρέους τους. Προφανώς η ευθύνη βαρύνει πρωτίστως τις στατιστικές υπηρεσίες και τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, χωρίς όμως να απαλλάσσεται της ευθύνης η Eurostat, το Συμβούλιο και το Eurogroup.

β) Οι διαφορετικές προσαρμογές των κρατών μελών στους όρους λειτουργίας της ΟΝΕ

Η ΟΝΕ διαμόρφωσε ένα νέο, ιδιαιτέρως ανταγωνιστικό περιβάλλον στο οποίο ανταποκρίθηκαν οι βόρειες χώρες της ΟΝΕ (Γερμανία, Αυστρία, Φιλανδία, Ολλανδία), οι οποίες υπερερούσαν στους μη τιμολογιακούς συντελεστές της ανταγωνιστικότητας (π.χ. έρευνα και καινοτομία, ανθρώπινο δυναμικό, επενδυτικό περιβάλλον, οργάνωση και διοίκηση των επιχειρήσεων, λειτουργία του ανταγωνισμού, δημόσια διοίκηση, δομές και υποδομές, κεφάλαια) προσαρμόζοντας αντίστοιχα τις εθνικές πολιτικές τους που επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα τιμών (σφιχτή εισοδηματική πολιτική με συγκράτηση της αύξησης ή πάγωμα μισθών, φορολογικές ελαφρύνσεις, μειώσεις στις εργοδοτικές ασφαλιστικές εισφορές κ.ά.) Έτσι, ενίσχυσαν τις εξαγωγές τους εντός της ΟΝΕ και τα πλεονάσματα στα ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών τους.

Αντίθετα, ορισμένες χώρες της περιφέρειας, όπως η Ελλάδα, οι οποίες υστερούσαν στους μη τιμολογιακούς συντελεστές της ανταγωνιστικότητας, αγνοώντας το γεγονός ότι το βασικότερο ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα εντός της ΟΝΕ είναι οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών τους, προέβησαν σε γενναίες αυξήσεις του κόστους εργασίας πάνω από την παραγωγικότητα και σε αύξηση των άλλων παραμέτρων του κόστους παραγωγής. Υπό αυτές τις συνθήκες, ήταν αναπόφευκτη η ανταγωνιστική απόκλιση μεταξύ βορείων και περιφερειακών χωρών της Ευρωζώνης και η εμφάνιση μακροοικονομικών ανισοροπιών.

γ) Διαχειριστικά λάθη των χωρών της περιφέρειας της Ευρωζώνης ως προς την αξιοποίηση του φθηνού δανεισμού

Η ένταξη στην ΟΝΕ είχε ως συνέπεια την αυτόματη αναβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας όλων των χωρών μελών της, ανεξάρτητα από το ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος ή του δημοσίου χρέους τους, με αποτέλεσμα να εναρμονιστούν τα επιτόκια του δημοσίου και τραπεζικού δανεισμού, φτάνοντας περίπου στα χαμηλά επιτόκια της Γερμανίας.

Η αυτόματη αναβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας σε συνδυασμό με την εκτίμηση των αγορών ότι η συμμετοχή μίας χώρας στην ΟΝΕ συνεπάγεται αυτομάτως τη βελτίωση των δημοσίων οικονομικών της, λόγω της δημοσιονομικής πειθαρχίας που επέβαλε το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, είχε ως αποτέλεσμα τη μαζική εισροή κεφαλαίων στις χώρες της περιφέρειας της Ευρωζώνης.

Όμως τα κεφάλαια αυτά δεν αξιοποιήθηκαν από όλα τα κράτη μέλη για τη διεύρυνση και ενίσχυση της παραγωγικής τους βάσης και της ανταγωνιστικότητάς τους, αλλά χώρες της περιφέρειας όπως η Ελλάδα χρησιμοποίησαν τα κεφάλαια αυτά για την κατανάλωση εισαγομένων, κυρίως, ειδών, ενώ χώρες όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία τα χρησιμοποίησαν για μία ξέφρενη οικοδομική δραστηριότητα που οδήγησε σε τεχνητή άνοδο των τιμών ("φούσκα")

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση αποκάλυψε την υπερχρέωση του δημοσίου τομέα στην Ελλάδα και την Πορτογαλία και του τραπεζικού τομέα στην Ισπανία και την Ιρλανδία και αφού αφύπνισε τους «οίκους αξιολόγησης», μετέστρεψε τη στάση των αγορών που μέχρι τότε δάνειζαν φτηνά. Κατά συνέπεια η κρίση στις παραπάνω χώρες ήταν αναμενόμενη, αν και είχε διαφορετικό βαθμό εστίασης και έντασης.

δ) Η διαφορετική εξέλιξη του πληθωρισμού και των πραγματικών ισοτιμιών του ευρώ

Ο μέσος όρος του πληθωρισμού στην Ευρωζώνη κινήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, σχεδόν σύμφωνα με το στόχο της νομισματικής σταθερότητας. Όμως σε κάθε ένα κράτος-μέλος της ΟΝΕ ξεχωριστά, υπήρχαν ουσιαστικές διαφορές στον ρυθμό ετήσιας μεταβολής των τιμών, με ταχύτερη αύξηση των τιμών των χωρών της περιφέρειας (π.χ. Ελλάδα). Κατά

συνέπεια οι χώρες αυτές, δεδομένου του συγκριτικώς υψηλότερου πληθωρισμού τους, υστερούσαν σε ανταγωνιστικότητα τιμών εντός της ΟΝΕ, ενώ οι βόρειες χώρες με συγκριτικά χαμηλότερο πληθωρισμό, βρίσκονταν σε πλεονεκτικότερη θέση και ήταν συνεπώς πιο ανταγωνιστικές. Οι διαφορές αυτές συνέβαλαν στην αύξηση των ελλειμμάτων των ισοζυγίων τρεχουσών συναλλαγών σε χώρες, όπως η Ελλάδα, και στην αύξηση των πλεονασμάτων των χωρών του Βορρά. Τις ίδιες επιδράσεις, όμως, προκάλεσαν στο εμπόριο με τρίτες χώρες (χώρες εκτός της ΟΝΕ) και οι σχετικά υψηλότερες πραγματικές ισοτιμίες του ευρώ των χωρών με συγκριτικώς υψηλότερο πληθωρισμό. Η πραγματική ανατίμηση του ευρώ ήταν υψηλότερη από την ονομαστική για τις χώρες της περιφέρειας, επιβαρύνοντας έτσι τις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών τους και ευνοώντας τις αντίστοιχες εισαγωγές.

Συνεπώς, λανθασμένες εθνικές οικονομικές πολιτικές και οικονομικές δυναμικές της νομισματικής ένωσης προκάλεσαν μείωση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών χωρών και επιδείνωση των προβλημάτων εξωτερικού εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών των χωρών αυτών.

ε) Ασύμμετρες οικονομικές διαταραχές

Όλες οι οικονομίες της ευρωζώνης, παρά το διαφορετικό βαθμό ένταξής τους στο διεθνές οικονομικό σύστημα, είναι δέκτες πολλών οικονομικών και πολιτικών διαταραχών. Η ΟΝΕ και κατ' επέκταση η ΕΕ κλήθηκε να αφομοιώσει τους ενδογενείς κραδασμούς της μετάβασης από την ΕΕ των 15 κρατών μελών στην ΕΕ των 28 και της αντίστοιχης αύξησης του αριθμού των μελών της ΟΝΕ. Επίσης κλήθηκε να διαχειρισθεί την επιθετική εξαγωγική πολιτική της Κίνας και των άλλων δυναμικώς αναπτυσσομένων χωρών στην ευρωπαϊκή αγορά, την κρίση πρώτων υλών και τις μεγάλες αυξήσεις στις τιμές πετρελαίου, καθώς και τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση.

Οι εν λόγω διαταραχές είχαν διαφορετικές επιπτώσεις στις επί μέρους χώρες της ΟΝΕ. Έτσι π.χ. η ένταξη των νέων χωρών, οι οποίες έχουν όμοιες οικονομικές διαρθρώσεις με τις χώρες της περιφέρειας της ΕΕ, αλλά φθηνότερα κόστη παραγωγής, ανταγωνίζονται στις ίδιες αγορές, τις χώρες του Νότου. Οι αυξήσεις των πρώτων υλών και των τιμών του πετρελαίου επιβαρύνουν το ισοζύγιο πληρωμών των χωρών με υψηλά ελλείμματα περισσότερο από ότι τις χώρες που έχουν ήδη πλεονάσματα ή μικρό βαθμό εξάρτησης από εισαγωγές ενέργειας. Τέλος, η χρηματοπιστωτική κρίση και η ανάγκη για δημοσιονομική επέκταση οδήγησε σε συγκριτικώς μεγαλύτερη κρίση ρευστότητας τις χώρες του Νότου.

Συνεπώς, οι εξωτερικές διαταραχές είχαν συνολικά ισχυρότερη επίδραση στις χώρες της περιφέρειας από ότι στις χώρες του Βορρά και συνέβαλαν στην κρίση που βιώνουν.

στ) Η ισοπεδωτική νομισματική πολιτική παρά την ύπαρξη ανόμοιων οικονομικών καταστάσεων

Σύμφωνα με το Σύμφωνο Σταθερότητας η νομισματική πολιτική της ΕΚΤ προσανατολίζεται στη σταθερότητα των τιμών (ετήσιος πληθωρισμός κατώτερος, αλλά πλησίον του 2%) του μέσου όρου της ευρωζώνης. Όμως, οι πληθωριστικές εξελίξεις στις χώρες της ευρωζώνης υπήρξαν αποκλίνουσες. Έτσι, οι χώρες με πληθωρισμό αρκετά άνω του 2% χρειάζονταν μία πιο σφιχτή νομισματική πολιτική, ενώ χώρες με πολύ χαμηλότερα ποσοστά πληθωρισμού θα ήθελαν μία πιο επεκτατική νομισματική πολιτική. Η χωρική διαφοροποίηση της νομισματικής πολιτικής είναι όμως ανέφικτη. Συνεπώς, εκ των πραγμάτων η κοινή νομισματική πολιτική κατά την πρώτη δεκαετία της ΟΝΕ συχνά ενίσχυε τον πληθωρισμό και τα δημοσιονομικά ελλείμματα στις ταχύτερα μεγεθυνόμενες οικονομίες, κυρίως, της περιφέρειας, αλλά και την ύφεση σε ορισμένες χώρες του Ενωσιακού Βορρά.

Κατά συνέπεια οι χώρες της περιφέρειας, οι οποίες βρέθηκαν στη δίνη της κρίσης, δεν αξιοποίησαν τα πλεονεκτήματά της ΟΝΕ, αλλά αντιθέτως, επέτειναν τα ανταγωνιστικά μειονεκτήματά τους. Όμως, και το σύστημα της ΟΝΕ, μη δυνάμενο να αντιμετωπίσει ασύμμετρες διαταραχές και ασκώντας μια προ κυκλική νομισματική πολιτική συνέβαλε στην κρίση.

Το φαινόμενο των ασύμμετρων διαταραχών εντός της ευρωζώνης, δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί από την ΕΚΤ, γιατί δεν περιλαμβάνεται στις καταστατικές της δικαιοδοσίες ούτε τους στόχους της πολιτικής της. Όμως όσο διευρύνονται οι ασύμμετρες διαταραχές ανάμεσα στις δύο ομάδες χωρών (Ευρωπαϊκού Βορρά και Ευρωπαϊκού Νότου), απειλείται και η ίδια η ύπαρξη του ενιαίου νομίσματος.

(Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011), (ΚΟΥΡΜΑΤΖΗΣ, 2011)

5.1.3 Η πολιτική διαχείρισης της κρίσης στην Ευρωζώνη

α) Οι δυσλειτουργίες του ευρωπαϊκού μηχανισμού λήψης αποφάσεων

Η κρίση κατέδειξε ότι το σύστημα της ΟΝΕ εμφανίζει τεράστια προβλήματα κατά τη λήψη των αποφάσεων. Δεν ανέπτυξε μία κοινή στρατηγική αντιμετώπισης των συνεπειών της χρηματοπιστωτικής κρίσης και αντέδρασε με σημαντική καθυστέρηση στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους και ρευστότητας της Ελλάδος και των άλλων χωρών της περιφέρειας.

Λόγω της απουσίας ενός θεσμοθετημένου συστήματος διαχείρισης κρίσεων και κατανομής ρόλων, και ειδικότερα ενός συντονιστικού οργάνου διαχείρισης κρίσεων, το οποίο θα ασκεί προσεκτική οικονομική διπλωματία, ανεδείχθησαν σε πρωταγωνιστικούς δρώντες όλες οι συνιστώσες της ΕΕ: (ΕΚΤ, οι εθνικές κεντρικές τράπεζες, το Eurogroup, το ECOFIN, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών της ΟΝΕ, τα εθνικά κοινοβούλια, τα εθνικά πολιτικά κόμματα, οι κοινωνικοί εταίροι, τα κοινωνικά κινήματα, οι τράπεζες, τα ερευνητικά ινστιτούτα, μεμονωμένες προσωπικότητες κ.ά.) και παράγοντες εκτός της ΟΝΕ (ΔΝΤ, «οίκοι αξιολόγησης», τα μεγάλα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, οι κυβερνήσεις μεγάλων χωρών κ.ά.

Όλοι οι ανωτέρω εξέφρασαν και εκφράζουν συχνά αποκλίνουσες απόψεις, χωρίς να υπάρχει ένα ενιαίο φόρουμ συντονισμού τους. Η άφθονη πολιτική ρητορική, η συνεχής δημοσιοποίηση διαφορετικών απόψεων και εκτιμήσεων και η ανοικτή οικονομική διπλωματία προκάλεσαν και προκαλούν ανασφάλεια στις κοινωνίες και στις αγορές και επιδεινώνουν την κατάσταση.

Η εμπλοκή του ΔΝΤ στη διαχείριση της ευρωπαϊκής κρίσης και η υιοθέτηση των μεθόδων δανεισμού και εποπτείας του έδειξε την αδυναμία των χωρών της ΟΝΕ να διαχειρισθούν μόνες τους την κρίση και, χωρίς αμφιβολία, έβλαψε την αξιοπιστία και τη διεθνή εικόνα της ΟΝΕ.

Τέλος, ερωτήματα εγείρονται σχετικά με τη δημοκρατική νομιμοποίηση των αποφάσεων διαχείρισης της κρίσης και αυτό επειδή οι αποφάσεις λαμβάνονται από τις εθνικές κυβερνήσεις και τα όργανα της ΕΕ χωρίς την προηγούμενη συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

β) Το έλλειμμα οραματικής και αποφασιστικής ευρωπαϊκής ηγεσίας και η εμφάνιση οικονομικού εθνικισμού σε ορισμένα κράτη μέλη

Το έλλειμμα αποτελεσματικής ευρωπαϊκής ηγεσίας εκφράστηκε πολλές φορές, αφού ορισμένες κυβερνήσεις στις χώρες της ΟΝΕ καθόρισαν την στάση τους έναντι της κρίσης σταθμίζοντας τις επιπτώσεις στην εσωτερική πολιτική της χώρας τους και όχι με γνώμονα το κοινό, συλλογικό συμφέρον. Έτσι, εξηγούνται και ορισμένες στάσεις και αιτήματα, όπως η εμμονή ορισμένων χωρών, όπως η Γερμανία (για το ρόλο της οποίας θα γίνει λόγος παρακάτω) στην εφαρμογή από τις χώρες της κρίσης αυστηρών και σχετικών

βραχυπροθέσμων προγραμμάτων προσαρμογής, η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα (τραπεζών) στη διαχείριση του χρέους, οι ταχύτερες ιδιωτικοποιήσεις και η εμπράγματο ασφαλίση των δανείων.

γ) Ο κίνδυνος υπερχείλισης της κρίσης σ' ολόκληρη την ευρωζώνη

Η Ελληνική κρίση, όπως και αυτή των άλλων χωρών, απέδειξε ότι μία σοβαρή εθνική διαταραχή εμπεριέχει κινδύνους για όλες τις χώρες της ΟΝΕ και θέτει σε δοκιμασία το σύνολο της ευρωζώνης. Η κρίση χρέους σε μία χώρα μπορεί να μεταδοθεί και σε άλλες μέσω σειράς διαύλων (αλληλεξάρτηση λόγω των χρηματοπιστωτικών αγορών), επηρεάζει την εικόνα και τη συνοχή της ευρωζώνης και μπορεί να προκαλέσει, βραχυπροθέσμως, κρίση του ευρώ (π.χ. μεγάλη υποτίμηση) και φυγή κεφαλαίων από την ευρωζώνη.

δ) Οι υπερβολικές αντιδράσεις των χρηματοπιστωτικών αγορών και των οίκων αξιολόγησης

Στην πρόσφατη κρίση στην ευρωζώνη παρατηρήθηκε υπέρ αντίδραση των αγορών χρήματος και κεφαλαίων. Υπήρξε αφ' ενός μία μεγάλη αύξηση των επιτοκίων δανεισμού για τις χώρες της περιφέρειας και αφ' ετέρου πτώση των τιμών των ομολόγων τους στις δευτερογενείς αγορές. Επίσης, μειώθηκε δραστικά και η ιδιωτική χρηματοδότηση των χρηματοπιστωτικών τους ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων, εντείνοντας το πρόβλημα ρευστότητας και κατ' επέκταση της ύφεσης στις χώρες αυτές. Οι χώρες του Βορρά ανέλαβαν σε μεγάλο βαθμό, τη χρηματοδότηση των χωρών σε κρίση, εξαιτίας της μεγάλης πίεσης που ασκήθηκε από τις αγορές. Ιδιαίτερα αρνητικός αποδείχθηκε ο ρόλος των «οίκων αξιολόγησης», οι οποίοι επηρεάζουν με τις βαθμολογίες και προβλέψεις τους, τη συμπεριφορά των αγορών, καθώς και τις αγορές ασφαλιστρών κινδύνου. Έτσι οι υπερβολικά θετικές αξιολογήσεις των χωρών της κρίσης επί πολλά έτη, μετετράπησαν σε υπερβολικά αρνητικές και επιθετικές, θέτοντας ζητήματα διαφάνειας και νομιμοποίησης των εν λόγω οίκων.

ε) Συμπέρασμα

Στην κρίση της ευρωζώνης συνέβαλαν πρωτίστως τα δοκιμαζόμενα κράτη μέλη με τις λανθασμένες οικονομικές πολιτικές τους και με την μη αξιοποίηση των ευκαιριών που τους προσέφερε η ιδιότητα του κράτους μέλους της ευρωζώνης. Αν και δεν προκάλεσαν αμέσως την τρέχουσα κρίση χρέους, τα δομικά και διαχειριστικά λάθη και τα κενά του ευρώ συστήματος επέτρεψαν τη γένεση της κρίσης και έως ένα βαθμό την επέτειναν. Συνεπώς, πρόκειται για κρίση πρωτίστως της πολιτικής, αλλά δευτερευόντως και του ευρώ συστήματος.

(Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011),(ΚΟΥΡΜΑΤΖΗΣ, 2011)

5.2 Το Ευρώ & Η Επίδρασή του στην Οικονομία

Το ευρώ (σήμα: €, κωδ.: EUR) το όνομα του οποίου υιοθετήθηκε επισήμως στις 16 Δεκεμβρίου 1995, είναι το ενιαίο επίσημο νόμισμα της Ευρωζώνης, η οποία αποτελείται από 19 από τα 28 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

[Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος, Λεττονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία και Φινλανδία.]

Το ευρώ εισήχθη στις παγκόσμιες οικονομικές αγορές ως λογιστικό νόμισμα, την 1η Ιανουαρίου 1999, αντικαθιστώντας την πρώην Ευρωπαϊκή Νομισματική Μονάδα (ENM) σε

αναλογία 1:1 (1,1743\$ ΗΠΑ), ενώ τα νομίσματα και τα τραπεζογραμμάτια του ευρώ τέθηκαν σε κυκλοφορία την 1η Ιανουαρίου 2002.

Σήμερα το ευρώ χρησιμοποιείται καθημερινά από 337 εκατ. Ευρωπαίους, αλλά και εκτός Ευρώπης, ένας αριθμός υπερπόντιων εδαφών Κρατών-Μελών της Ευρωζώνης έχουν το ευρώ ως επίσημο νόμισμά τους. Επιπλέον, 210 εκατ. άνθρωποι παγκοσμίως, χρησιμοποιούν νομισματικές μονάδες, προσδεδεμένες με το ευρώ. Έτσι το ευρώ είναι το δεύτερο μεγαλύτερο αποθεματικό νόμισμα, καθώς και το δεύτερο μεγαλύτερο νόμισμα συναλλαγών, μετά το Δολάριο ΗΠΑ. Με περισσότερα από 995.000.000.000€ σε κυκλοφορία, το ευρώ έχει την υψηλότερη συνδυασμένη αξία νομισμάτων και τραπεζογραμμάτων στον κόσμο, έχοντας ξεπεράσει το Δολάριο ΗΠΑ. Με βάση μάλιστα τις εκτιμήσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, η Ευρωζώνη είναι η δεύτερη ισχυρότερη οικονομία στον κόσμο.

Το ευρώ συνεπώς, είναι ένα δυνατό διεθνές νόμισμα το οποίο έχει γίνει ένα ελκυστικό παγκόσμιο νόμισμα όπως το δολάριο ΗΠΑ ή το γιεν στην Ιαπωνία, αφού υποστηρίζεται από το μέγεθος και τη δύναμη της ζώνης του ευρώ ως σύνολο και τη διαχείριση της νομισματικής πολιτικής από την ΕΚΤ.

Η νομισματική ένωση αποτελεί μια ισχυρή δύναμη-κίνητρο για επιπλέον εμπόριο μεταξύ των χωρών-μελών σηματοδοτώντας και μια μετακίνηση των συνόρων των χωρών που εμπορεύονται, δεδομένου ότι οδηγεί σε μείωση των αποστάσεων, ενώ το κοινό νόμισμα ενδυναμώνει την επίδραση της ελεύθερης αγοράς στο εμπόριο.

5.2.1 Τα Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα του Κοινού Νομίσματος

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

Το ευρώ ως αναπόσπαστο μέρος των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών δομών της σημερινής Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποτελεί βασικό μηχανισμό για την ενίσχυση των πλεονεκτημάτων της ενιαίας αγοράς, της εμπορικής πολιτικής και της πολιτικής συνεργασίας.

Το ενιαίο νόμισμα έφερε νέες δυνατότητες και ευκαιρίες που προκύπτουν από την ολοκλήρωση και την κλίμακα της οικονομίας της ζώνης του ευρώ, καθιστώντας την ενιαία αγορά πιο αποτελεσματική.

Τα οφέλη του ευρώ είναι ποικίλα και γίνονται αισθητά σε διαφορετικές κλίμακες, από ιδιώτες και επιχειρήσεις έως ολόκληρες οικονομίες. Περιλαμβάνουν: περισσότερες επιλογές και σταθερές τιμές για τους καταναλωτές και τους πολίτες, μεγαλύτερη ασφάλεια και περισσότερες ευκαιρίες για επιχειρήσεις και αγορές, βελτίωση της οικονομικής σταθερότητας και της ανάπτυξης, πιο ολοκληρωμένες χρηματοπιστωτικές αγορές, ενίσχυση της παρουσίας της ΕΕ στην παγκόσμια οικονομία και ένα απτό σημάδι μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Πολλά από αυτά τα οφέλη είναι διασυνδεδεμένα. Για παράδειγμα, η οικονομική σταθερότητα είναι καλή για την οικονομία ενός κράτους μέλους, καθώς επιτρέπει στην κυβέρνηση να σχεδιάσει για το μέλλον. Αλλά η οικονομική σταθερότητα ωφελεί και τις επιχειρήσεις επειδή μειώνει την αβεβαιότητα και ενθαρρύνει τις εταιρείες να επενδύσουν. Αυτό, με τη σειρά του, ωφελεί τους πολίτες που βλέπουν περισσότερη απασχόληση και καλύτερες θέσεις εργασίας.

Πριν από το ευρώ, η ανάγκη ανταλλαγής νομισμάτων σήμαινε επιπλέον κόστος, κινδύνους και έλλειψη διαφάνειας στις διασυνοριακές συναλλαγές. Με το ενιαίο νόμισμα, η επιχειρηματική δραστηριότητα στη ζώνη του ευρώ είναι πιο αποδοτική από πλευράς κόστους και λιγότερο επικίνδυνη.

Εν τω μεταξύ, η δυνατότητα σύγκρισης των τιμών ενθαρρύνει ευνοϊκά το διασυνοριακό εμπόριο και τις επενδύσεις όλων των τύπων, από μεμονωμένους καταναλωτές που αναζητούν το προϊόν με το χαμηλότερο κόστος μέσω επιχειρήσεων που αγοράζουν την

καλύτερη υπηρεσία, μέχρι μεγάλους θεσμικούς επενδυτές που μπορούν να επενδύσουν αποτελεσματικότερα σε όλη τη ζώνη του ευρώ χωρίς τους κινδύνους διακύμανσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Εντός της ζώνης του ευρώ, υπάρχει πλέον μια μεγάλη ολοκληρωμένη αγορά που χρησιμοποιεί το ίδιο νόμισμα.

Η ζώνη του ευρώ είναι μια ισχυρή και ανοικτή εμπορική ζώνη, ο ανοικτός χαρακτήρας της οποίας, σε συνδυασμό με τη δύναμη του ευρώ στο πλαίσιο της ΟΝΕ, έχει τα παρακάτω πλεονεκτήματα:

Αύξηση των ροών και συναλλαγών: Το κοινό νόμισμα διευκολύνει την διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων και εργασίας και συνεπώς εξασφαλίζει χαμηλότερο κόστος των εμπορικών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών (απουσία κόστους μετατροπής νομισμάτων), ενθαρρύνει επίσης τους ανθρώπους να ταξιδεύουν και να πραγματοποιούν αγορές σε άλλες χώρες. Επιτρέπει στον καταναλωτή να πραγματοποιήσει, σε όποια χώρα της ευρωζώνης και αν ταξιδεύει, την πιο ευνοϊκή για αυτόν αγορά χωρίς να είναι αναγκασμένος να μετατρέψει στο εθνικό του νόμισμα την τιμή των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Χάρη στη διευκόλυνση των διασυνοριακών συναλλαγών μεταξύ των επιχειρήσεων και της μεγαλύτερης σταθερότητας της οικονομίας, επιτυγχάνεται οικονομική ανάπτυξη και προσφέρονται περισσότερες επιλογές στους καταναλωτές. Ως η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη στον κόσμο, η ζώνη του ευρώ είναι ελκυστικός προορισμός για τα εμπορικά κράτη που θέλουν να συναλλάσσονται εντός της ενιαίας αγοράς. Η χρήση του ευρώ μειώνει τα κόστη και τους κινδύνους και επιτρέπει καλύτερο επιχειρησιακό προγραμματισμό για τις επιχειρήσεις της ζώνης του ευρώ που μπορούν να τιμολογούν και να πληρώνουν σε ευρώ.

Εξάλειψη κόστους συναλλαγών: Η εισαγωγή του Ευρώ κατήργησε τις συναλλαγματικές διακυμάνσεις και το συναλλαγματικό κόστος. Με την απομάκρυνση του κινδύνου από αυξομειώσεις στο συνάλλαγμα, το ευρώ συμβάλλει στη μείωση του εμπορικού κόστους πετυχαίνοντας νομισματική σταθεροποίηση. Από την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος επωφελούνται ιδίως οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, των οποίων η εξαγωγική δραστηριότητα εντείνεται, καθώς το ευρώ μειώνει το κόστος άσκησης τιμολογιακής πολιτικής σε διαφορετικά νομίσματα. Έτσι το κοινό νόμισμα δίνει ώθηση στις συναλλαγές εντός της ευρωζώνης, λόγω ακριβώς της απουσίας των συναλλαγματικών ισοτιμιών (μείωση της αβεβαιότητας των ισοτιμιών), κατ' επέκταση ενισχύονται οι επενδύσεις και μέσω αυτών αυξάνεται ο ΑΕΠ.

Διαφάνεια τιμών και Ένταση του ανταγωνισμού: Εξαιτίας του κοινού νομίσματος ενισχύεται η διαφάνεια των τιμών και αυτό οδηγεί σε μεγαλύτερη συγκρισιμότητα τους και σε αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων σε επίπεδο ζώνης Ευρώ. Έτσι έχει εκλείψει ο κίνδυνος κερδοσκοπικών φαινομένων σε βάρος των εθνικών νομισμάτων, ειδικότερα των αδύναμων οικονομιών. Λόγω της αυξανόμενης διαφάνειας των τιμών γίνεται εφικτή η τόνωση του ανταγωνισμού εντός της ευρωζώνης, αφού τα μεγέθη είναι πλέον ευκόλως συγκρίσιμα.

Πρωώθηση Διεθνούς Εμπορίου και Κύρος σε Διεθνή Φόρα: Η κλίμακα του ενιαίου νομίσματος και της ζώνης του ευρώ φέρνει επίσης νέες ευκαιρίες στην παγκόσμια οικονομία. Το ενιαίο νόμισμα καθιστά τη ζώνη του ευρώ ελκυστική για εμπορικές δραστηριότητες τρίτων χωρών, προωθώντας έτσι το εμπόριο και τις επενδύσεις. Το ευρώ είναι επίσης ελκυστικό αποθεματικό νόμισμα για τρίτες χώρες, οι οποίες αυξάνουν τα αποθεματικά τους σε ευρώ προσδίδοντας μεγαλύτερη σημασία και επιρροή στο κοινό νόμισμα και στην ΕΕ. Συνεπώς η ισχύς του ευρώ και η αυξανόμενη χρήση του στο διεθνές εμπόριο δίνει στη ζώνη του ευρώ μια δυνατή φωνή σε διεθνή χρηματοοικονομικά ιδρύματα και οργανισμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και η Παγκόσμια Τράπεζα και γενικότερα στην παγκόσμια οικονομία.

Οικονομική Σταθερότητα: Θεωρητικά, όπως αποδείχτηκε μετά την πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση, με το ενιαίο νόμισμα παγιώνεται η εύρυθμη λειτουργία της ενιαίας αγοράς που επιδιώκεται με τα κριτήρια σύγκλισης και το Σύμφωνο Σταθερότητας και

Ανάπτυξης που έχουν στόχο την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών και την εξασφάλιση σταθερότητας των τιμών. Αυτό το σταθερό οικονομικό πλαίσιο ευνοεί την αύξηση των ενδοκοινοτικών συναλλαγών, την αποταμίευση και την καλύτερη κατανομή των πόρων και ενισχύει την οικονομική ανάπτυξη. Η σταθερότητα των τιμών συνεπάγεται τη μείωση των επιτοκίων, επακόλουθα την πρόσβαση επιχειρήσεων και ιδιωτών σε μια ευρωπαϊκή δανειακή αγορά χαμηλού κόστους που αυξάνει το εισόδημα των πολιτών και των εταιριών με τον περιορισμό του χρηματοοικονομικού κόστους.

Η κλίμακα και η προσεκτική διαχείριση επιφέρουν επίσης οικονομική σταθερότητα στη ζώνη του ευρώ, καθιστώντας την πιο ανθεκτική στις λεγόμενες εξωτερικές οικονομικές «κρίσεις», δηλαδή ξαφνικές οικονομικές μεταβολές που μπορεί να προκύψουν εκτός της ζώνης του ευρώ και να διαταράξουν τις εθνικές οικονομίες, αναταραχή στις παγκόσμιες αγορές συναλλάγματος. Το μέγεθος και η ισχύς της ζώνης του ευρώ την καθιστούν ικανότερη να απορροφήσει τέτοιους εξωτερικούς κραδασμούς.

Πάντως η πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση τάραξε τα θεμέλια της ευρωζώνης (λόγω των μειονεκτημάτων που αναφέρονται κατωτέρω), χωρίς όμως να την γκρεμίσει. Αποδεικνύεται συνεπώς ότι το ευρώ δεν φέρνει από μόνο του οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη. Αυτό επιτυγχάνεται καταρχάς μέσω της χρηστής διαχείρισης της οικονομίας της ζώνης του ευρώ σύμφωνα με τους κανόνες της Συνθήκης και το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) που αποτελεί ένα κεντρικό στοιχείο της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ).

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

Απουσία εθνικής νομισματικής πολιτικής (ισοτιμίες, προσφορά χρήματος): Η συμμετοχή στη ζώνη του ευρώ σημαίνει συμμόρφωση των κρατών μελών με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, κατά συνέπεια με την προσχώρηση στη ζώνη του ευρώ τα κράτη μέλη εκχωρούν την εθνική νομισματική και συναλλαγματική πολιτική. Τα συμμετέχοντα ευρωπαϊκά κράτη δεν μπορούν πλέον να ασκούν τη δική τους νομισματική πολιτική, συνεπώς δεν μπορούν να χρησιμοποιούν την ισοτιμία του εθνικού νομίσματος για να αποκαθιστούν την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους ούτε τα μέχρι τώρα εθνικά μέσα νομισματικής πολιτικής για να εφαρμόζουν μια οικονομική πολιτική που να εξυπηρετεί εθνικούς στόχους.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) με τη συμμετοχή των χωρών της ζώνης του ευρώ καθορίζει μια ενιαία νομισματική πολιτική για όλη την ευρωζώνη. Οι κεντρικές τράπεζες των χωρών της ευρωζώνης δεν ασκούν καμία επιρροή στην προσφορά χρήματος και τα επιτόκια. Ιδιαίτερα η περιοριστική νομισματική πολιτική μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική ύφεση και αύξηση της ανεργίας. Εξαιτίας της αυτής της ενιαίας νομισματικής πολιτικής η Ευρωζώνη αδυνατεί να αντιδράσει ικανοποιητικά σε περιπτώσεις ασύμμετρων οικονομικών κλυδωνισμών μεταξύ των χωρών-μελών. Εάν για παράδειγμα ένα κράτος μέλος ανησυχεί για τον πληθωρισμό και ένα άλλο βρίσκεται σε ύφεση, η κοινή νομισματική πολιτική δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ταυτόχρονα και τα δύο προβλήματα.

Δυσχέρειες απόδοσης του συστήματος λόγω περιορισμένης κινητικότητας εργασίας και κοινής δημοσιονομικής πολιτικής: Θα ήταν ευκολότερη η διαχείριση της νομισματικής ένωσης εάν όλα τα συμμετέχοντα κράτη είχαν το ίδιο ή παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης, όπως απέδειξε εκ των πραγμάτων η πρόσφατη κρίση. Στο στόχο αυτό κατατείνουν οι πόροι των διαρθρωτικών ταμείων και του Ταμείου Συνοχής ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, το οποίο αποσκοπεί στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της Ευρωπαϊκής ένωσης μέσω της μείωσης των περιφερειακών ανισορροπιών.

Το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης, οι δημοσιονομικοί και νομισματικοί περιορισμοί, καθώς και οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές οικονομικής πολιτικής

αποσκοπούν στην εξασφάλιση ενός αποτελεσματικού συντονισμού της οικονομικής πολιτικής, ο οποίος αποδείχτηκε αναποτελεσματικός στην πρόσφατη κρίση. Το ζήτημα εξαρτάται από την πολιτική ένωση της Ευρώπης η οποία προωθείται. Παρά τις αντιστάσεις που συναντά, βήματα γίνονται προς την κατεύθυνση του συντονισμού της πολιτικής απασχόλησης και της θεσμικής μεταρρύθμισης ώστε να καταστεί η ΕΕ πλέον ευέλικτη και αποτελεσματική.

(europa.eu, 2017), (ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2015), (ΒΙΚΙΒΙΒΛΙΑ, 2017)

5.2.2 Το Ευρώ & Η Κρίση

Η πρόσφατη κρίση απέδειξε πως το κοινό νόμισμα παρουσιάζει ιδιαίτερες αδυναμίες. Η μεγαλύτερη αδυναμία της νομισματικής ένωσης ήταν η ιδέα ενός κοινού νομίσματος μεταξύ εντελώς διαφορετικών και άνισα ανεπτυγμένων εθνικών οικονομιών, σε συνδυασμό με την ασκούμενη νομισματική πολιτική της Κεντρικής Τράπεζας. Ενώ η παγκόσμια οικονομία αναπτυσσόταν ταχύτατα και η ρευστότητα που παρείχαν οι διεθνείς αγορές ήταν απεριόριστη και φθηνή, λόγω των χαμηλών επιτοκίων, οι ανισορροπίες μεταξύ των κρατών μελών της ευρωζώνης οι οποίες συσσωρεύονταν με το χρόνο, έμεναν συγκαλυμμένες. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008 έφερε τις ανισορροπίες αυτές στο προσκήνιο με βίαιο τρόπο, καθώς δεν ήταν πλέον καθόλου αυτονόητο ότι οι διάφορες περιφερειακές χώρες της ένωσης θα πρέπει να αντιμετωπίζουν επιτόκια δανεισμού παραπλήσια των γερμανικών μόνο και μόνο επειδή μοιράζονται το ίδιο νόμισμα, αλλά σχεδόν τίποτα άλλο με τη Γερμανία.

Με την ένταξή της στην ΟΝΕ, η Ελλάδα είχε την ευκαιρία να εκσυγχρονίσει την οικονομία της και να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της, δεδομένου ότι η ΟΝΕ, λόγω των χαμηλών επιτοκίων, διέθεσε απεριόριστα και φθηνά κεφάλαια. Το γεγονός αυτό έδινε στη χώρα τη δυνατότητα να βελτιώσει το παραγωγικό της δυναμικό και να ισχυροποιήσει την οικονομία της. Όμως επειδή η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ δεν συνοδεύτηκε από αυξημένες παραγωγικές επενδύσεις και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, χειροτέρευσε η ανταγωνιστικότητά της χώρας. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η διεθνής ισοτιμία του κοινού νομίσματος αντικαθρεφτίζει τον σταθμισμένο μέσο όρο της ουσιαστικής ανταγωνιστικότητας των μελών της ένωσης. Συνεπώς, η μείωση της εξαγωγικής δυνατότητας της ελληνικής οικονομίας και κατ' επέκταση της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας ήταν δεδομένη χωρίς την απαιτούμενη επενδυτική και μεταρρυθμιστική δραστηριοποίηση.

Επομένως, η ισοτιμία του κοινού νομίσματος είναι υπερβολικά υψηλή για μια χώρα-μέλος με ανταγωνιστικότητα χαμηλότερη του μέσου όρου, με αποτέλεσμα να μειώνει ακόμη περισσότερο την ανταγωνιστικότητά της. Συνεπώς, για μια χώρα όπως η Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από χαμηλή ανταγωνιστικότητα συγκριτικά με τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης, το ευρώ μειώνει περαιτέρω την ανταγωνιστικότητά της.

Ένας από τους σημαντικότερους και αδιαμφισβήτητους παράγοντες αυτής της κρίσης αποτέλεσε το χαμηλό κόστος των ευρωπαϊκών εισαγωγών που μετά την εισαγωγή του ευρώ έγιναν εξαιρετικά φθηνές και ανταγωνιστικές απέναντι στην εθνική παραγωγή όλων των οικονομικών κλάδων, πλην των κατασκευών. Η ελληνική οικονομία η οποία είχε μειωμένη ανταγωνιστικότητα, αντιμετώπισε έναν εξαιρετικά άνισο αγώνα απέναντι σε χώρες με εξαιρετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα, είτε αυτά ήταν τεχνολογικά και οργανωτικά, όπως της Γερμανίας, είτε το χαμηλό κόστος εργασίας, όπως είναι των γειτονικών βαλκανικών χωρών και άλλων αναδυόμενων οικονομιών. Το Ευρώ, αντίθετα, έχει ωφελήσει τις χώρες στη βόρεια ζώνη του Ευρώ, όπως η Γερμανία, Ολλανδία, Φιλανδία, Αυστρία, Σουηδία κ.α., χώρες δηλαδή που υποστήριξαν την παραγωγική τους δυναμική και την ανταγωνιστικότητά τους, κυρίως στηριζόμενες στις ενδοκοινοτικές συναλλαγές και κατά συνέπεια παίζουν κυρίαρχο ρόλο στο παγκόσμιο εξαγωγικό εμπόριο.

Οι διεθνείς επενδυτές και οι αγορές κάνουν διακρίσεις ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης αυξάνοντας ή μειώνοντας τα επιτόκια δανεισμού τους ανάλογα με την εκτίμηση

της δυνητικής πιστοληπτικής τους ικανότητας και το μέγεθος του δημοσιονομικού τους ελλείμματος χωρίς να λαμβάνουν υπόψη την νομισματική και οικονομική αλληλεγγύη μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης, δημιουργώντας έτσι τριγμούς σε όλες τις χώρες αλυσιδωτά.

Η Ελλάδα είναι το πρώτο παράδειγμα χώρας της Ευρωζώνης που απέδειξε ότι η προσδοκία μιας χώρας να μοιράζεται το κοινό νόμισμα χωρίς να μοιράζεται μια ενιαία κοινή οικονομική πολιτική απέτυχε και, πλέον, αντιμετωπίζεται ως ένα δανειζόμενο κράτος παρά ως ένα ισότιμο μέλος της Ευρωζώνης ακόμα και από τους ίδιους τους εταίρους της. Η ανάγκη για περαιτέρω πραγματική οικονομική ολοκλήρωση δεν είναι το αποτέλεσμα μόνο ενός ενιαίου νομίσματος, απαιτούνται σημαντικές προσαρμογές για την ενίσχυση των όρων εκείνων που προστατεύουν την συνέχεια του κοινού νομίσματος, ώστε να είναι σημαντικά τα οφέλη και για τις χώρες-μέλη και τους πολίτες της Ευρωζώνης. (EURO2day, 2017)

5.3 Ο Ρόλος της Γερμανίας

Η στάση της Γερμανίας έναντι της Ελληνικής κρίσης εκφράστηκε με την απαίτηση της Γερμανίας για την εφαρμογή από την Ελλάδα ενός αυστηρού προγράμματος προσαρμογής, σταθμίζοντας και την εσωτερική της πολιτική, δεδομένου ότι η πλειοψηφία της δημόσιας γνώμης στην Γερμανία ήταν κατά της παροχής δανείων, φοβούμενη την μετακύληση του κόστους μίας ενδεχόμενης πτώχευσης στους φορολογουμένους (βλ. εξώφυλλο περιοδικού FOCUS (ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΑ ΝΕΑ, 2010)). Μάλιστα, το γεγονός ότι οι Έλληνες δεν είχαν δείξει προθυμία για την εφαρμογή προηγούμενων συμφωνιών, είχε ως αποτέλεσμα να μην εμπιστεύονται οι Γερμανοί τους Έλληνες ως προς την τήρηση της συμφωνίας που διαπραγματευόταν η Ελλάδα με τους πιστωτές της για διακανονισμό, τη διαχείριση των οποίων (διαπραγματεύσεων) είχε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Εξαιτίας αυτής της έλλειψης εμπιστοσύνης, η Γερμανία πρότεινε την αναστολή της εθνικής κυριαρχίας της Ελλάδας με την μεταφορά της σε κάποιον ευρωπαϊό αποδέκτη, αφού ενδιαφερόταν πρωτίστως για την αποπληρωμή του χρέους και όχι για τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας. Έτσι η Γερμανία πρότεινε η Ελλάδα, ένα κυρίαρχο κράτος, να μεταφέρει το δικαίωμά της στον αυτοπροσδιορισμό σε κάποιον επιβλέποντα, υποστηρίζοντας ότι δεδομένης της αποτυχίας του ελληνικού κράτους και κατ' επέκταση του ελληνικού δημοσίου, οι πιστωτές είχαν το ηθικό δικαίωμα και τη δύναμη να αναστείλουν την αρχή του εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Μάλιστα, ισχυρίστηκε ότι οι Έλληνες παραπλάνησαν τους πιστωτές τους και την Ευρωπαϊκή Ένωση, όμως η πραγματικότητα είναι ότι η Γερμανία «έκανε τα στραβά μάτια» ηθελημένα. Πιθανώς οι Έλληνες δεν είπαν όλη την αλήθεια για την ελληνική οικονομία στους πιστωτές τους, ακόμα και έτσι όμως, η γερμανική απαίτηση για αναστολή του εθνικού αυτοπροσδιορισμού της Ελλάδας ήταν υπερβολική, δεδομένου ότι η Γερμανία υπήρξε συναυτουργός στις πρακτικές δανεισμού που οδήγησαν την Ελλάδα σ' αυτή τη δυσχερή θέση, κυρίως για τον παρακάτω λόγο, συγκεκριμένα:

Το 40% περίπου του γερμανικού ΑΕΠ προέρχεται από τις εξαγωγές, πολλές από αυτές προς την Ευρωπαϊκή Ένωση με αποτέλεσμα να αποτελεί η Γερμανία τη δεύτερη μεγαλύτερη εξαγωγική χώρα του κόσμου. Παρά τις δηλώσεις της περί δημοσιονομικής σύνεσης και προσοχής, η Γερμανία έχει συμφέρον να διευκολύνει την κατανάλωση και τη ζήτηση για τις εξαγωγές της προς την Ευρώπη, αφού χωρίς αυτές τις εξαγωγές, θα έκανε «βουτιά» στην ύφεση.

Κατά συνέπεια, η Γερμανία έχει εκμεταλλευτεί τους θεσμούς και τις πρακτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να διατηρήσει τη ζήτηση για τα προϊόντα της. Μέσω της νομισματικής ένωσης, έδωσε τη δυνατότητα σε άλλα κράτη της ευρωζώνης να έχουν πρόσβαση σε πίστωση με επιτόκια που δεν ήταν προς το συμφέρον της. Έτσι η Γερμανία ενθάρρυνε την ζήτηση για τις εξαγωγές της με το να διευκολύνει, έως έναν βαθμό, τις ανεύθυνες πρακτικές δανεισμού σε όλη την Ευρώπη.

Σύμφωνα με τα παραπάνω καταδεικνύεται ότι η πραγματική λιτότητα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα ήταν καταστροφική για την γερμανική οικονομία, αφού η πώση στην

κατανάλωση θα ήταν σε βάρος των γερμανικών εξαγωγών. Αν και η ζήτηση από την Ελλάδα αντιστοιχεί σε ένα μικρό μόνο μέρος των εξαγωγών αυτών, η Ελλάδα είναι μέρος ενός μεγαλύτερου συστήματος – και η σωστή λειτουργία αυτού του συστήματος είναι προς το στρατηγικό συμφέρον της Γερμανίας. Συνεπώς, το γενικότερο συμφέρον της Γερμανίας ήταν να διατηρήσει την ευρωπαϊκή ζήτηση για όσο το δυνατόν περισσότερο.

Το γεγονός ότι η Γερμανία είναι η τελευταία χώρα στην Ευρώπη που θα επιβίωνε οικονομικά στη περίπτωση μιας γενικής λιτότητας σε προβληματικές χώρες και στη μείωση της ζήτησης που θα συνεπάγονταν κάτι τέτοιο, αλλά και το ότι δεν μπορεί να ανεχτεί την ελληνικού τύπου αδιαφορία στην δημοσιονομική σύνεση, γεννά ένα δίλημμα για τη Γερμανία και το πως θα διαχειριστεί τον ρόλο της στην Ευρώπη.

Ειδικότερα, αφενός ο στόχος της Γερμανίας είναι να διατηρήσει τη ζήτηση σε χώρες όπως η Ισπανία ή η Ιταλία, αφετέρου όμως θέλει να δείξει ότι υπάρχουν συνέπειες για τη μη συμμόρφωση στην ελεγχόμενη διαχείριση του χρέους χωρίς χρεοκοπία. Πρωταρχικός της στόχος πάντως είναι να διατηρήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση για να απολαύσει μια ευρωπαϊκή ελεύθερη ζώνη εμπορίου. Έτσι, υπάρχει μια ένταση μεταξύ της διατήρησης του συστήματος και της επιβολής πειθαρχίας. Η Γερμανία χρειάζεται να έχει μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου στην Ευρώπη, χρειάζεται επίσης να έχει ισχυρή ζήτηση στην Ευρώπη και τέλος θέλει να υπάρχει σύνεση στις πρακτικές δανεισμού.

Η κρίση χρέους στην Ευρώπη και πιο συγκεκριμένα στην Ελλάδα έχει προκαλέσει μια κρίση στον ρόλο που θα διαδραματίσει η Γερμανία στην Ευρώπη μελλοντικά, δεδομένου ότι θέλει να διατηρήσει τα πλεονεκτήματα που της παρέχει η Ευρώπη χωρίς να αντιμετωπίσει μια επιστροφή στα αντί γερμανικά αισθήματα προηγούμενων εποχών. Συνεπώς πρέπει να βρει μια δομημένη λύση για να διατηρήσει τις απαραίτητες ισορροπίες και τη συνοχή της Ένωσης. (EURO2day, 2017)

5.3.1 Η Ηγεμονική Θέση της Γερμανίας στην Ευρώπη

Στη διαχείριση της κρίσης του ευρώ, η Γερμανία αποδείχθηκε πρωταγωνίστρια. Αρχικά δεν ήθελε να δεσμευτεί και ήταν διατεθειμένη να αφήσει την Ελλάδα να πέσει. Όμως όταν κατάλαβε ότι η έξοδος της Ελλάδας από το ευρώ θα είχε μεγάλο οικονομικό και πολιτικό κόστος, αξιοποίησε την κρίση για να αναπροσαρμόσει την ΕΕ στις δικές της απαιτήσεις και τα δικά της οικονομικά συμφέροντα. Το Βερολίνο, στην προσπάθειά του να ενισχύσει τον έλεγχο των χωρών που διέρχονταν κρίση, επέβαλε τον Μάιο του 2010 τη συμμετοχή του ΔΝΤ τόσο στην παροχή βοήθειας προς την Ελλάδα, όσο και στη δημιουργία του Ταμείου Σταθερότητας. Με τον τρόπο αυτόν, αποδυναμώθηκαν τόσο το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όσο και η Κομισιόν.

Στη συνέχεια η γερμανική κυβέρνηση ενεπλάκη στον μηχανισμό βοήθειας με τον όρο να επιβληθεί η δημοσιονομική πειθαρχία, η σκλήρυνση του Συμφώνου Σταθερότητας και ο περιορισμός του χρέους. Οι απαιτήσεις αυτές στηρίχθηκαν σε μια αμφισβητούμενη διάγνωση του προβλήματος, αφού το Βερολίνο υποστήριζε ότι τα υψηλά επιτόκια οφείλονταν στους κινδύνους που παρουσίαζε κάθε χώρα και ότι η πίεση των αγορών ήταν απαραίτητη για να προωθηθούν οι μεταρρυθμίσεις. Ορισμένες μελέτες, όμως, έδειξαν ότι ένα μέρος των καθυστερήσεων που παρουσίαζαν οι περιφερειακές χώρες δεν οφειλόταν στις δικές τους αδυναμίες, αλλά στην αρνητική εικόνα που είχαν οι αγορές και λειτουργούσε συχνά ως αυτό - εκπληρούμενη προφητεία.

Σε πολιτικό επίπεδο παρά το ότι η Γερμανία αποδέχθηκε την ίδρυση της ευρωζώνης για να αποδείξει την προσήλωσή της στην ενωμένη Ευρώπη, μέσω της οικονομικής της επικυριαρχίας στην οποία συνετέλεσε η ευρωζώνη, κατάφερε σε σημαντικό βαθμό να μετατρέψει την «Ευρωπαϊκή Γερμανία» σε «Γερμανική Ευρώπη», όπου ως η ισχυρότερη

χώρα της Ευρώπης ασκεί ηγεμονία, επιδιώκοντας να επιβάλει στην Ευρώπη τα δικά της συμφέροντα.

Επομένως, η ευρωζώνη είναι πολύτιμη για τη Γερμανία και η διατήρησή της είναι απαραίτητη, όχι μόνο για τα οικονομικά οφέλη που της παρέχει αλλά και για τη δυνατότητα που της προσφέρει να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με της δικές της προτιμήσεις.

(ONALERT, 2015), (EBR(EUROPEAN BUSINESS REVIEW), 2016)

5.3.2 Το Κέρδος της Γερμανίας από την Ελληνική Κρίση

Η ελληνική κρίση όχι μόνο δεν επιβάρυνε τη Γερμανία αλλά αναμφισβήτητα ωφέλησε πολλαπλά τη γερμανική οικονομία.

Κατ' αρχάς, σύμφωνα με την γερμανική εφημερίδα *Süddeutsche Zeitung* το γερμανικό δημόσιο έχει αποκομίσει όφελος που φτάνει στα 1,34 δισ. ευρώ, και προέρχεται από αγορές ελληνικών ομολόγων και δάνεια προς την Ελλάδα, τα οποία ήταν προς όφελος της Ελλάδας και συγκριμένα για τη χρηματοδότηση της χώρας. Συγκεκριμένα η εφημερίδα αναφέρεται σε ένα έμβασμα ύψους 412 εκατ. ευρώ, που προορίζονταν για την Ελλάδα, όμως δεν δόθηκε ποτέ. Επιπλέον, η *Süddeutsche Zeitung* αναφέρεται σε δάνειο ύψους 22,3 δισ. ευρώ που χορήγησε το 2010 στην Ελλάδα η γερμανική κρατική επενδυτική τράπεζα *KfW*, από τα οποία η χώρα μας έλαβε τελικά 15,2 δισ. ευρώ. Το δάνειο αυτό απέφερε από το 2010 κέρδος από τους τόκους ύψους 393 εκατ. ευρώ καθαρά.

Ετήσια κέρδη εισρέουν και από την αγορά κρατικών ομολόγων (*SMP-Securities Markets Programs*) με στόχο να στηριχθούν χώρες που πλήττονταν από την κρίση, όπως η Ελλάδα. Μάλιστα το γερμανικό μερίδιο κέρδους από για την αγορά κρατικών ομολόγων (*SMP*) από το 2015 ανέρχεται αθροιστικά σε 952 εκατ. ευρώ».

Η πρακτική αυτή της Γερμανίας να μην αποδίδει τα κέρδη προς όφελος της Ελλάδας έχει σχολιαστεί αρνητικά από Γερμανούς αξιωματούχους και βουλευτές. Ειδικότερα ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος των Πρασίνων για θέματα Προϋπολογισμού, Σβεν-Κρίστιαν Κίντλερ σχολίασε "Μπορεί μεν να είναι νόμιμο η Γερμανία να κερδίζει χρήματα από την κρίση στην Ελλάδα. Δεν νομιμοποιείται όμως μέσα από το ηθικό πρίσμα της αλληλεγγύης». Επίσης ο βουλευτής των Πρασίνων, Μάνουελ Σάρατσιν τόνισε από την πλευρά του «Τα κέρδη από τους τόκους πρέπει επιτέλους να καταβληθούν στην Ελλάδα. Δεν μπορεί ο Βόλφγκανγκ Σόιμπλε να θέλει με τα κέρδη από τα ελληνικά επιτόκια να εξυγιάνει και τον γερμανικό προϋπολογισμό».

Μία άλλη πηγή οφέλους για τη γερμανική οικονομία είναι η μεταφορά κεφαλαίων από την Ελλάδα και τις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης. Η ανησυχία για τη μετάδοση της ελληνικής κρίσης παρότρυνε τη μετακίνηση κεφαλαίων για ασφάλεια στη Γερμανία. Η μετακίνηση αυτή κατευθυνόταν κυρίως στην αγορά ομολόγων της γερμανικής κυβέρνησης και σε λογαριασμούς γερμανικών τραπεζών, καθώς και προς το χρηματιστήριο της Φρανκφούρτης και την αγορά ακινήτων. Έτσι αυξήθηκαν οι αξίες και ο πλούτος, με αποτέλεσμα μία σημαντική τόνωση της γερμανικής οικονομίας. Το μέγεθος του οφέλους για τη γερμανική οικονομία είναι δύσκολο να εκτιμηθεί επακριβώς, αλλά υπολογίζεται σε κάποιες εκατοντάδες δισεκατομμύρια.

Επίσης πολλά από αυτά που έγιναν για τη διάσωση των χωρών που μπήκαν σε μνημόνια (Ελλάδα, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ισπανία) ωφέλησαν τις γερμανικές τράπεζες. Η αύξηση του κόστους των δανείων προς τις χρεωμένες χώρες συνοδεύεται από τη μείωση του κόστους χρηματοδότησης των γερμανικών ομολόγων. Σύμφωνα με μελέτη, που έγινε πρόσφατα από το γερμανικό Ινστιτούτο *Halle Institute for Economic Research*, το όφελος για τον γερμανικό προϋπολογισμό από το χαμηλότερο κόστος δανεισμού του γερμανικού δημοσίου, από το 2010 μέχρι τα καλοκαίρι του 2015, ξεπερνά τα 100 δισεκατομμύρια ευρώ. Οι μελετητές παρατηρούν το πώς ανησυχητικά νέα σχετικά με τις εξελίξεις στην

Ελλάδα αύξαναν τη ζήτηση και την τιμή των γερμανικών ομολόγων και μείωναν τα επιτόκια, με τα οποία δανειζόταν σε αυτή την περίοδο το γερμανικό κράτος. Έτσι εκτιμούν ότι η Γερμανία έχει ωφεληθεί από την ελληνική κρίση, ακόμη και εάν η Ελλάδα δεν αποπληρώσει τα γερμανικά δάνεια, περί τα 90 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ το όφελος, συντηρητικά εκτιμώμενο, μπορεί να ξεπεράσει τα 100 δισεκατομμύρια.

Επίσης η υψηλή ανεργία και η πτώση των εισοδημάτων ώθησε μεγάλο αριθμό νέων Ελλήνων να μεταναστεύσουν στη Γερμανία, βελτιώνοντας τη στενότητα που χαρακτηρίζει τη γερμανική αγορά εργασίας. Η γερμανική οικονομία ωφεληθήκε ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών μετά το 2010, διέθεταν πανεπιστημιακή μόρφωση, αντίθετα από ότι συνέβαινε σε παλαιότερες εποχές.

Κι άλλη πηγή οφέλους για τη γερμανική οικονομία συνδέεται με τη συναλλαγματική ισοτιμία του ευρώ και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. Όσο διαρκεί η ελληνική κρίση και υπάρχει ο κίνδυνος εξόδου από την ευρωζώνη, το ευρώ τείνει να παραμένει αδύναμο. Επομένως, ενισχύεται η «φαινομενική» ανταγωνιστικότητα της ευρωζώνης, η οποία κατά το τελευταίο έτος αύξησε το πλεόνασμα στο ισοζύγιο πληρωμών της στο 3% του ΑΕΠ. Ως αποτέλεσμα, μοχλεύεται η «ουσιαστική» ανταγωνιστικότητα της Γερμανίας, η οποία επιτυγχάνει το μεγαλύτερο μέρος του πλεονάσματος. Έτσι η Γερμανία ωφελήθηκε σημαντικά από την ευρωζώνη αφού μέσω της μόχλευσης της ανταγωνιστικότητας που της παρέσχε η ευρωζώνη, πέτυχε να αποσπάσει τα μεγαλύτερα οφέλη.

(EURO2day, 2016), (iefimerida ΚΟΣΜΟΣ, 2017), (EBR(EUROPEAN BUSINESS REVIEW), 2016)

5.3.3 Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελληνική Κρίση

Με αφορμή την ελληνική κρίση χρέους (2009) εν μέρει λόγω των σφαλμάτων των κυβερνήσεών της, που εκτίναξαν το δημοσιονομικό έλλειμμα από το 3,7% του ΑΕΠ το 2008 στο 12,7% στο τέλος του 2009, και εν μέρει λόγω της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής και οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα βρέθηκε, στην αρχή του 2010, όχι μόνο με υπερβολικό έλλειμμα, αλλά στα πρόθυρα της πτώχευσης. Έτσι προκλήθηκε ένας πανευρωπαϊκός πανικός και ένας ατέρμονος διάλογος για το πως πρέπει να αντιμετωπιστεί το ζήτημα, ενώ διαμορφώθηκαν πολλές τάσεις με κυριότερες τις εξής:

- Οι χώρες σε κρίση να αναλάβουν μόνες τους το κόστος προσαρμογής και εάν δεν τα καταφέρουν να αφεθούν να πτωχεύσουν.
- Να τεθούν εκτός ONE και να επιστρέψουν στα εθνικά τους νομίσματα χώρες, όπως η Ελλάδα.
- Να υπάρξει αναδιάρθρωση του χρέους με περικοπή ή και επιμήκυνση αυτού.
- Να χορηγηθεί δημόσια βοήθεια από τα κράτη μέλη της ONE και από το ΔΝΤ, υπό τον όρο της εφαρμογής δραστικών προγραμμάτων προσαρμογής με διεθνή εποπτεία.

Αποδείχθηκε ότι τα κράτη μέλη αντιμετώπισαν το ελληνικό ζήτημα με μεγάλη χρονική καθυστέρηση λόγω της απουσίας θεσμοθετημένων μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων, λόγω της ρήτρας «μη διάσωσης» (no bailout clause) που προέβλεπε η Συνθήκη του Μάαστριχτ η οποία απαγόρευε την ανάληψη των υποχρεώσεων ενός κράτους της ONE από άλλα κράτη μέλη, λόγω του φόβου δημιουργίας ενός προηγούμενου, αλλά και λόγω της αντίδρασης των πολιτών τους.

Όμως φόβοι για διάδοση της κρίσης και σε άλλες υπερχρεωμένες χώρες και για τις συνέπειες μίας πτώχευσης στα εθνικά τραπεζικά συστήματα, κυρίως της Γαλλίας και

Γερμανίας, καθώς και ανησυχίες για την εικόνα και τη συνοχή της Ευρωζώνης, και της συνολικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησαν τελικά τις χώρες της ΟΝΕ να υιοθετήσουν, ένα διακρατικό χρηματοδοτικό σχήμα με τη συμμετοχή του ΔΝΤ υπέρ της Ελλάδος. Η Ελλάδα, από την πλευρά της, υποχρεώθηκε να υιοθετήσει ένα φιλόδοξο σχέδιο για τη διόρθωση των δημοσιονομικών εκτροπών της και για τη μεταρρύθμιση της οικονομίας της μέχρι το 2014, υπό τη επίβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του ΔΝΤ.

Έτσι, κατόπιν των ανωτέρω και μετά από πολλές παλινωδίες και διπλωματικές τριβές, υιοθετήθηκε η επιλογή αυτή ως απάντηση στην κρίση χρέους, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να αποτελέσει την αφορμή για να αποκτήσει η ευρωζώνη τον πρώτο μηχανισμό διάσωσης χώρας. Ειδικότερα, στις 23 Απριλίου 2010 η Ελλάδα κατέθεσε στο Συμβούλιο της ΟΝΕ και στο ΔΝΤ αίτημα για δημόσια χρηματοδότηση. Στις 2 Μαΐου αποφασίσθηκε η χορήγηση στην Ελλάδα δανείου ύψους 110 δισεκατομμυρίων ευρώ (80 δις από τις 15 χώρες της ΟΝΕ και 30 δις από το ΔΝΤ).

Το δάνειο της ΟΝΕ έλαβε διακρατικό χαρακτήρα και στηρίχθηκε στις διατάξεις περί ενίσχυσης μίας χώρας λόγω εκτάκτων καταστάσεων. Έτσι, με αφορμή την ελληνική κρίση, η ΟΝΕ δημιούργησε προηγούμενο στήριξης άνευ καταστατικών αλλαγών.

Πέραν των ευθυνών που αντικειμενικά καταλογίζονται στην Ελλάδα ως κράτος μέλος της ζώνης σταθερότητας, η οικονομική κρίση αποκάλυψε τα δομικά ελλείμματα του ίδιου κοινού ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Είναι ακριβώς αυτά τα ελλείμματα, τα οποία οδήγησαν στην ανάγκη αποτελεσματικότερης ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης που απαιτεί συντονισμένες ενέργειες για την αναμόρφωσή της. Η ελληνική κρίση ήταν μια δοκιμασία για τη στερεότητα της ευρωπαϊκής οικονομικής και νομισματικής ένωσης που αποκάλυψε δομικές και λειτουργικές αδυναμίες. Η Γερμανία και η ΕΚΤ αρχικά απαίτησαν λιτότητα ως προϋπόθεση για διάσωση, αλλά αυτή η μονόπλευρη προσέγγιση έχει οδηγήσει τις περιφερειακές οικονομίες βαθύτερα στην ύφεση και καθυστερεί την ανάκαμψη της ευρωζώνης.

Στη συνέχεια, και με αφορμή τους φόβους για κατάρρευση και άλλων χωρών της περιφέρειας, η Ευρωζώνη ανέπτυξε και άλλα μέσα αντιμετώπισης κρίσεων όπως :

Τον πρώτο και προσωρινό Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής ή Σταθεροποίησης (EFSM)

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (European Financial Stabilization Mechanism – EFSM) δημιουργήθηκε από τη Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Μάιο του 2010 για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Ήταν ένα πρόγραμμα χρηματοδότησης έκτακτης ανάγκης, που βασίστηκε σε κεφάλαια τα οποία αντλήθηκαν από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και κατοχυρώθηκαν από την Κομισιόν, χρησιμοποιώντας τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως εγγύηση. Λειτουργήσε υπό την εποπτεία της Επιτροπής, αποσκοπώντας στη διατήρηση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας στην Ευρώπη, με την παροχή οικονομικής βοήθειας προς τα κράτη μέλη της ΕΕ που βρέθηκαν σε οικονομική δυσκολία.

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) εξουσιοδοτήθηκε να δανειστεί έως και € 440.000.000.000. Το EFSM και το EFSF λειτούργησαν μέχρι τον Ιούνιο του 2013, όταν αντικαταστάθηκαν από τον μόνιμο Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM). Μετά από την τριετή λειτουργία του, στα ταμεία του EFSM απέμειναν περίπου 13,2 δις ευρώ. Ο μηχανισμός θα ενεργοποιηθεί ξανά, για τη χρηματοδότηση του τρίμηνου προγράμματος γέφυρα για την Ελλάδα, μιας και η παροχή δανείων από τον ESM απαιτεί συνολική συμφωνία και ολοκληρωμένο πρόγραμμα για την τριετία 2015-2018.

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF)

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility – EFSF) υπήρξε ένα όργανο ειδικού σκοπού (special purpose vehicle) που συμφωνήθηκε από τα 27 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις 9 Μαΐου του 2010, με στόχο τη διατήρηση της οικονομικής σταθερότητας στην Ευρώπη με την παροχή οικονομικής βοήθειας προς τα κράτη της ευρωζώνης σε οικονομική δυσκολία. Η ιδρύθηκε την 7η Ιουνίου 2010, ενώ σε πλήρη δράση ξεκίνησε από τις 4 Αυγούστου 2010. Το ταμείο είχε την έδρα του στην πόλη του Λουξεμβούργου.

Ο εν λόγω ευρωπαϊκός μηχανισμός είχε τη δυνατότητα να εκδώσει ομόλογα ή άλλα χρεόγραφα στην αγορά με την υποστήριξη του Γερμανικού Γραφείου Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους για να αυξήσει τα κεφάλαια που απαιτούνταν για την παροχή δανείων προς χώρες της ευρωζώνης με οικονομικά προβλήματα. Είχε επίσης τη δυνατότητα να προχωρήσει σε αναδιάρθρωση των κεφαλαίων των τραπεζών ή να αγοράσει κρατικά ομόλογα. Η έκδοση των ομολόγων του έπρεπε να συνοδεύεται από εγγυήσεις που παρέχονται από τα κράτη μέλη της ευρωζώνης ανάλογα με το μερίδιό τους στο καταβεβλημένο κεφάλαιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ).

Το ταμείο αναβαθμίστηκε λόγω της συνέχισης της οικονομικής κρίσης στις χώρες της Νότιας Ευρώπης της Ιρλανδίας και κυρίως την ανάγκη αντιμετώπισης του προβλήματος χρέους της Ελλάδας. Η διευκόλυνση δανεισμού από τον EFSF μπορούσε να γίνει κατόπιν αιτήματος υποστήριξης από ένα κράτος μέλος της ζώνης του ευρώ που δεν ήταν πλέον σε θέση να δανειστεί από τις αγορές σε αποδεκτές τιμές.

Μετά τον Ιούνιο του 2013, τόσο το EFSF όσο και ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (EFSM) αντικαταστάθηκαν με τον (μόνιμο) Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (European Stability Mechanism – ESM). Έτσι τροποποιήθηκε το άρθρο 136 της Συνθήκης της Λισαβόνας προκειμένου να θεσπισθεί μόνιμος μηχανισμός από τα κράτη μέλη της ευρωζώνης.

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (European Stability Mechanism – ESM)

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (European Stability Mechanism – ESM) είναι ένα μόνιμο πρόγραμμα χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα 19 μέλη της Ευρωζώνης, το οποίο διαδέχθηκε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης και προβλέπει την εφαρμογή μηχανισμών για την αναδιάρθρωση του χρέους υπερχρεωμένων χωρών. Ο ESM τέθηκε σε εφαρμογή τον Ιανουάριο του 2013, όταν επικυρώθηκε από τα κράτη μέλη της Ευρωζώνης. Συνολικά το ταμείο του μηχανισμού προικοδοτήθηκε με 500 δις ευρώ, τα οποία έχει σχεδιαστεί να ανέλθουν στα 704 δις. ευρώ.

Ο ESM μπορεί να δανείσει απευθείας στις κυβερνήσεις. Μπορεί, επίσης, να αγοράσει χρέη τους (δηλαδή κρατικά ομόλογα) είτε άμεσα όταν εκδίδονται, είτε στη δευτερογενή αγορά. Επιπλέον, μπορεί να υποστηρίξει τις τράπεζες άμεσα. Αυτή η υποστήριξη μπορεί να αφορά μια «ανακεφαλαιοποίηση», συνήθως παρέχοντας χρήματα σε αντάλλαγμα με συμμετοχή στην μετοχική σύνθεση. Σε περίπτωση δανεισμού από τον ESM, οι πολιτικές που η εμπλεκόμενη χώρα καλείται να ακολουθήσει αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης κατά περίπτωση.

Η λήψη αποφάσεων στον ESM γίνεται ομόφωνα από τα κράτη μετόχους, εκτός των περιπτώσεων έκτακτης ανάγκης, που επιτρέπεται να περάσει απόφαση με το 85% της πλειοψηφίας των μεριδιούχων. Έτσι, στην περίπτωση που υπάρξει εναντίωση στον νέο δανειακό πρόγραμμα προς την Ελλάδα από μια μικρομεσαία χώρα όπως π.χ. η Φινλανδία αυτή δεν θα μπορούσε να σταματήσει το εν λόγω πρόγραμμα διάσωσης.

Επίσης υιοθετήθηκε στο ίδιο Συμβούλιο κορυφής το "Σύμφωνο για το Ευρώ συν" (The Euro Plus Pact) το οποίο συμφωνήθηκε από τους Αρχηγούς κρατών ή κυβερνήσεων της ευρωζώνης. Το σύμφωνο αυτό στοχεύει στο να ενισχύσει τον οικονομικό πυλώνα της οικονομικής και νομισματικής ένωσης και να οδηγήσει σε καλύτερο συντονισμό των οικονομικών πολιτικών, με στόχο την τόνωση της ανταγωνιστικότητας και την επίτευξη υψηλότερου βαθμού σύγκλισης, ενισχύοντας την κοινωνική οικονομία αγοράς της ΕΕ.

(Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011), (Πολυδεύκης Παπαδόπουλος - ΕΡΤ, 2016)

5.4 Η ΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Η μεγάλη και παρατεταμένη οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2009 στις Μεσογειακές χώρες –μέλη της Ευρωζώνης και συνεχίζεται σε μικρότερο βαθμό ακόμη και σήμερα, προκαλεί μεγάλες αναταραχές στις διεθνείς κεφαλαιαγορές. Πάρα πολλά γράφτηκαν για την οικονομική κρίση των Μεσογειακών χωρών, επηρεάζοντας καθημερινά τις αγορές συναλλάγματος και των ομολογιών. Αρκετοί «προφήτεψαν» την κατάρρευση της Ευρωζώνης λόγω των Μεσογειακών χωρών αλλά ουδέποτε επαληθεύτηκαν. Ο «συντελεστής βαρύτητας» των οικονομιών των Μεσογειακών χωρών είναι πολύ μικρός και εκπροσωπεί μόλις το 16,25% στην Οικονομία της Ευρωζώνης. Συγκεκριμένα, το ποσοστό συμμετοχής της κάθε μεσογειακής χώρας στο Συνολικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ευρωζώνης είναι: Ισπανία 11,72%, Πορτογαλία 1,68%, Ελλάδα 2,65% και Κύπρος 0,2%, δηλαδή συνολικά 16,25%. Η Ελλάδα με συμμετοχή μόλις 2,65% στο ΑΕΠ της Ευρωζώνης σε καμιά περίπτωση από μόνη της δεν θα μπορούσε να απειλήσει με διάλυση την Ευρωζώνη. Το πασίγνωστο GREXIT (έξοδος της Ελλάδας από το ευρώ) περισσότερο αξιοποιήθηκε από τους διεθνείς traders παρά συνιστούσε πραγματική απειλή για το ευρώ. οι χώρες της Ευρωζώνης «πιάστηκαν στον ύπνο» διότι, δεν διέθεταν μηχανισμούς πρόβλεψης δημοσιονομικών κινδύνων και δεν είχαν εμπειρίες και «μηχανισμούς» αντιμετώπισης δημοσιονομικών και τραπεζικών κρίσεων. Σημαντικό πρόβλημα ήταν ότι, η Ευρωπαϊκή Ένωση με μεγάλη καθυστέρηση αντιλήφθηκε ότι, μια Νομισματική Ένωση είναι περισσότερο ασφαλής από συναλλαγματικούς, δημοσιονομικούς και συστημικούς κινδύνους, όταν οι συμμετέχουσες σε αυτήν οικονομίες δεν παρουσιάζουν πολύ μεγάλες διαφορές στα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης και διεθνούς ανταγωνιστικότητας.

Πίνακας 5: Η διεθνής ανταγωνιστικότητα των Μεσογειακών χωρών της ΕΕ

COUNTRY	2013-2014	2012-2013
SWITZERLAND	1	1
SINGAPORE	2	2
FINLAND	3	3
GERMANY	4	6
UNITED STATES	5	7
FRANCE	23	21
SPAIN	35	36
ITALY	49	42
PORTUGAL	51	49
CYPRUS	58	58
GREECE	91	96

ΠΗΓΗ: World Economic Forum "The Global Competitiveness Report 2013-2014"

Από τον ανωτέρω Πίνακα, με βάση το δείκτη GCI (Global Competitiveness Indicator-Δείκτης Διεθνούς Ανταγωνιστικότητας), προκύπτει ότι οι Μεσογειακές χώρες υστερούν σημαντικά από πλευράς διεθνούς ανταγωνιστικότητας και, στο βαθμό που είναι ιδιαίτερα μεγάλο το δημόσιο χρέος τους, αποτελεί «μονόδρομο» η πραγματοποίηση μεγάλων επενδύσεων εκσυγχρονισμού και ιδιαίτερα η ταχεία προώθηση των επενδύσεων για καινοτομίες και προηγμένες τεχνολογίες. (Δημήτρης Μανιατάκης - ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ , n.d.)

5.4.1 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ & ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΤΩΝ PIGS

Το δημόσιο χρέος των χωρών της Ευρωζώνης αποτέλεσε το πεδίο στο οποίο η κρίση εκδηλώθηκε. Με κύριους παράγοντες : τα υψηλά επίπεδα δημόσιου χρέους αρκετών χωρών της ευρωζώνης, την αύξηση των επιπέδων αυτών λόγω των κρατικών ενισχύσεων προς τα τραπεζικά συστήματα της ευρωζώνης όπως συνέβη και στην Ιρλανδία η αύξηση αυτή και υπήρξε καταστροφική, η απροθυμία της ΕΚΤ καθώς και της Γερμανίας για νομισματοποίηση του χρέους, η αντιμετώπιση του προβλήματος της Ελλάδας (της πρώτης χώρας που εξορίστηκε από τις διεθνείς αγορές).

Οι εγγενείς αδυναμίες της νομισματικής ένωσης δεν ήταν λίγες. Η μεγαλύτερη εξ αυτών ήταν η ιδέα ενός κοινού νομίσματος μεταξύ εντελώς διαφορετικών και άνισα ανεπτυγμένων εθνικών οικονομιών, σε συνδυασμό με μια κεντρική τράπεζα η οποία δεν μπορούσε και δεν ήθελε να ασκήσει νομισματική πολιτική.

Όσο η παγκόσμια οικονομία συνέχιζε να αναπτύσσεται ταχύτατα και όσο η ρευστότητα στις διεθνείς αγορές ήταν φθηνή, οι ανισορροπίες που δημιουργούνταν στο εσωτερικό της νομισματικής ένωσης έμεναν κρυμμένες . Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008 έφερε τις ανισορροπίες αυτές στο προσκήνιο.

Τα υψηλά δημόσια χρέη τα οποία αποτέλεσαν την αφορμή της μεταφοράς της κρίσης στο πεδίο του κρατικού δανεισμού, ήταν συμπτώματα των υφισταμένων ανισορροπιών, ενώ στις περισσότερες των περιπτώσεων, με την εξαίρεση δηλαδή της Ιρλανδίας, υπήρχαν επί δεκαετίες. Η ενίσχυση των ευρωπαϊκών τραπεζικών συστημάτων αποτέλεσε συνειδητή επιλογή των εθνικών κυβερνήσεων, αλλά υπό τις δεδομένες συνθήκες η άρνηση ενίσχυσής τους δύσκολα θα μπορούσε να περιγραφεί ως βιώσιμη εναλλακτική λύση. Ακόμα και αν η χορήγηση των ενισχύσεων αυτών συνοδευόταν από ένα κύμα εθνικοποίησης των ευρωπαϊκών τραπεζικών ιδρυμάτων, κάτι που όντως έγινε σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις ατομικών τραπεζών, αυτό δεν θα αναιρούσε την επιβάρυνση που προκλήθηκε στο δημόσιο χρέος των κρατών. Ο τρόπος αντίδρασης στο ξέσπασμα της κρίσης προφανώς δεν ήταν δεδομένος, και θα μπορούσε θεωρητικά να είναι πολύ διαφορετικός, αλλά η αλήθεια είναι ότι δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα στη δομή, στην αντίληψη και στην ιστορική εμπειρία της ΕΕ το οποίο να υποστηρίζει τη θέση ότι η ένωση θα μπορούσε να κινηθεί με ταχύτητα, αποφασιστικότητα και αποτελεσματικότητα προκειμένου να επιλύσει, ή έστω να περιορίσει, μια παγκοσμίων διαστάσεων χρηματοοικονομική κρίση.

Τα επίπεδα του δημόσιου χρέους αποτέλεσαν σύμπτωμα της κρίσης τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό στον οποίο αποτέλεσαν και την αφορμή της .Στα παρακάτω Διαγράμματα 12 και 13 παρουσιάζεται η εξέλιξη του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ στις πέντε υπό μελέτη χώρες κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας. Ακόμα και οι δύο χώρες με τις χειρότερες επιδόσεις στη διαχείριση του χρέους τους, δηλαδή η Ελλάδα και η Ιταλία, διατήρησαν σχετικά σταθερό το λόγο χρέους προς ΑΕΠ μέχρι την απαρχή της κρίσης, επιτυγχάνοντας μάλιστα και μειώσεις κάποιες χρονιές. Η Ελλάδα ήταν η μόνη από τις αδύναμες οικονομίες της ευρωζώνης η οποία συνδύαζε, στο ξεκίνημα της κρίσης, ένα υψηλό δημόσιο χρέος με ένα υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα, κάτι που οδήγησε φυσιολογικά στην αποσταθεροποίηση της τροχιάς του χρέους.

ΙΤΑΛΙΑ: Στην περίπτωση της Ιταλίας, το υψηλότερο δημόσιο χρέος αυξήθηκε δραματικά το 2009 λόγω του υψηλού ελλείμματος και της σημαντικής μείωσης του ΑΕΠ (5,1%), δεν εισήλθε όμως σε εκρηκτική τροχιά λόγω της απουσίας σημαντικών πρωτογενών ελλειμμάτων.

Στην πραγματικότητα, τα πρωτογενή πλεονάσματα της ιταλικής κυβέρνησης κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας ήταν και ο βασικός λόγος της σταθερότητας του λόγου χρέους προς ΑΕΠ, καθώς η οικονομική μεγέθυνση ήταν μάλλον αναιμική. Στην Ελλάδα, αντιθέτως, η σταθερότητα του δημόσιου χρέους κατά τα προηγούμενα χρόνια οφείλεται στους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας, καθώς και στη σταδιακή μείωση των μέσο σταθμικών επιτοκίων τα οποία αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος, που ισοσκελίζουν την αρνητική επίδραση των πρωτογενών ελλειμμάτων. Ενώ η ιταλική κυβέρνηση κατόρθωσε να διατηρήσει ακόμα και εν μέσω ύφεσης έναν υγιή σε πρωτογενείς όρους προϋπολογισμό, συγκρατώντας έτσι την ανοδική τάση του δημόσιου χρέους, η ελληνική κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να διατηρήσει θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, με αποτέλεσμα την εκτόξευση του δημοσιονομικού ελλείμματος και την επακόλουθη εκρηκτική εξέλιξη του δημόσιου χρέους.

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ: Η περίπτωση της Πορτογαλίας συνδυάζει τα αρνητικά στοιχεία της Ελλάδας (υψηλά πρωτογενή ελλείμματα) και της Ιταλίας (αναιμική έως μηδενική οικονομική μεγέθυνση), χαρακτηρίζεται όμως από ένα πολύ μικρότερο δημόσιο χρέος. Στην πραγματικότητα, το πορτογαλικό χρέος ανερχόταν σε μόλις 48,5% του ΑΕΠ το 2000, ξεπέρασε το όριο του 60% το 2005 και στο ξεκίνημα της κρίσης ήταν ελάχιστα υψηλότερο του μέσου όρου της ευρωζώνης. Τα δύο παραπάνω αρνητικά στοιχεία είχαν ως συνέπεια να παρουσιάζει αυξητική τάση καθ' όλη τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, αλλά το χαμηλό του ύψος μετρίαζε την ταχύτητα αυτής της τάσης, τουλάχιστον μέχρι την απαρχή της κρίσης, ως αποτέλεσμα της οποίας το χρέος της Πορτογαλίας αυξήθηκε μέσα σε δύο μόλις έτη κατά 21,5 ποσοστιαίες μονάδες, περίπου όσο είχε αυξηθεί σωρευτικά καθ' όλην την προηγούμενη δεκαετία.

ΙΣΠΑΝΙΑ: Το ίδιο ακριβώς ισχύει για την Ισπανία, με τη διαφορά ότι το δημόσιο χρέος της ήταν εξαιρετικά χαμηλό (μόλις 36,1% του ΑΕΠ το 2007).

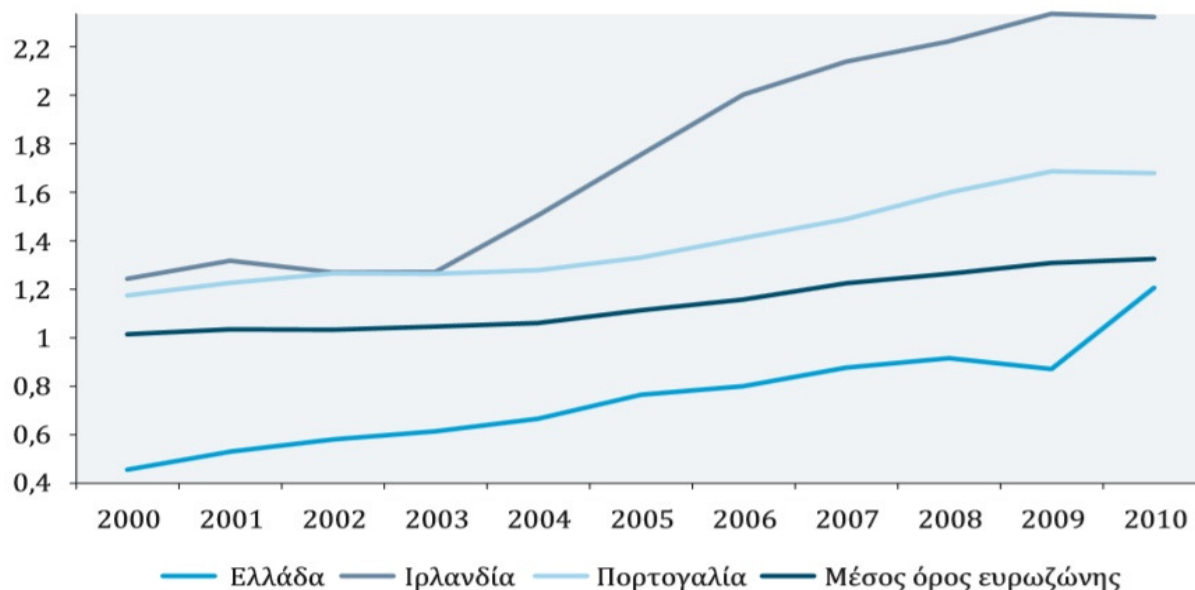
ΙΡΛΑΝΔΙΑ: Η Ιρλανδία, τέλος, όπως και η Ισπανία, ούτε υψηλά ελλείμματα είχε (πρωτογενή ή συνολικά) ούτε υψηλό δημόσιο χρέος, τουλάχιστον μέχρι τη μοιραία στιγμή που η κυβέρνηση της χώρας αποφάσισε να σηκώσει στις πλάτες της το σταυρό των συσσωρευμένων χρεών του ιρλανδικού τραπεζικού συστήματος.

Η οδυνηρή αυτή εμπειρία της Ιρλανδίας, η στιγμιαία δηλαδή υπαγωγή μιας δημοσιονομικά υγιούς οικονομίας σε καθεστώς ουσιαστικής πτώχευσης λόγω της μετατροπής ιδιωτικών χρεών σε δημόσια, αποδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο τη σημασία του ιδιωτικού χρέους. Το τελευταίο δεν είναι λιγότερο επικίνδυνο από το δημόσιο χρέος, παρά το γεγονός ότι η αρνητική του επίδραση στην οικονομία δεν λαμβάνει χώρα μέσω των επιτοκίων δανεισμού του δημοσίου και της δευτερογενούς αγοράς ομολόγων. Στην πραγματικότητα δε, η κρίση την οποία διανύουμε ξεκίνησε ακριβώς ως κρίση ιδιωτικού, κατά κανόνα τραπεζικού, χρέους και οι πρώτες ευρωπαϊκές χώρες που επλήγησαν ήταν, εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου, η Ιρλανδία και η Ισπανία ως αποτέλεσμα του υπερβολικά μοχλευμένου και συνδεδεμένου με την εγχώρια αγορά ακινήτων τραπεζικού τους συστήματος. Όπως έχουμε δει, η δημοσιονομική κατάσταση των χωρών αυτών ήταν αντικειμενικά υγιής και τέθηκε σε κίνδυνο μόνο λόγω της μετάστασης της κρίσης από τον τραπεζικό τομέα στον τομέα του δημόσιου δανεισμού. Η μετάσταση αυτή ήταν άμεση και αυτόματη στην περίπτωση της Ιρλανδίας και πολύ πιο έμμεση στην περίπτωση της Ισπανίας, αλλά αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι και οι δύο χώρες κινδυνεύουν σήμερα λόγω της ιδιωτικής και όχι της δημόσιας υπερχρέωσής τους. Αν και η Ιρλανδία και η Ισπανία αποτελούν τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα στοιχεία δείχνουν μια γενικότερη αντιστρόφως ανάλογη σχέση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής

υπερχρέωσης, και μάλιστα όχι μόνο στις έξι υπό μελέτη χώρες. (ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

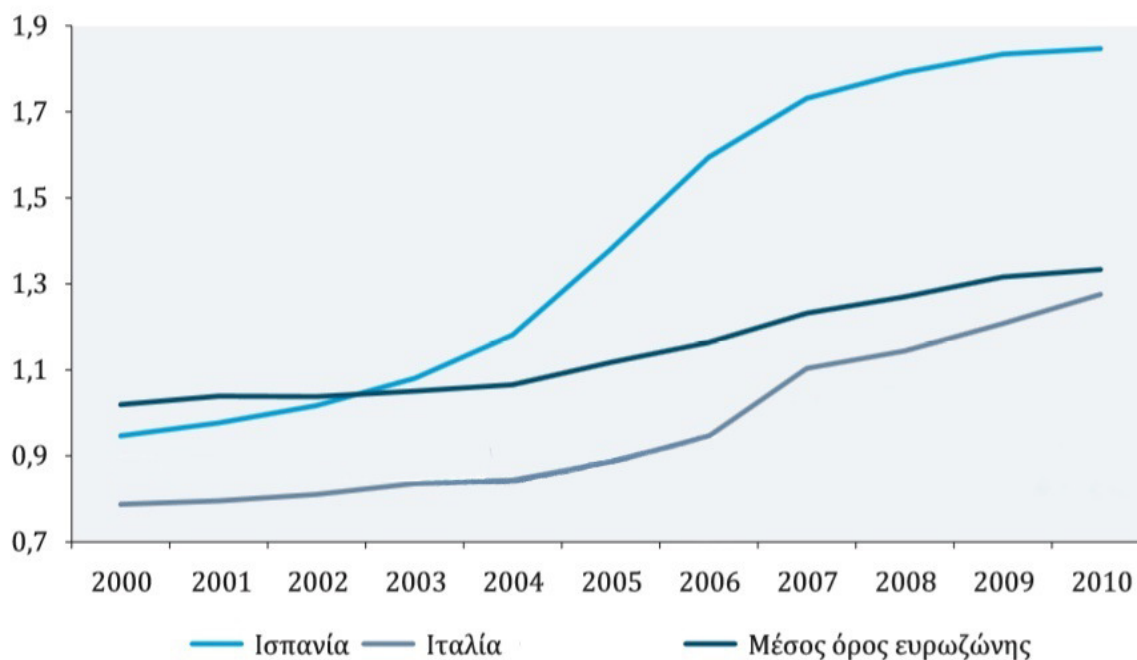
Παρόμοια, συμπεράσματα προκύπτουν και από τα Διαγράμματα, στα οποία παρουσιάζεται η εξέλιξη του συνολικού ύψους των δανείων που δόθηκαν από χρηματοοικονομικά ιδρύματα σε κατοίκους των εν λόγω χωρών ως ποσοστό του ΑΕΠ. Η τάση είναι ξεκάθαρα ανοδική παντού, αλλά κυρίως ανοδική στην Ιρλανδία και την Ισπανία. Στην περίπτωση της Ιταλίας και της Ελλάδας, η ανοδική τάση είναι ταχύτερη σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 12: Συνολικό Ύψος Δανείων προς ΑΕΠ (Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία) & Μ.Ο Ευρωζώνης

ΠΗΓΗ: EUROSTAT,(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 13: Συνολικό Ύψος Δανείων προς ΑΕΠ (Ισπανία, Ιταλία) & Μ.Ο Ευρωζώνης

ΠΗΓΗ : EUROSTAT,(ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, et al., 2011)

6 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΤΡΟΙΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Το όνομα «Τρόικα» προέρχεται από τη ρωσική λέξη που δηλώνει την άμαξα –ή το έλκηθρο– που σύρεται από τρία άλογα, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει οποιοδήποτε είδους τριμερή συνεργασία. Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής κρίσης, η Τρόικα απαρτίζεται από τρία θεσμικά όργανα: την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Κομισιόν), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)

Ουσιαστικά, ο ρόλος της Τρόικα συνίσταται στην εποπτεία χωρών με σοβαρά οικονομικά προβλήματα που οφείλονται σε αίτια εθνικού επιπέδου - όπως η υποτίμηση της διαφθοράς και οι υπερβολικά χαμηλοί φόροι-, οι οποίες λαμβάνουν χρηματοδοτικά δάνεια που χορηγούνται από την ΕΕ και το ΔΝΤ, τα οποία έχουν χαμηλότερο επιτόκιο από εκείνα των κεφαλαιαγορών.

Αυτά τα μέτρα και οι μεταρρυθμίσεις, οι όροι δηλαδή που οι χώρες πρέπει να εκπληρώσουν προκειμένου να συνεχίσουν να λαμβάνουν χρήματα, έχουν καθοριστεί σε ένα είδος συμβολαίου, το οποίο ονομάζεται Μνημόνιο Συνεννόησης (ΜΣ). Η Τρόικα οργανώνει αποστολές επιθεώρησης που επισκέπτονται τις χώρες με τις οποίες έχει συνάψει ΜΣ. Αν συμπεράνει ότι μια χώρα δεν έχει κάνει αρκετά ως αντάλλαγμα για την οικονομική βοήθεια που της έχει παρασχεθεί, μπορεί να αποφασίσει να αναβάλει την καταβολή της επόμενης δόσης. Κατά συνέπεια, η Τρόικα ασκεί εξαιρετικά ισχυρή επιρροή στις εθνικές οικονομικές και δημοσιονομικές πολιτικές των χωρών που βρίσκονται υπό το καθεστώς της.

Η Τρόικα: θεσμική διάσταση και δημοκρατική νομιμοποίηση

Η Τρόικα απαρτίζεται από τρία ανεξάρτητα θεσμικά όργανα που έχουν άνιση κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ τους, σε συνδυασμό με διαφορετική αποστολή, καθώς και δομές διαπραγμάτευσης και λήψης αποφάσεων με διαφορετικά επίπεδα λογοδοσίας. Λόγω του εξελισσόμενου χαρακτήρα της απόκρισης της ΕΕ στην κρίση, του ασαφούς ρόλου της ΕΚΤ στην Τρόικα και της φύσης της διαδικασίας λήψης αποφάσεων της Τρόικα, η αποστολή της Τρόικα έχει γίνει αντιληπτή ως ασαφής και στερούμενη διαφάνειας και δημοκρατικής επίβλεψης. Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει σε έλλειψη κατάλληλου ελέγχου και δημοκρατικής λογοδοσίας της Τρόικα στο σύνολό της.

Οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν στην αρχή της κρίσης η Ελλάδα πριν υπαχθεί σε πρόγραμμα

Πριν από την έναρξη του προγράμματος συνδρομής ΕΕ-ΔΝΤ, το οποίο δρομολογήθηκε την άνοιξη του 2010, υπήρχε ένας διπλός φόβος που αφορούσε την «αφερεγγυότητα» και τη «μη βιωσιμότητα» των δημόσιων οικονομικών της Ελλάδας ως αποτέλεσμα της συνεχώς μειούμενης ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και του μακροχρόνιου δημοσιονομικού εκτροχιασμού, λόγω της χαμηλής πραγματικής είσπραξης φόρου εταιρειών, με το δημόσιο έλλειμμα να αγγίζει το 15,7% του ΑΕΠ το 2009, έναντι - 6,5% το 2007, και τον λόγο δημόσιου χρέους προς ΑΕΠ να συνεχίζει την ανοδική πορεία του από το 2003, όταν είχε διαμορφωθεί στο 97,4%, αγγίζοντας το 129,7% το 2009 και το 156,9% το 2012.

Η προβληματική κατάσταση της Ελλάδας οφειλόταν και στη στατιστική λαθροχειρία κατά τα έτη που προηγήθηκαν της κατάρτισης του προγράμματος. Μάλιστα για να αντιμετωπίσει το ζήτημα της στατιστικής λαθροχειρίας η τότε ελληνική κυβέρνηση ίδρυσε την ανεξάρτητη Ελληνική Στατιστική Αρχή τον Μάρτιο του 2010. Η Eurostat (η στατιστική υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) είναι πλέον επιφορτισμένη με τις εξουσίες και τα μέσα για την παροχή ενός στέρεου συνόλου αξιόπιστων και αντικειμενικών στατιστικών στοιχείων·

Η βαθμιαία αποκάλυψη της στατιστικής λαθροχειρίας στην Ελλάδα είχε αντίκτυπο στην ανάγκη αναπροσαρμογής των δημοσιονομικών πολλαπλασιαστών [που δείχνουν πόσο μειώνεται (ή αυξάνεται) το ΑΕΠ έπειτα από μια μείωση (ή αύξηση) του ελλείμματος], των προγνώσεων και των προτεινόμενων μέτρων. Η Τρόικα οφείλει να εξετάσει την αναθεώρηση των μνημονίων συνεννόησης, με βάση τα τελευταία εμπειρικά αποτελέσματα όσον αφορά τους δημοσιονομικούς πολλαπλασιαστές.

Χρηματοδοτική συνδρομή ΕΕ-ΔΝΤ, περιεχόμενο των μνημονίων συνεννόησης (ΜΣ) και εφαρμοζόμενες πολιτικές

Η Ελλάδα υπέβαλε την αρχική αίτηση παροχής χρηματοδοτικής συνδρομής στις 23 Απριλίου 2010 για να αντιμετωπίσει τη δυσμενή οικονομική και χρηματοπιστωτική κατάσταση και η συμφωνία μεταξύ των ελληνικών αρχών, αφενός, και της ΕΕ και του ΔΝΤ, αφετέρου, εγκρίθηκε στις 2 Μαΐου 2010, στα σχετικά μνημόνια συνεννόησης που περιέχουν τις προϋποθέσεις πολιτικής για τη χρηματοδοτική συνδρομή ΕΕ-ΔΝΤ.

Η πρώτη συμφωνία του Μαΐου 2010 δεν περιλάμβανε διατάξεις για την αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, αν και είχε προταθεί από το ΔΝΤ, το οποίο θα προτιμούσε μια έγκαιρη αναδιάρθρωση του χρέους. Η ΕΚΤ δεν ήταν πρόθυμη να εξετάσει οιαδήποτε μορφή αναδιάρθρωσης του χρέους το 2010 και το 2011 με το σκεπτικό ότι αυτό θα προκαλούσε μετάδοση των επιπτώσεων της κρίσης σε άλλα κράτη μέλη, ενώ αρνήθηκε να συμμετάσχει στην αναδιάρθρωση που συμφωνήθηκε τον Φεβρουάριο του 2012.

Στις 29 Ιουνίου 2011 ψηφίστηκε το νέο μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής. Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της 21ης Ιουλίου 2011, έγιναν δεκτές κρίσιμες νέες παραδοχές: Το κούρεμα του χρέους, έστω με τη μορφή του πρώτου PSI στο επίπεδο του 21%. Η μείωση των επιτοκίων του πρώτου δανείου που είχε ήδη τεθεί στη σύνοδο κορυφής του Μαρτίου. Η ανάγκη δέσμης μέτρων αναπτυξιακής στήριξης της ελληνικής οικονομίας.

Έπειτα από πέντε επανεξετάσεις και την ανεπαρκή επιτυχία του πρώτου προγράμματος, κρίθηκε απαραίτητη η έγκριση δεύτερου προγράμματος. Το δεύτερο πρόγραμμα οριστικοποιήθηκε στο Eurogroup της 21ης Φεβρουαρίου 2012 με το νέο δάνειο από το EFSF 130 δισ. ευρώ (σύνολο 240 δισ. ευρώ) με καλύτερα επιτόκια και όρους πληρωμής. Το δεύτερο πρόγραμμα προέβλεπε: Μείωση των επιτοκίων του πρώτου δανείου. Επιμήκυνση της μέσης διάρκειας και μείωση του μέσου κόστους του ελληνικού δημοσίου χρέους. Κούρεμα του δημοσίου χρέους κατά 53,5% της ονομαστικής αξίας του κατεχόμενου από τον διεθνή ιδιωτικό τομέα τμήματός του με το PSI, δηλαδή μείωση κατά 106 δισ. ευρώ, κατά 50 μονάδες του ΑΕΠ. Δέσμευση για την κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της Ελλάδας μέχρι την επάνοδο της στις αγορές. Ανά κεφαλαιοποίηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος ώστε να υπάρξει μοχλός ανάκαμψης της πραγματικής οικονομίας.

Στις 8 Ιουλίου 2015 η Ελλάδα υπέβαλε επίσημο αίτημα για χορήγηση στήριξης σταθερότητας υπό μορφή δανείου από τον ΕΜΣ. Σκοπός του αιτήματος ήταν να καλυφθούν οι υποχρεώσεις του χρέους και να εξασφαλιστεί η σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Το τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα άρχισε στις 19 Αυγούστου 2015 και προβλέπεται να εφαρμοστεί μέχρι τις 20 Αυγούστου 2018. Η χρηματοδοτική ενίσχυση ύψους έως 86 δισ. € δυνάμει του προγράμματος παρέχεται από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ).

Στις προϋποθέσεις για τη χορήγηση της χρηματοδοτικής βοήθειας περιλαμβάνονται μέτρα και μεταρρυθμίσεις που δεσμεύθηκε να εφαρμόσει η Ελλάδα προκειμένου να αντιμετωπίσει τα τρέχοντα οικονομικά της προβλήματα.

Συνολικός στόχος του προγράμματος είναι να εξασφαλιστεί η επιστροφή στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Οι μεταρρυθμίσεις που συμφωνήθηκαν στο μνημόνιο διαρθρώνονται γύρω από τέσσερις άξονες: Αποκατάσταση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας, διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, εφαρμογή μεταρρυθμίσεων για την ανάπτυξη και την απασχόληση και εκσυγχρονισμός του δημόσιου τομέα.

(ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2014), (ΤΡΟΙΚΑ WATCH, n.d.), (ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, 2017)

6.1 Η Χρηματοδοτική Συμμετοχή του ΔΝΤ

Το ΔΝΤ είναι ο παγκόσμιος οργανισμός που είναι επιφορτισμένος να παρέχει στα κράτη που αντιμετωπίζουν προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών χρηματοδοτική συνδρομή υπό όρους. Όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μέλη του ΔΝΤ και έχουν, ως εκ τούτου, το δικαίωμα να ζητούν τη συνδρομή του, σε πλαίσιο συνεργασίας με τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και υπό το πρίσμα της αξιολόγησης των συμφερόντων της ΕΕ και του εν λόγω κράτους μέλους. Λόγω του μεγέθους της κρίσης, η αποκλειστική εξάρτηση από τα χρηματοδοτικά μέσα του ΔΝΤ δεν θα ήταν επαρκής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των χωρών που έχουν ανάγκη χρηματοδοτικής συνδρομής.

Το ΔΝΤ επεσήμανε σαφώς τους κινδύνους που ενέχει το ελληνικό πρόγραμμα, ιδίως όσον αφορά τη βιωσιμότητα του χρέους. Το ΔΝΤ, πέραν του ότι δέχθηκε την εκπόνηση και τη διαπραγμάτευση του προγράμματος από την Τρόικα, αποφάσισε να τροποποιήσει το κριτήριο για την πολιτική του έκτακτης πρόσβασης όσον αφορά τη βιωσιμότητα του χρέους, ώστε να καταστεί δυνατός ο δανεισμός προς την Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία.

(ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2014)

6.2 Τα λάθη του ΔΝΤ στο Ελληνικό Πρόγραμμα

Το Ανεξάρτητο Γραφείο Αξιολόγησης του ΔΝΤ (Independent Evaluation Office- IEO) είναι ιδιαίτερα επικριτικό στην έκθεση που παρουσιάζεται για το ρόλο του Ταμείου στο πρόγραμμα της Ελλάδας την περίοδο 2010-2011 και για τα λάθη και τις παραλείψεις του πρώτου προγράμματος βοήθειας προς την Ελλάδα.

6.2.1 Η χαλαρή αντιμετώπιση του προβλήματος

Πριν ξεσπάσει η κρίση χρέους, το ΔΝΤ δεν παρακολουθούσε πολύ προσεκτικά την κατάσταση στην Ελλάδα και το Ταμείο επαινούσε τη χώρα για τις μεταρρυθμίσεις, χωρίς όμως να αξιολογεί αν έχουν εφαρμοσθεί. Το ΔΝΤ δεν συνειδητοποίησε έγκαιρα ότι η διοικητική μηχανή της Ελλάδας ήταν πολύ αδύναμη και ότι τα κατεστημένα συμφέροντα και οι συντεχνίες δημιουργούσαν ανυπέρβλητα εμπόδια στην εφαρμογή.

Επίσης το Ταμείο βρέθηκε απροετοίμαστο στη συνεργασία με τους Ευρωπαίους εταίρους και συχνά βρέθηκε σε διαμάχη μαζί τους. Αν και η τρόικα αποδείχθηκε αποτελεσματικός μηχανισμός στο να πραγματοποιήσει συζητήσεις με τις κυβερνήσεις, το Ταμείο αποδείχθηκε πολλές φορές αναποτελεσματικός και προβληματικός στην διαχείριση των κρίσεων, ενώ λειτούργησε με τρόπο που δημιούργησε υπόνοιες για πολιτικές παρεμβάσεις. Επίσης, οι Ευρωπαίοι φάνηκαν συχνά απρόθυμοι να προσφέρουν αναμφισβήτητη υποστήριξη προς την Ελλάδα.

(eklogika by freeidees, n.d.), (Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016)

6.2.2 Η αναδιάρθρωση του χρέους

Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου το Ταμείο αποφάσισε το 2010 να τη χρηματοδοτήσει με ποσό μεγαλύτερο από αυτό που της αντιστοιχούσε, θα έπρεπε να είχε προηγηθεί η αναδιάρθρωση χρέους. Το ΔΝΤ δεν επέμεινε για αναδιάρθρωση του χρέους προτού ξεκινήσει το πρόγραμμα, παρά τη μεγάλη πιθανότητα το χρέος να μην αποδειχθεί βιώσιμο. Εφόσον δεν έγινε αναδιάρθρωση του χρέους προτού χρηματοδοτηθεί η Ελλάδα από το Ταμείο, θα έπρεπε να είχε ζητήσει από τους Ευρωπαίους μεγαλύτερη χρηματοδοτική στήριξη προς την Ελλάδα.

Η αναδιάρθρωση χρέους που έγινε με το "κούρεμα" των ομολόγων που κατείχε ο ιδιωτικός τομέας (PSI) το 2012 έγινε με μεγάλη καθυστέρηση και το καθαρό όφελός της δεν ξεπέρασε τα 85 δισ. ευρώ.

(Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016), (eklogika by freeidees, n.d.)

6.2.3 Λανθασμένες εκτιμήσεις σε τεχνοκρατικό επίπεδο και σχεδιαστικά λάθη

Τα κρίσιμα μακροοικονομικά λάθη του ΔΝΤ στον σχεδιασμό του ελληνικού προγράμματος προσαρμογής, με αποτέλεσμα η επίπτωση των περιοριστικών δημοσιονομικών μέτρων στην ύφεση να είναι πολύ μεγαλύτερη από την προβλεφθείσα, οφείλονται κυρίως στην διάψευση των μακροοικονομικών προβλέψεων του ΔΝΤ, της Τρόικα, αλλά και όλων των θεσμικών μας εταίρων, και των εσφαλμένων προβλέψεων στο ζήτημα της ύφεσης και όχι μόνο.

Για το λόγο αυτό ασκήθηκε κριτική στους οικονομολόγους - τεχνοκράτες του Ταμείου για τις λάθος εκτιμήσεις τους σχετικά με την ύφεση και την ανεργία στην χώρα μας. Παρ' ότι δεν είναι ασύνηθες για τα προγράμματα του ΔΝΤ να πέφτουν έξω στις προβλέψεις για το ΑΕΠ, η απόκλιση για το ΑΕΠ της Ελλάδας είναι "μοναδική περίπτωση". Μάλιστα στην έκθεσή του, το Ανεξάρτητο Γραφείο Αξιολόγησης του ΔΝΤ επισημαίνει ότι "δεν είναι ασύνηθες για τα προγράμματα του ΔΝΤ να απογοητεύουν σε σύγκριση με τις αρχικές προβλέψεις, αλλά η τάξη μεγέθους είναι συνήθως πολύ μικρότερη σε σχέση με αυτή της Ελλάδας. Η απόκλιση στις προβλέψεις για το ΑΕΠ της Ελλάδας είναι μοναδική περίπτωση ακόμα και για τα στάνταρντ των προγραμμάτων του ΔΝΤ"!

Ειδικότερα όσον αφορά τους πολλαπλασιαστές που εξελίσσονται μέσα σε μεταβαλλόμενες μακροοικονομικές συνθήκες, γι' αυτό και είναι δύσκολο να εκτιμηθούν με βεβαιότητα, οι προβλέψεις του ΔΝΤ ήταν οι εξής: Το πρόγραμμα προέβλεπε συρρίκνωση του ΑΕΠ μόλις κατά 5,5% σωρευτικά ενώ η σωρευτική ύφεση στην Ελλάδα διαμορφώθηκε στο 17% την περίοδο 2009-2012. Στο ίδιο διάστημα, το ονομαστικό ΑΕΠ ήταν περίπου κατά ένα πέμπτο χαμηλότερο έναντι εκτίμησης για μείωση 2%. Οι αρχικές εκτιμήσεις για το ΑΕΠ

διατηρήθηκαν έως την πέμπτη αξιολόγηση, τον Δεκέμβριο του 2011, και μόνο τότε αναθεωρήθηκαν προς το κάτω με την επιστροφή στην ανάπτυξη να τοποθετείται πλέον για το 2014. Ακολουθώντας τις λανθασμένες εκτιμήσεις για την ανάπτυξη, έπεσαν έξω και οι εκτιμήσεις για την ανεργία, αφού το ποσοστό ανεργίας το 2012 ήταν 25%, έναντι πρόβλεψης για 15%. Το ΔΝΤ παραδέχτηκε ότι προέβη σε υποτίμηση του δημοσιονομικού πολλαπλασιαστή στις προβλέψεις του σχετικά με την ανάπτυξη πριν από τον Οκτώβριο του 2012.

Οι αστοχίες στην εκτίμηση για την ύφεση αποδίδονται στους εξής παράγοντες: Στην κάθετη πτώση των ιδιωτικών επενδύσεων σε ευθεία αντιδιαστολή με τις αισιόδοξες προβλέψεις του προγράμματος. Στο γεγονός ότι το πρόγραμμα λάμβανε υπόψη έναν πολλαπλασιαστή μόλις 0,5 παρά τις παραδοχές των στελεχών του Ταμείου ότι η κλειστή ελληνική οικονομία και η απουσία εργαλείων υποτίμησης του νομίσματος θα πολλαπλασίαζε το δημοσιονομικό σοκ, ενώ ο πολλαπλασιαστής τελικά ήταν διπλάσιος. Οι ιδιαιτερότητες των ελληνικών εξαγωγών δεν ελήφθησαν υπόψη όταν αξιολογούνταν η ικανότητα του προγράμματος να αντιμετωπίσει τις εξωτερικές προσαρμογές και τέλος το μέγεθος του δυνητικού ΑΕΠ ενδεχομένως να είχε υπερεκτιμηθεί.

(Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016), (eklogika by freeidees, n.d.)

6.2.4 Λάθος Στρατηγική

Οι υπερβολικά φιλόδοξες προβλέψεις που έκανε το ΔΝΤ αρχικά και οι οποίες στην πράξη δεν επαληθεύτηκαν είχαν ως αποτέλεσμα να γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη η επίτευξη των στόχων. Ενδεικτικά, γίνεται αναφορά στην υπεραισιόδοξη εκτίμηση του ΔΝΤ ότι τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις θα φτάσουν τα 50 δισ. ευρώ από τα 12,5 δισ. που αρχικά είχαν υπολογιστεί. Στην Ελλάδα οι προβλέψεις ήταν ιδιαίτερα θετικές ως προς την ικανότητα των Αρχών να εφαρμόσουν δύσκολες πολιτικά μεταρρυθμίσεις.

Η στρατηγική διάσωσης που υιοθετήθηκε ήταν εξαιρετικά παρακινδυνευμένη και η προσαρμογή που επιβλήθηκε στη χώρα μας ήταν υπερβολικά εμπροσθοβαρής, κυρίως επειδή έπρεπε να αποκλιμακωθεί ο λόγος χρέους/ΑΕΠ από το 2013.

Η τεχνική βοήθεια που παρείχε το ΔΝΤ στην Ελλάδα αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες, λόγω της ανάγκης συντονισμού με την Task Force της Ε.Ε., η οποία βασιζόταν σε εξωτερικούς συμβούλους από τα κράτη-μέλη. Η τεχνική βοήθεια παρουσίαζε το σοβαρό μειονέκτημα να μην έχει σαφείς προτεραιότητες και στόχους που συνεχώς άλλαζαν και δεν λάμβαναν υπ' όψιν τη δυσκολία αφομοίωσης από την Ελλάδα.

(Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016), (eklogika by freeidees, n.d.)

6.2.5 Γενικότερα λάθη λόγω της απειρίας των αξιωματούχων του Ταμείου

Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα στην οποία συμμετείχε μέλος μιας νομισματικής ένωσης (Ευρωζώνη), όμως το ΔΝΤ δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στους περιορισμούς που δημιουργούσε το ευρώ και υποτιμήθηκε η ανάγκη για ένα πρόγραμμα που θα λάμβανε υπ' όψιν αυτούς τους περιορισμούς, αφού η Ελλάδα ως μέλος μίας νομισματικής ένωσης δεν είχε δυνατότητα ευελιξίας, καθώς η συμμετοχή της δημιουργούσε περιορισμούς για εναλλακτική στρατηγική.

Συγχρόνως στη συνεργασία του ΔΝΤ με τους Ευρωπαίους εταίρους, το Ταμείο βρέθηκε «απροετοίμαστο». Επειδή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπραγματευόταν εξ ονόματος του Eurogroup, οι τεχνικές επισημάνσεις του προσωπικού του Ταμείου βρίσκονταν υπό πολιτική πίεση από την αρχή.

(eklogika by freeidees, n.d.), (Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016)

6.2.6 Άλλοι παράγοντες

Η ελληνική πλευρά δεν ανέλαβε την ευθύνη του προγράμματος. Η έλλειψη εμμονής, αποφασιστικότητας, συναίνεσης και στήριξης μεταξύ της τότε κυβέρνησης και της τότε «αντιμνημονιακής» αντιπολίτευσης, είχε ως αποτέλεσμα οι τεχνοκράτες του Ταμείου να αναλώνονται στον καθορισμό υπερβολικά αναλυτικών προαπαιτούμενων μέτρων και να επικρατεί έτσι η εντύπωση ότι τα μέτρα επιβάλλονται από τους δανειστές.

Η εμπιστοσύνη προς την ελληνική οικονομία επηρεάστηκε δυσμενώς από εσωτερικές κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και από τις αναφορές Ευρωπαίων πολιτικών περί εξόδου της Ελλάδας από την ευρωζώνη (Grexit). Η αβεβαιότητα για την εφαρμογή και την αποτελεσματικότητα του προγράμματος, ως προς τον λεγόμενο νομισματικό κίνδυνο της Ελλάδας, που εμφανιζόταν με το ένα πόδι μέσα και το άλλο έξω από ευρώ, υπονόμωσε την αποτελεσματικότητα του προγράμματος και επιδείνωσε το υφεσιακό αποτέλεσμά του

Μάλιστα η επικεφαλής του Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ παραδέχτηκε ότι η Ελλάδα επλήγη «σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι άλλες χώρες» εξαιτίας των αντιδράσεων που εκδηλώθηκαν «από οργανωμένα συμφέροντα, από σοβαρά προβλήματα εφαρμογής του προγράμματος, καθώς και από τις επαναλαμβανόμενες πολιτικές κρίσεις» όπως είπε χαρακτηριστικά. Τα παραπάνω όπως τόνισε οδήγησαν σε πολλαπλές κρίσεις, αφήνοντας τον «φόβο του Grexit να επικρέμαται και γι' αυτό η ύφεση στη χώρα είναι πολύ βαθύτερη σε σχέση με τις αρχικές προβλέψεις του Προγράμματος».

Επίσης η κ. Λαγκάρντ σε δήλωσή της, αναγνώρισε ότι κανένα από τα εμπόδια που προέκυψαν κατά την εφαρμογή του Προγράμματος δεν είχε προβλεφθεί εκ των προτέρων, με αποτέλεσμα το πρώτο πρόγραμμα να αποδειχθεί εξαιρετικά αισιόδοξο.

(eklogika by freeidees, n.d.), (Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016), (ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ - ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016),(BENIZEΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ - ΤΟ ΒΗΜΑ ΓΝΩΜΕΣ, 2017)

6.3 Τα Λάθη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Σε έκθεσή της το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο (ΕΕΣ) κατηγορεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για προχειρότητα και απειρία στον σχεδιασμό και τη διαχείριση των ελληνικών μνημονίων, εκτιμώντας ότι δεν ήταν αποτελεσματικά όσο θα έπρεπε, απόδειξη η περιορισμένη συμβολή τους στην ανάπτυξη και το γεγονός ότι στα μέσα του 2017 δεν έχει επιτευχθεί η αποκατάσταση της ικανότητας της χώρας να χρηματοδοτεί τις ανάγκες της από τις αγορές.

Αντικείμενο του ελέγχου του ΕΕΣ ήταν η από μέρους της Επιτροπής διαχείριση των τριών προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα, «υπό το πρίσμα του θεσμικού πλαισίου των διαφόρων μέσων χρηματοδοτικής συνδρομής που χρησιμοποιήθηκαν».

Ως προς το εν εξελίξει πρόγραμμα, ο έλεγχος επικεντρώθηκε μόνο στα ζητήματα σχεδιασμού. Ουσιαστικά καλύπτεται η έγκριση και η υλοποίηση των δύο πρώτων μνημονίων.

Αναφέρεται ότι «μολονότι ο σχεδιασμός των προγραμμάτων διευκόλυνε την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα», διαπιστώνονται «αδυναμίες...». Στην έκθεση παρατηρείται ότι «στα μέσα του 2017, η Ελλάδα εξακολουθεί να χρειάζεται εξωτερική χρηματοδοτική στήριξη», ενώ διαπιστώνεται ότι «οι στόχοι των προγραμμάτων έχουν επιτευχθεί σε περιορισμένο μόνο βαθμό».

Τα προγράμματα οικονομικής προσαρμογής που συμφωνήθηκαν για την Ελλάδα:

α) εξασφάλισαν βραχυπρόθεσμη χρηματοπιστωτική σταθερότητα

β) βοήθησαν να προχωρήσουν ως έναν βαθμό οι μεταρρυθμίσεις, οι οποίες προωθήθηκαν αλλά διαπιστώθηκαν καθυστερήσεις, ενώ «ορισμένα βασικά μέτρα δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένα». Και συγκεκριμένα ανά τομείς:

- Φορολογία και τη δημόσια διοίκηση: απέφεραν δημοσιονομική εξοικονόμηση, αλλά «η εφαρμογή των δομικών στοιχείων ήταν ασθενέστερη».
- Αγορά εργασίας: υποστηρίζεται ότι απέκτησε μεγαλύτερη ευελιξία και έγινε πιο ανταγωνιστική, ενώ «συνεχίζονται περαιτέρω κανονιστικές αλλαγές» στο πλαίσιο του τρίτου προγράμματος
- Χρηματοπιστωτικός τομέας: αναδιοργανώθηκε ουσιαστικά, αλλά το κόστος αυτό υπερέβη τα 45 δισ. ευρώ που εισήχθησαν στο τραπεζικό σύστημα, από τα οποία μόνο ένα μικρό μέρος μπορεί να ανακτηθεί.

γ) συνέβαλαν περιορισμένα μόνο στην ανάκαμψη της χώρας αφού διαπιστώθηκε στα μέσα του 2017 ότι δεν πέτυχαν να αποκαταστήσουν την ικανότητα της χώρας να χρηματοδοτεί τις ανάγκες της από τις χρηματοπιστωτικές αγορές.

δ) αποσόβησαν τον κίνδυνο η Ελλάδα να αθετήσει τις υποχρεώσεις της.

Η έκθεση παρατηρεί ότι το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώθηκε κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων κατά περισσότερο από το ένα τέταρτο και η Ελλάδα δεν ανέκαμψε, όπως αρχικά είχε προβλεφθεί το 2012.

Ο δείκτης χρέους προς ΑΕΠ συνέχισε να αυξάνεται «λόγω των δυσμενών μακροοικονομικών εξελίξεων και του κόστους των τόκων για το υφιστάμενο χρέος. Αναφέρεται επίσης ότι τα προγράμματα εξασφάλιζαν βραχυπρόθεσμη χρηματοπιστωτική σταθερότητα, αλλά δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την απότομη επιδείνωση των ισολογισμών των τραπεζών, κυρίως λόγω των δυσμενών μακροοικονομικών και πολιτικών εξελίξεων, ενώ η ικανότητα των τραπεζών να παρέχουν χρηματοδότηση στην πραγματική οικονομία περιορίστηκε.

Το ΕΕΣ προσάπτει στην Επιτροπή «έλλειψη πείρας» για τη διαχείριση των μνημονίων, τα οποία «δεν είχαν ιεραρχηθεί σωστά με βάση τη σημασία τους, ούτε εντάχθηκαν σε κάποια ευρύτερη στρατηγική για τη χώρα». Επιπλέον, «οι μακροοικονομικές παραδοχές των προγραμμάτων δεν αιτιολογούνταν καταλλήλως, ενώ η συνεργασία με τους άλλους θεσμούς ήταν μεν αποτελεσματική αλλά άτυπη».

Από την άλλη πλευρά, χαρακτηρίζεται «ικανοποιητική» η παρακολούθηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της συμμόρφωσης ως προς την υλοποίηση των προγραμμάτων από την Ελλάδα.

Η τρέχουσα οικονομική και κοινωνική κατάσταση

Τα μέτρα που εφαρμόστηκαν προκάλεσαν βραχυπρόθεσμα αύξηση των ανισοτήτων στην κατανομή του εισοδήματος που ξεπέρασε τον μέσο όρο. Οι περικοπές στις κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες και η αύξηση της ανεργίας, η οποία προέκυψε λόγω των μέτρων που περιέχουν τα προγράμματα για την αντιμετώπιση της μακροοικονομικής κατάστασης, καθώς και οι μειώσεις στους μισθούς, οδηγούν στην αύξηση των επιπέδων της φτώχειας.

Η Ελλάδα παρουσιάζει ανομοιογενή αποτελέσματα παρά τις πρωτοφανείς μεταρρυθμίσεις που έχουν αναληφθεί. Οι πολύ απαιτητικές προσπάθειες που έχει ζητηθεί να καταβληθούν από άτομα, οικογένειες, επιχειρήσεις και άλλα ιδρύματα της κοινωνίας των πολιτών έχουν αποφέρει περιορισμένη οικονομική βελτίωση, ενώ τα ποσοστά ανεργίας παραμένουν υψηλά επιβαρύνοντας την οικονομική ανάκαμψη.

Το επίπεδο της ανεργίας, της μακροχρόνιας ανεργίας και της ανεργίας των νέων είναι απαράδεκτο. Η υψηλή ανεργία των νέων θέτει σε κίνδυνο τις ευκαιρίες για μελλοντική οικονομική ανάπτυξη, όπως δείχνουν οι μεταναστευτικές ροές νέων από την Ελλάδα, κάτι που έχει οδηγήσει σε διαρροή εγκεφάλων. Η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η ύπαρξη ισχυρού επιστημονικού και τεχνολογικού υποβάθρου έχουν αναγνωρισθεί συστηματικά ως η κρίσιμη διαδρομή για τη διαρθρωτική κάλυψη της υστέρησης της οικονομίας.

Το πρόγραμμα για την Ελλάδα, (όπως και για τις άλλες χώρες που εντάχθηκαν σε Μνημόνιο) περιλαμβάνει μια σειρά από αναλυτικές οδηγίες για τη μεταρρύθμιση του συστήματος υγείας, μεταξύ άλλων και περικοπές συναφών δαπανών. Όμως η επιδίωξη οικονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας στα κράτη μέλη και την Ένωση στο σύνολό της δεν πρέπει να υπονομεύει την κοινωνική σταθερότητα, το ευρωπαϊκό κοινωνικό πρότυπο και τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών της ΕΕ.

Συμπεραίνοντας η ΕΕ και οι διεθνείς οργανισμοί βρέθηκαν απροετοίμαστοι για μια μεγάλης εμβέλειας κρίση δημόσιου χρέους καθώς και για τις ποικίλες εστίες και επιπτώσεις της εντός της ζώνης του ευρώ, που οφείλονται, μεταξύ άλλων, στη μεγαλύτερη χρηματοπιστωτική κρίση από το 1929. Απουσίαζε η κατάλληλη νομική βάση για την αντιμετώπιση μιας τέτοιας κρίσης, ενώ καταβλήθηκαν προσπάθειες για ταχεία και αποφασιστική αντίδραση, το Συμβούλιο αρνήθηκε συστηματικά να επεξεργαστεί μια μακροπρόθεσμη, ολοκληρωμένη και συστηματική προσέγγιση. Τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ και οι ενωσιακές πολιτικές που αποσκοπούν στη μακροπρόθεσμη οικονομική σύγκλιση εντός της Ένωσης δεν έχουν αποφέρει απτά αποτελέσματα.

Καθώς εντεινόταν η κρίση η Τρόικα αντιμετώπισε μια τεράστια πρόκληση εξαιτίας της κακής κατάστασης των δημόσιων οικονομικών, της ανάγκης για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις σε ορισμένα κράτη μέλη, της ανεπάρκειας του ρυθμιστικού πλαισίου για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, των μεγάλων μακροοικονομικών ανισορροπιών που σωρεύονταν επί πολλά χρόνια, καθώς επίσης των αποτυχιών σε επίπεδο πολιτικής και σε θεσμικό επίπεδο και στο γεγονός ότι τα περισσότερα παραδοσιακά μακροοικονομικά εργαλεία, όπως η δημοσιονομική πολιτική ή η εξωτερική υποτίμηση, δεν ήταν διαθέσιμα εξαιτίας των περιορισμών της νομισματικής ένωσης και του ανολοκλήρωτου χαρακτήρα της ζώνης του ευρώ.

Υπήρχε σημαντική πίεση χρόνου που οφειλόταν εν μέρει στο ότι οι αιτήσεις χρηματοδοτικής συνδρομής υποβλήθηκαν κατά κανόνα σε μια στιγμή κατά την οποία οι χώρες βρίσκονταν ήδη κοντά στη χρεοκοπία και είχαν χάσει την πρόσβαση στις αγορές, ενώ επίσης χρειαζόταν να ξεπεραστούν νομικά εμπόδια, ο φόβος αποσύνθεσης της ζώνης του ευρώ ήταν υπαρκτός, υπήρχε εξόφθαλμη ανάγκη να επιτευχθούν πολιτικές συμφωνίες και να ληφθούν αποφάσεις για μεταρρυθμίσεις, η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε σοβαρή κάμψη και ορισμένες χώρες που θα συνεισέφεραν στη χρηματοδοτική συνδρομή γνώριζαν ανησυχητική αύξηση του δικού τους δημόσιου και ιδιωτικού χρέους.

Στην περίπτωση της Ελλάδας - που χρησιμοποιήθηκε ως πειραματόζωο δεδομένου ότι ήταν η πρώτη στη σειρά χώρα που μπήκε σε πρόγραμμα - επιβλήθηκε ένα πρόγραμμα περιορισμένης έκτασης, καθώς τα 110 δισ. ευρώ που δανείστηκε εθεωρούντο τότε πάρα πολλά, βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα που προέβλεπε επάνοδο στις αγορές ήδη από το 2011, υψηλού κόστους δανεισμού και από την ευρωζώνη και από το ΔΝΤ, χωρίς πρόβλεψη για μείωση του δημοσίου χρέους και χωρίς πραγματική μέριμνα για τη βιωσιμότητά του και χωρίς ολοκληρωμένο μηχανισμό προστασίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος από τον κίνδυνο απόσυρσης καταθέσεων.

Το πρώτο πρόγραμμα προσαρμογής είχε τεράστια σχεδιαστικά λάθη. Το θεμελιώδες λάθος ήταν ο συνδυασμός μιας δημοσιονομικά συντηρητικής και μιας οικονομικά νεοφιλελεύθερης αντίληψης που οδηγεί στο να επιβληθούν προ κυκλικά προγράμματα προσαρμογής στις δημοσιονομικά προβληματικές χώρες. Δηλαδή, προγράμματα που επιβάλλουν ταχύρρυθμη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος υπό συνθήκες ύφεσης, με συνέπεια ακόμη βαθύτερη και μάλιστα σωρευτική ύφεση. Οι διαρθρωτικές αλλαγές ήταν στραμμένες στη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και όχι εξίσου σε άλλους συντελεστές του κόστους παραγωγής, με στόχο τη μείωση των τιμών.

Αυτός ο προφανώς εσφαλμένος σχεδιασμός δεν έγινε όμως μόνο από το ΔΝΤ, αλλά και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και από την ΕΚΤ και επικυρώθηκε από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών της ευρωζώνης. Μάλιστα, η ΕΚΤ ήταν αυτή που μέχρι τον Ιούλιο του 2011 αντιδρούσε σε κάθε ιδέα μείωσης του ελληνικού δημοσίου χρέους.

Συνεπώς τα σχεδιαστικά προβλήματα του προγράμματος προσαρμογής δεν οφείλονται μόνο στο ΔΝΤ, αλλά σε όλους τους θεσμικούς μας εταίρους και τα «σφάλματα» αυτά δεν ήταν μόνο τεχνικά αλλά ανάγονται στις κυρίαρχες διεθνώς οικονομικές, δηλαδή ιδεολογικοπολιτικές αντιλήψεις.

Η πορεία της απότομης οικονομικής προσαρμογής που βρίσκετε σήμερα σε προχωρημένο στάδιο δεν ήταν ούτε ευθύγραμμη, ούτε ανώδυνη. Δεν ήταν καθόλου βέβαιο ότι η χώρα είχε τη δυνατότητα να προσαρμοστεί συντεταγμένα, ενώ συχνά προβλήθηκε η έξοδος από το ευρώ ως επικείμενη και αναπόφευκτη. Η κατάρρευση και η έξοδος από τη ζώνη του ευρώ αποτράπηκαν με τη συνεχιζόμενη στήριξη εκ μέρους των εταίρων και με τις προσπάθειες διαδοχικών κυβερνήσεων.

Το οικονομικό και κοινωνικό κόστος της προσαρμογής ήταν και παραμένει μεγάλο. Οι θυσίες των πολιτών υπήρξαν ιδιαίτερα επώδυνες. Τα προβλήματα των τελευταίων ετών και οι απώλειες ως προς την παραγωγή, την απασχόληση και τα εισοδήματα ήταν το τίμημα που καταβλήθηκε για να αποτραπεί η κατάρρευση της οικονομίας, στην οποία μοιραία οδηγούσαν λανθασμένες επιλογές του παρελθόντος.

Η Τρόικα πρέπει να εκπονήσει νέες εκτιμήσεις βιωσιμότητας του χρέους και, επείγοντως, να αντιμετωπίσει την ανάγκη μείωσης του βάρους του ελληνικού δημόσιου χρέους, καθώς και τις σημαντικότερες εκροές κεφαλαίων από την Ελλάδα, οι οποίες συμβάλλουν σημαντικά στον φαύλο κύκλο της τρέχουσας οικονομικής ύφεσης στη χώρα.

Επίσης τα μνημόνια συνεννόησης πρέπει να προσαρμοστούν ώστε να σέβονται τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που είναι η προώθηση της απασχόλησης, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας ώστε να καταστεί δυνατή η εναρμόνισή τους με παράλληλη διατήρηση της προόδου, η κατάλληλη κοινωνική προστασία, ο κοινωνικός διάλογος και η ανάπτυξη των ανθρώπινων πόρων που θα επιτρέψουν ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης και την καταπολέμηση του αποκλεισμού, όπως αναφέρεται στο άρθρο 151 της ΣΛΕΕ.

(ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2014), (TROIKA WATCH, n.d.), (BENIZEΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ - ΤΟ ΒΗΜΑ ΓΝΩΜΕΣ, 2017), (ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΒΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 2014)

7 Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η κρίση χρέους της Ευρωζώνης δημιούργησε αμφιβολίες γύρω από το κοινό νόμισμα και επηρέασε την Ε.Ε. σε πολλά επίπεδα, μεταξύ των οποίων οι οικονομικές και παραγωγικές επιδόσεις της Ε.Ε. και των κρατών-μελών της. Αμφισβητήθηκε η Ε.Ε ως πρότυπο μοντέλο ανταγωνιστικής οικονομικής και περιβαλλοντικής διαχείρισης πόρων και ως πρότυπο περιφερειακό μοντέλο σε παγκόσμια διάσταση. Επηρεάστηκε επίσης η διπλωματική, πολιτική και η οικονομική ισχύς και η ικανότητά της να υποστηρίξει τον ρόλο της ως παγκόσμια ειρηνική και κανονιστική δύναμη.

7.1 Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΝΕ

Σημαντικές τροποποιήσεις επήλθαν στις αρχικές συμφωνίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της κρίσης και να αποφευχθεί η κατάρρευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα συνεπαγόταν και το τέλος του εγχειρήματος του ευρώ

Η Ευρώπη έπρεπε να βρει τρόπο να περιορίσει την κρίση εμπιστοσύνης των κρατών που στρέφονταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση για βοήθεια. Οι νομοθέτες της ΕΕ εισήγαγαν το λεγόμενο νομοθετικό πακέτο, το οποίο ενίσχυσε την ικανότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να παρακολουθεί τις δημοσιονομικές πολιτικές των κρατών μελών και να επιβάλλει τα όρια του χρέους. Είκοσι πέντε κράτη μέλη της ΕΕ υπέγραψαν μια φορολογική συνθήκη, με την οποία δεσμεύθηκαν να κατοχυρώσουν τα όρια του ελλείμματος στο εθνικό δίκαιο.

Ειδικότερα, για να διασφαλιστεί η σταθερότητα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, έπρεπε να υπάρχει ισχυρό πλαίσιο για την αποφυγή μη βιώσιμων δημόσιων οικονομικών. Στα τέλη του 2011, τέθηκε σε ισχύ μεταρρύθμιση (μέρος του Εξάπτυχου «Six-Pack») για την τροποποίηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Επίσης η διακυβερνητική Συνθήκη για τη Σταθερότητα, τον Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση (ΣΣΣΔ), συμπεριλαμβανομένου του Δημοσιονομικού Συμφώνου, αποτελεί μια άλλη μεταρρύθμιση που τέθηκε σε ισχύ στις αρχές του 2013. Ακολούθως τον Μάιο του 2013, τέθηκε σε ισχύ κανονισμός σχετικά με την αξιολόγηση των εθνικών σχεδίων δημοσιονομικών προγραμμάτων (μέρος του Δίπτυχου «Two-Pack»).

Η νέα αρχιτεκτονική των δημοσιονομικών πολιτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποσκοπεί στην οικοδόμηση ενός ακμαίου και αποτελεσματικού πλαισίου για τον συντονισμό και την επιτήρηση των δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών μελών. Οι μεταρρυθμίσεις της περιόδου 2011-2013 αποτελούν μια άμεση απάντηση στην κρίση δημόσιου χρέους η οποία ανέδειξε την ανάγκη επιβολής αυστηρότερων κανόνων όσον αφορά τα φαινόμενα μετάδοσης του αντίκτυπου που είχαν τα μη βιώσιμα δημόσια οικονομικά σε ολόκληρη την ευρωζώνη. Κατά συνέπεια, το αναθεωρημένο πλαίσιο βασίζεται στις εμπειρίες που προέκυψαν από τις αδυναμίες του αρχικού σχεδιασμού της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης και τις προσπάθειες για την ενίσχυση της κατευθυντήριας αρχής των υγιών δημοσίων οικονομικών, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 119 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ.

Αυτές οι νομικές διατάξεις συνοδεύονται από εξελίξεις στις αγορές ομολόγων, οι οποίες τώρα κάνουν διάκριση μεταξύ του χρέους των υγιών χωρών του ευρωπαϊκού πυρήνα και των αδύναμων στην περιφέρεια. Τώρα, περισσότερο προσεκτικές αγορές ομολόγων θα αστυνομεύουν τις κυβερνήσεις που διατηρούν μη βιώσιμα ελλείμματα ή των οποίων ο τραπεζικός τομέας γίνεται εύθραυστος.

Επίσης επήλθαν μεταβολές στη νομισματική πολιτική της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) δεδομένου ότι για να αντιμετωπίσει την πρόσφατη οικονομική κρίση και για να εκπληρώσει το πρωταρχικό της στόχο που είναι η διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών, αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει από το σύνολο των εργαλείων νομισματικής πολιτικής, όχι μόνο τα συμβατικά εργαλεία (όπως: πράξεις ανοικτής αγοράς, πράξεις κύριας αναχρηματοδότησης, πράξεις πιο μακροπρόθεσμης αναχρηματοδότησης, πράξεις εξομάλυνσης των βραχυχρόνιων διακυμάνσεων της ρευστότητας, διαρθρωτικές πράξεις, πάγιες διευκολύνσεις, διευκόλυνση οριακής χρηματοδότησης, διευκόλυνση αποδοχής καταθέσεων, τήρηση ελάχιστων υποχρεωτικών αποθεματικών) αλλά και μη συμβατικά (όπως: παροχή ρευστότητας με σταθερό επιτόκιο και πλήρη κατανομή, διεύρυνση του καταλόγου περιουσιακών στοιχείων που γίνονται αποδεκτά ως ασφάλεια, πιο μακροπρόθεσμη παροχή ρευστότητας, παροχή ρευστότητας σε ξένο νόμισμα, μεταβολές του συντελεστή ελάχιστων υποχρεωτικών αποθεματικών, οριστικές αγορές συγκεκριμένων χρεογράφων, οριστικές νομισματικές συναλλαγές). Έτσι η Ε.Κ.Τ για την οποία απαγορευόταν η αγορά του χρέους οποιουδήποτε κράτους μέλους έχει παραμερίσει αυτούς τους κανόνες και αγοράζει απευθείας ελληνικά, ιρλανδικά, ιταλικά, πορτογαλικά και ισπανικά ομόλογα αξίας δισεκατομμυρίων. Επιπλέον, η ΕΚΤ έχει εμμέσως χρηματοδοτήσει επιπλέον δάνεια μέσω μακροπρόθεσμης αναχρηματοδότησης, η οποία εκτείνεται σε πάνω από ένα τρισεκατομμύριο ευρώ σε χαμηλότοκα δάνεια προς τις εμπορικές τράπεζες. Τα συνολικά μέτρα ανέκοψαν μεν τον δυσμενή αντίκτυπο της κρίσης, όμως δεν προσφέρουν λύση για τη μακροπρόθεσμη σταθερότητα και τα διαρθρωτικά θέματα του χρηματοπιστωτικού τομέα, δεδομένου ότι ο αντίκτυπος της κρίσης επιμηκύνεται. Για να ομαλοποιηθεί η νομισματική πολιτική πρέπει να επαλειφθούν τα μη συμβατικά μέτρα αλλά και να γίνουν παράλληλα διαρθρωτικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις

Για τη βελτίωση της εποπτείας των τραπεζών, των αγορών και των ασφαλιστικών ταμείων αποφασίσθηκε το 2010 η ίδρυση τριών νέων υπερεθνικών θεσμών της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Αρχής, της Ευρωπαϊκής Αρχής Αξιών και Αγορών και της Ευρωπαϊκής Εποπτικής Αρχής Ασφάλισης και Επαγγελματικών Συντάξεων. Για την αξιολόγηση και πρόληψη των τραπεζικών κινδύνων μέσω πρώιμης προειδοποίησης και υποβολής συστάσεων δημιουργήθηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου. Οι "δοκιμές αντοχής" (stress tests) διενεργούνται από την Ευρωπαϊκή Τραπεζική Αρχή και τους εθνικούς εποπτικούς φορείς, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Συστημικών Κινδύνων, την Κομισιόν και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στο πλαίσιο των δοκιμών αντοχής στα διακρατούμενα κρατικά χρεόγραφα. Στο πλαίσιο της εξυγίανσης του τραπεζικού συστήματος παρακολουθείται στενά επίσης το επίπεδο ιδιωτικού χρέους των τραπεζών, των νοικοκυριών και των μη χρηματοπιστωτικών εταιριών.

(R. Daniel Kelemen - FOREIGN AFFAIRS, 2012),(Jost Angerer - ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2017), (ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, 2010)

7.2 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η χρηματοπιστωτική κρίση που παρουσιάστηκε στην παγκόσμια οικονομία το 2008 και η συνακόλουθη κρίση χρέους της ζώνης του Ευρώ δημιούργησε αρνητικές συνέπειες για την Ε.Ε., καθώς και για την ίδια τη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και υπονόμωσε τη θέση της Ε.Ε., του μεγαλύτερου οικονομικού μπλοκ του πλανήτη, σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια.

Ο ρόλος της Ε.Ε. ως παράγοντας σταθερότητας ανάμεσα στα κράτη-μέλη σημείωσε σημαντική υποχώρηση. Η ισορροπία ισχύος μέσα στην Ε.Ε. και οι σχέσεις μεταξύ των Ευρωπαϊκών θεσμών και των κρατών-μελών μεταβλήθηκαν, αποδυναμώνοντας τον ρόλο

της Ε.Ε. ως παράγοντα σταθερότητας. Σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής, η Ε.Ε. έχει παρουσιάσει έλλειμμα συνοχής, χρηματοδοτικών πόρων και πολιτικής βούλησης σε μία σειρά από ζητήματα.

Το κοινό νόμισμα, το Ευρώ, το οποίο αποτελεί σύμβολο για την ενότητα και την ισχύ της Ευρώπης και κύρια πηγή ολοκλήρωσης βρέθηκε στην μεγαλύτερη κρίση που είχε περιέλθει από τότε που εγκαθιδρύθηκε η ΟΝΕ. Η παρέμβαση του Δ.Ν.Τ. στην υποστήριξη τεσσάρων κρατών-μελών της ζώνης του ευρώ εκλήφθηκε ως στοιχείο αδυναμίας, αφού οι θεσμοί της ΟΝΕ και τα κράτη-μέλη έδειξαν ότι δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν την κρίση χρέους χωρίς τη συνδρομή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στο χρηματοδοτικό και τεχνικό επίπεδο. Το «Ευρωπαϊκό πρόβλημα» (όπως καταγράφεται η κρίση της Ευρωζώνης στις συνεδριάσεις των διεθνών οικονομικών οργανισμών – Δ.Ν.Τ., Παγκόσμια Τράπεζα, G20, G8) έχει αποτελέσει αιτία μείωσης της επιρροής της Ένωσης, ιδιαίτερα σε σχέση με τους εταίρους της, στο πεδίο των πολυμερών θεσμών οικονομικής διακυβέρνησης, όπου η παρουσία των Ευρωπαϊκών κρατών είναι κεντρική καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο.

Το ευρώ, δομικό χαρακτηριστικό της Ευρωπαϊκής οικονομικής δυναμικής και παράγοντας οικονομικής και νομισματικής σταθερότητας, έχει βρεθεί στο επίκεντρο της κρίσης χρέους και έχει απολέσει σημαντικό κύρος ως παγκόσμιο νόμισμα, ενώ η Ευρωζώνη δεν θεωρείται πλέον ως άρτια οικονομική και νομισματική περιοχή. Η αμφισβήτηση των αγορών αναφορικά με τη συνοχή της Ευρωζώνης, σε συνδυασμό με την απολεσθείσα εμπιστοσύνη των αγορών και της πεποίθησης ότι η Ευρωζώνη παραμένει ένα άριστο επενδυτικό και οικονομικό περιβάλλον, έχει ζημιώσει σημαντικά την Ευρωπαϊκή οικονομική δυναμική.

Η οικονομική και εμπορική ισχύς της βρίσκονται σε πτωτική τάση, λόγω των εσωτερικών αδυναμιών της Ένωσης στο οικονομικό πεδίο, αφού η αύξηση της ανεργίας, η ασθμαίνουσα οικονομική ανάπτυξη, η κατακόρυφη αύξηση των κρατικών ελλειμμάτων και η συνακόλουθη αύξηση των χρεών στο σύνολο των κρατών έχει μειώσει σημαντικά την δυναμική της ευρωπαϊκής οικονομίας.

Ανάλογες είναι οι τάσεις που παρατηρούνται και στην εξαγωγική δυναμική της Ε.Ε. σε σχέση με τους παγκόσμιους εταίρους της. Η ύφεση και η ανεργία που μαστίζουν πολλές από τις Ευρωπαϊκές οικονομίες και η στασιμότητα της Ευρωπαϊκής οικονομίας εν γένει συνετέλεσαν στην πτώση του μεριδίου των εξαγωγών των κρατών-μελών της Ε.Ε. επί του παγκόσμιου συνόλου. Αν εξακολουθήσουν οι ίδιες τάσεις η Κίνα, με την οικονομική της ανάπτυξη θα κατορθώσει να υπερκεράσει την Ε.Ε. ως πρώτη εξαγωγική δύναμη του πλανήτη.

Οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους στις Ευρωπαϊκές χρηματαγορές και στο Ευρωπαϊκό τραπεζικό σύστημα είναι πολύ σημαντικές. Η ζώνη του Ευρώ εξακολουθεί να αποτελεί, ένα από τα ισχυρότερα χρηματοπιστωτικά και τραπεζικά κέντρα στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Η θετική αξιολόγηση που παρείχαν οι οίκοι αξιολόγησης και οι δείκτες εμπιστοσύνης των αγορών είχαν χαρακτηρίσει την Ε.Ε. ως το δεύτερο σε δυναμικότητα χρηματοπιστωτικό κέντρο στην υφήλιο, θεωρώντας σίγουρη την ασφάλεια που παρέχει στο σύστημα η ΕΚΤ. Η αμφισβήτηση που έφερε η υπαγωγή τεσσάρων χωρών στον μηχανισμό στήριξης, αλλά και η καθυστερημένη αντίδραση των οικονομικών δομών της ζώνης του ευρώ, έχουν δημιουργήσει αρνητικές επιπτώσεις στην επιρροή που κατείχαν τα κράτη-μέλη της στον συγκεκριμένο τομέα.

Ιδιαίτερα από το 2011 και έπειτα, αυξάνονται οι αναφορές στον διεθνή τύπο για μετακινήσεις κεφαλαίων εκ μέρους πολυεθνικών εταιρειών και επενδυτικών funds, από τις τράπεζες της ζώνης του ευρώ προς τράπεζες της Μ. Βρετανίας και των Η.Π.Α., μειώνοντας τα διαθέσιμα κεφάλαια στις Ευρωπαϊκές τράπεζες και προκαλώντας αναπόφευκτα μείωση της ρευστότητας σε κράτη-μέλη της ζώνης του ευρώ. Η Shell χαρακτήρισε τη ζώνη του ευρώ

ως «περιοχή υψηλού ρίσκου». Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Global Banking Outlook της Ernst & Young, το 70% των κεφαλαίων αποσύρθηκαν από χώρες της Ευρωπαϊκής περιφέρειας προς άλλες, περισσότερο αξιόπιστες πηγές του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Παρόλα αυτά η Ε.Ε. παραμένει το μεγαλύτερο οικονομικό μπλοκ του πλανήτη, καταλαμβάνοντας περίπου το 1/4 του παγκόσμιου ΑΕΠ.

(ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ, 2013)

7.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΤΙΚΗ ΙΣΧΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η οικονομική και εμπορική ισχύς δεν είναι το μοναδικό πεδίο που έχει επηρεαστεί από την κρίση χρέους της ζώνης του ευρώ. Αρνητικές συνέπειες έχουν προκληθεί και στην υλοποίηση της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και την υπεράσπιση των συλλογικών αμυντικών συμφερόντων των κρατών-μελών. Την εποχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η γεω-οικονομία αποτελεί κινητήριο δύναμη για την κατανομή ισχύος σε παγκόσμια κλίμακα.

Στον τομέα της άμυνας, η κρίση έχει προκαλέσει σημαντικές επιπτώσεις στους αμυντικούς προϋπολογισμούς και στις επιχειρησιακές δυνατότητες των κρατών-μελών της Ε.Ε. Μόνο τέσσερα κράτη-μέλη, (Ηνωμένο Βασίλειο, Ελλάδα, Κύπρος, Γαλλία) ξεπέρασαν το όριο του 2% του ΑΕΠ στις δαπάνες για την άμυνα (2011), με την πλειονότητα των χωρών να βρίσκονται κάτω από το όριο του 1,5% του ΑΕΠ. Η μείωση των αμυντικών προϋπολογισμών θεωρείται ότι μπορεί να οδηγήσει την Ε.Ε. σε αποστρατιωτικοποίηση, που θα μπορούσε να έχει αρνητικές συνέπειες για την αποτελεσματικότητα της πολιτικής της Ε.Ε., ιδιαίτερα στο ζήτημα της διαχείρισης κρίσεων. Μία πιθανή αποστρατιωτικοποίηση λόγω της μείωσης των αμυντικών προϋπολογισμών και της μείωσης των επιχειρησιακών δυνατοτήτων, ενδέχεται να δημιουργήσει εμπόδια στις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Ε., ιδιαίτερα δε στην περιφερειακή σταθερότητα.

Οι ευρώ-ατλαντικές σχέσεις αναμένεται να αποτελέσουν τμήμα αυτής της προβληματικής, εάν οι κυβερνήσεις των κρατών-μελών συνεχίσουν την ίδια πολιτική μείωσης των αμυντικών δαπανών.

Μια άλλη πιθανή συνέπεια της αποστρατιωτικοποίησης της Ε.Ε. είναι η πιθανότητα αποσταθεροποίησης της περιφέρειας και των συνόρων της Ε.Ε. Τα κράτη-μέλη αλλά και η Ε.Ε. ως ενιαία οντότητα συμμετέχουν σε αρκετές ειρηνευτικές αποστολές σε διάφορες συρράξεις στα σύνορα της Ε.Ε., ενώ μία πιθανή έκρηξη κάποιας από αυτές θα δημιουργούσε αδυναμία χειρισμού εκ μέρους της Ένωσης. Αυξημένες μεταναστευτικές ροές, οργανωμένο έγκλημα και τρομοκρατία είναι τρία φαινόμενα που ενδέχεται να ενταθούν λόγω της υπό χρηματοδότησης ασφάλειας και άμυνας. Η εξασθένιση της Ε.Ε. σε αυτό το επίπεδο θα αντιστάθμιζε τις πολιτικές πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί για τη διαχείριση περιφερειακών κρίσεων και ζητημάτων, μέσω της ιδιότητάς της ως πρώτης τάξεως πάροχος αναπτυξιακής βοήθειας και ανοικοδόμησης.

Η κρίση χρέους και οι συνακόλουθες άμεσες και έμμεσες συνέπειες στις οικονομικές δομές της Ε.Ε. και στους μηχανισμούς της Ενιαίας Αγοράς έχει επηρεάσει αρνητικά την ανερχόμενη πορεία της στο διεθνές πολιτικό και οικονομικό σύστημα, περιορίζοντας παράλληλα την ισχύ των μέσων με τα οποία ασκεί εξωτερική πολιτική και διαμορφώνει το περίγραμμα των εξωτερικών της σχέσεων. Οι μεταρρυθμίσεις που έχουν πραγματοποιηθεί μέσω της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και της αυστηροποίησης των κοινών δημοσιονομικών κανόνων (Six Plus Pact) έχουν καταφέρει να συγκρατήσουν

ορισμένες αρνητικότερες συνέπειες, οι οποίες προέκυψαν από την κρίση αλλά δεν έχουν επιτύχει ακόμη να δώσουν πειστική απάντηση στις αγορές και στους εταίρους της Ε.Ε., αναφορικά με τη βιωσιμότητα και τη δυναμική του Ευρωπαϊκού μοντέλου.

Παρά τη μείωση της επιρροής και της ισχύος της κατά την περίοδο 2008-2013, η Ε.Ε. παραμένει ένα από τα ισχυρότερα οικονομικά και πολιτικά μπλοκ του πλανήτη. Οι αδυναμίες και οι προβληματικές που εντάθηκαν κατά την εν λόγω περίοδο, κατέστησαν αναγκαία την πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων προκειμένου η πορεία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης να είναι συνεκτική και συμμετρική. Οι ολοένα μεταβαλλόμενες συνθήκες του παγκόσμιου χρηματοοικονομικού συστήματος, η ένταση της παγκοσμιοποίησης και οι συνεχείς γεωπολιτικές ανακατατάξεις, θέτουν συνεχή διλήμματα ως προς την ικανότητα της Ε.Ε. να προσαρμοστεί σε αυτούς τους εξωτερικούς παράγοντες.

Οι επόμενες δεκαετίες θεωρούνται κρίσιμες ώστε να καθορίσουν την θέση της Ε.Ε. ως δύναμης στο διεθνές σύστημα και ιδιαίτερα αν θα παραμείνει μία παγκόσμια πολιτική και οικονομική δύναμη όπως αναπτύχθηκε τις προηγούμενες δεκαετίες ή θα μετασχηματιστεί σε κάτι άλλο. Η αποτελεσματική και ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης χρέους σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο και η μεταρρύθμιση των οικονομικών δομών της Ε.Ε. αποτελούν την κύρια συνθήκη, ώστε να αποκατασταθεί η βιωσιμότητα και η αξιοπιστία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, ιδιαίτερα στην εικόνα που έχουν αναπτύξει για αυτήν οι διεθνείς εταίροι της. Επιπρόσθετα αυτές οι οικονομικές δομές αποτελούν την βάση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της Ε.Ε. ως παγκόσμια δύναμη, της οικονομικής και εμπορικής ισχύος που αποτελεί την αιτία της πολιτικής και διπλωματικής θέσης που κατέχει η Ένωση στους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς. Η μεταρρύθμιση του κοινοτικού προϋπολογισμού, η ενοποίηση της οικονομικής πολιτικής και η μείωση οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων αποτελούν κύριες προϋποθέσεις ώστε η Ε.Ε. να θεωρηθεί ένα ενιαίο οικονομικό μπλοκ στο σύγχρονο διεθνές οικονομικό σύστημα.

(ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ, 2013)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Επτά χρόνια μετά το πρώτο ελληνικό μνημόνιο (2010) και μετά από έντεκα χρόνια ύφεσης (2007-2017) το στοίχημα είναι αν μπορεί να υπάρξει μια Ελλάδα μετά την κρίση. Μια Ελλάδα κανονικό και ισότιμο μέλος της Ευρωζώνης που θα επανέλθει στις αγορές με ικανοποιητικά επιτόκια, θα καταγράψει ρυθμούς ανάπτυξης πάνω από το μέσο ρυθμό της Ευρωζώνης και θα καλύψει τη συσσωρευμένη ύφεση και το επενδυτικό κενό που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια.

Μετά από επτά χρόνια αναποτελεσματικών προσπαθειών και λάθος επιλογών πρέπει να διδαχτούμε από τα λάθη μας και να επιλύσουμε το πρόβλημα στη σωστή του βάση. Την περίοδο αυτή ζούμε τη βαθιά χρεοκοπία όχι μόνο των κυβερνητικών πολιτικών αλλά και του πελατειακού κομματικό-κρατικού μοντέλου που επιβλήθηκε, τουλάχιστον την τελευταία εικοσαετία. Η πολιτική ηγεσία πρέπει να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις, να δώσει ώθηση στην οικονομία και να μετριάσει τα σκληρά δημοσιονομικά μέτρα του 3^{ου} μνημονίου.

Η τρέχουσα κρίση είναι κατά ένα μικρό ποσοστό κρίση δημόσιου χρέους, κυρίως στην Ελλάδα. Η αιτία της κρίσης βρίσκεται στο ότι η ευρωζώνη είναι μια πλήρης νομισματική ένωση, αλλά μια ατελής οικονομική και δημοσιονομική ένωση χωρών-μελών με διαφορετικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, των οικονομιών του ευρωπαϊκού Βορρά και του ευρωπαϊκού Νότου. Η ελληνική εμπειρία ανέδειξε αυτές τις μεγάλες εσωτερικές ανισότητες που διαπερνούν την ΕΕ και την Ευρωζώνη και τις ανεπάρκειες της οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωζώνης. Η αντιμετώπιση των αιτίων της κρίσης πρέπει να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο της ευρωζώνης. Κοινή διαπίστωση είναι ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει ακόμη διαμορφώσει μια συνολική πολιτική οικονομικής διακυβέρνησης, έναν νέο τρόπο αντιμετώπισης των ανισοτήτων μεταξύ του αναπτυσσόμενου κεντρικού πυρήνα και της λιγότερο αναπτυσσόμενης περιφέρειάς της.

Η Ελλάδα μετά την κρίση, προϋποθέτει και μια Ευρωζώνη μετά την κρίση, έτοιμη να κινηθεί με μεγαλύτερη διορατικότητα, χωρίς αγκυλώσεις που μειώνουν τελικά την ίδια την ανταγωνιστικότητα της Ευρωζώνης στο πεδίο των χρηματοπιστωτικών και χρηματοοικονομικών θεσμών. Για να ξεπεραστούν δυσλειτουργίες στην οικονομική διακυβέρνηση της ευρωζώνης, θα πρέπει να συμβάλουν όλα τα μέλη της Ένωσης στον κοινό στόχο. Η ευρωζώνη για οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να ανατραπεί. Το υφιστάμενο παγκόσμιο σύστημα χρειάζεται γι' αυτό μηχανισμούς που να ελέγχουν τις διεθνείς αγορές, κανόνες για να καταπολεμάται η διεθνής κερδοσκοπία και κέντρα πολιτικής εξουσίας που να είναι σε θέση να επιβάλλουν συμπεριφορές στις αγορές ώστε να προστατεύονται τα συμφέροντα των πολιτών. Το ενιαίο νόμισμα και η οικονομική ένωση είναι μέσα γι' αυτόν τον σκοπό.

Η ελληνική εμπειρία πρέπει να αντιμετωπιστεί ως ένα εργαστήριο στο οποίο δοκιμάστηκαν τα υλικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και, παρά τα προβλήματα, άντεξαν. Το κόστος όμως είναι άδικο να το καταβάλει ολόκληρο η ελληνική οικονομία και η κοινωνία. Η στήριξη της Ευρωζώνης προς την Ελλάδα πρέπει να έχει καθαρό στόχο: τη χειραφέτηση, την ανάκτηση του χαμένου εδάφους και του χαμένου χρόνου. Στο πλαίσιο αυτό μια λειτουργική και έντιμη συμφωνία ως προς το χρέος και τη βιωσιμότητα του είναι εφικτή ξεκινώντας από την πλήρη αξιοποίηση των παραμέτρων της επέμβασης του 2012 και από την ορθή απεικόνιση του ελληνικού χρέους και των ευεργετικών ιδιομορφιών του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βασίλης Σαραφίδης - Capital.gr, 2016. *Capital.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.capital.gr/me-apopsi/3132882/erotiseis-apantiseis-gia-ta-triamnimonια-tis-elladas-meros-1o>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].
- ONALERT, 2015. *ONALERT*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.onalert.gr/stories/pos-i-europe-egine-germania/43702>
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].
- aggeliki, 2013. *ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://financialcrises20thcentury.blogspot.gr/2013/02/blog-post.html>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].
- bankingnews.gr, 2017. *bankingnews.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
<http://bankingnews.gr/%CF%84%CF%81%CE%AC%CF%80%CE%B5%CE%B6%CE%B5%CF%82.html>
- Capital.gr (ΛΑΘΗ ΔΝΤ), 2016. *Capital.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.capital.gr/oikonomia/3144476/poioi-ftaine-gia-ta-lathi-tou-dnt-stin-ellada>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].
- Capital.gr, 2014. *Capital.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.capital.gr/oikonomia/1996166/mikromesaies-epixeiriseis-oi-megaloi-xamenoι-tis-krisis>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].
- Capital.gr, 2016. *Capital.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.capital.gr/epixeiriseis/3126605/icap-dramatikes-oi-epiptoseis-tis-krisis-gia-tis-ellinikes-epixeiriseis>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].
- Capital.gr, 2016. *Capital.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.capital.gr/oikonomia/3144476/poioi-ftaine-gia-ta-lathi-tou-dnt-stin-ellada>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].
- EBR(EUROPEAN BUSINESS REVIEW), 2016. *europeanbusiness.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=2196>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].
- eklogika by freeidees, n.d. *eklogika.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/analyseis>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].
- eklogika by freeidees, n.d. *eklogika.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.eklogika.gr/page/greekcrisis/analyseis>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

EURO2day, 2016. *EURO2day*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1423569/pos-kai-poso-h-ellhnikh-krish-ofelei-to-verolino.html>
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

EURO2day, 2017. *EURO2day*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.euro2day.gr/specials/topics/article/678016/h-krish-hreoyis-kai-o-rolis-ths-germanias.html>
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

EURO2day, 2017. *EURO2day*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.euro2day.gr/specials/opinions/article/1566075/poios-pragmatika-ftaiei-gia-thn-ellhnikh-krish.html>
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

europa.eu, 2017. *europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://europa.eu/european-union/about-eu/money/euro_el
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

HUFFPOST, 2016. *huffingtonpost.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.huffingtonpost.gr/2016/05/18/oikonomia-ereyna-epixeiriseis-zimies-n_10020548.html
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

iefimerida ΚΟΣΜΟΣ, 2017. *iefimerida ΚΟΣΜΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.iefimerida.gr/news/349989/sz-posa-hrimata-ehei-kerdisei-i-germania-apo-tin-elliniki-krisi>
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Intelligent Deep Analysis, 2013. *indeepanalysis.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.indeepanalysis.gr/analyseis/arthra/mikromesaies-epicheirhseis-sthn-ellada-kai-oikonomikh-krish>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Jost Angerer - ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2017. *europarl.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_4.2.1.html
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

R. Daniel Kelemen - FOREIGN AFFAIRS, 2012. *foreignaffairs.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.foreignaffairs.gr/articles/68793/r-daniel-kelemen/i-nea-katastasi-stin-eyropi?page=2>
[Πρόσβαση ΠΕΜΠΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Rnews, 2017. *Rnews.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.rnews.gr/el/news.php?n=854>
[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

spitogatos.gr, 2007. *spitogatos.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.spitogatos.gr/articles/agora_exoteriko/h-krisi-sta-amerikanika

stegastika-daneia-ypsiloy-kindynoy-subprime-loans-bythizei-ta-chrimatistiria
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

The Athens Review, 2015. *The Athens Review*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://athensreviewofbooks.com/?p=1494>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

TROIKA WATCH, n.d. *troikawatch.net*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.troikawatch.net/el/%CE%84%CE%BF-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%84%CF%81%CF%8C%CF%8A%CE%BA%CE%B1/>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Va Ar, 2013. *ΑΝΑΣΚΑΠΤΟΝΤΑΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://anaskaptontas.blogspot.gr/2013/10/1929.html>
[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

WIKIPEDIA, 2017. *wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Optimum_currency_area
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΑΡΟΥΦΑΚΗΣ, Ι., ΠΑΤΩΚΟΣ, Τ., ΤΣΕΡΚΕΖΗΣ, Λ. & ΚΟΥΤΣΟΠΕΤΡΟΣ, Χ., 2011. *Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟ 2011*. ΑΘΗΝΑ: ΙΝΕ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ.

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ - ΤΟ ΒΗΜΑ ΓΝΩΜΕΣ, 2017. *tovima.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=876587>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΒΙΒΛΙΑ, 2017. *wikibooks*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
https://el.wikibooks.org/wiki/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7.%CE%91%CE%B9%CF%84%CE%AF%CE%B5%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%83%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE_%CE%88%CE%BD%CF%89%CF%83%CE%B7
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://el.wikipedia.org/wiki/Ευρωπαϊκή_Κεντρική_Τράπεζα
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Οικονομική και Νομισματική Ένωση, 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://el.wikipedia.org/wiki/Οικονομική_και_Νομισματική_Ένωση
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης , 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: [https://el.wikipedia.org/wiki/Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης](https://el.wikipedia.org/wiki/Οργανισμός_Οικονομικής_Συνεργασίας_και_Ανάπτυξης) [Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2015. *ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E> [Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2016. *el.wikipedia*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%B1_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CF%8D%CF%86%CE%B5%CF%83%CE%B7_1929 [Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ, 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AE%CF%82_%CF%87%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CF%89%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7_2007-2008

[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Ευρωζώνη, 2017. *el.wikipedia.org*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://el.wikipedia.org/wiki/Ευρωζώνη>

[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Γεώργιος Παπαστάμκος - Αγγελος Κότιος - Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, 2011. *NAFTEMPORIKI.GR*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.naftemporiki.gr/story/329780>

[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΟΒΟΠΟΥΛΟΣ - ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 2014. *ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΚΡΙΣΗΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΚΕΝΤΡΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ.

Δημήτρης Κατσορίδας - ΟΥΤΟΠΙΑ, n.d. *u-topia.gr*. Issue 18, p. 63.

Δημήτρης Μανιατάκης - ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΖΩΝΗ , n.d. *elzoni.gr*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.elzoni.gr/html/ent/359/ent.43359.asp>

[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΚΙΟΚΑΣ - HUFFPOST, 2015. *huffingtonpost.gr*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: http://www.huffingtonpost.gr/dimitrios-giokas/-_1980_b_8296422.html

[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΛΛΙΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, 2010. *hba.gr*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/syllogikostomos/20-e%20MALLIAROPOULOS%20359-376.pdf>

[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

διαΝΕΟσις, 2016. *dianeosis.org*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.dianeosis.org/2016/04/psychiki_viceia_ellinwn/
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ - ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/869196/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ta-la8h-toy-dnt-sto-ellhniko-programma>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ, 2015. *ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΙΝΟΤΙΣΜΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://ellinikoskoinotismos.blogspot.gr/2015/02/blog-post_5.html
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΥΘΥΜΙΟΥ, Κ., ΑΡΓΑΛΙΑ, Ε., ΚΑΣΚΑΜΠΑ, Ε. & ΜΑΚΡΗ, Α., 2013. *Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. Τι γνωρίζουμε για την σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα;*. s.l.:s.n.

ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΤΟ ΕΥΡΩ, 2017. *europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://europa.eu/european-union/about-eu/money/euro_el
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, 2017. *ecb.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/html/index.el.html>
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, 2014. *europarl.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0149+0+DOC+XML+V0//EL>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, 2017. *consilium.europa.eu*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.consilium.europa.eu/el/policies/financial-assistance-eurozone-members/greece-programme/>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ , 2017. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/894724/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/zhmies-rekor-70-dis-gia-tis-trapezes-sthn-krish>
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2009. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/362723/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/pente-vasikes-aities-ths-xrhmatopistwtikhhs-krishs>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2015. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/814601/article/oikonomia/epixeirhseis/h-krish-e3afanise-apo-ton-xarth--toy-emporioy-panw-apo-200000-mme>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/860183/article/oikonomia/epixeirhseis/me-poly-yyhla->

epitokia-daneizontai-oi-ellhnikes-epixeirhseis
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2016. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/869811/article/oikonomia/epixeirhseis/neo-kyma-aponiomhxanishs-ekleisan-35-megales-viomhxanies>
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2017. *kathimerini.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/895981/article/oikonomia/epixeirhseis/sto-sfyri-ellhnikes-viomhxanies-symvola>
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΚΑΜΑΡΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ- ΤΟ ΒΗΜΑ , 2014. *tovima.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=621349>
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΚΑΡΑΙΣΚΟΥ, Α., ΜΑΛΛΙΑΡΟΥ, Μ. & ΣΑΡΑΦΗΣ, Π., 2012. *Οικονομική κρίση: Επίδραση στην υγεία των πολιτών και Επιπτώσεις στα Συστήματα Υγείας*. ΑΘΗΝΑ(ΑΤΤΙΚΗΣ): Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας.

ΚΕΠΕ, 2012. *ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ 3919/2011: «ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΑΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ» ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*. ΑΘΗΝΑ: ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ.

Κόπιος, Ά., Γαλανός, Γ. & Ρουκανάς, Σ., 2012. *Η Ελληνική Κρίση και η Κρίση του Συστήματος Διακυβέρνησης της Ευρωζώνης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.prd.uth.gr/uploads/discussion_papers/2012/uth-prd-dp-2012-01_gr.pdf
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΚΟΥΡΜΑΤΖΗΣ, Θ., 2011. *humanact.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://humanact.gr/joomla/index.php/2011-06-17-18-56-33>
[Πρόσβαση ΔΕΥΤΕΡΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ, 2013. *crisisobs.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2013/07/POLICY-PAPER-No13.2013_%CE%A0%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%AC%CE%BF%CF%85-%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-2.pdf
[Πρόσβαση ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΥΡΑΓΑΝΗΣ - HuffPost Greece, 2015. *huffingtonpost.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.huffingtonpost.gr/2015/01/19/generation-g-guardian_n_6502402.html#
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΑ ΝΕΑ, 2010. *ΛΕΥΚΑΔΙΤΙΚΑ ΝΕΑ - lefkada.at*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kolivas.de/archives/31928>
[Πρόσβαση ΚΥΡΙΑΚΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

ΝΕΜΕΣΙΣ!, 2011. *dias1.blogspot*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.dias1.blogspot.gr/2011/10/to-1929.html>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΝΙΚΟΣ ΡΟΥΣΑΝΟΓΛΟΥ - Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ REAL ESTATE, 2015. *kathimerini.gr*.
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.kathimerini.gr/801760/article/oikonomia/real-estate/oikodomh-h-megalh-xamenh-ths-e3aetoys-oikonomikhs-krishs>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Ο.Ε.Β.Ε.Ν.Η (ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ & ΕΜΠΟΡΩΝ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ), 2014. *oebenh.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.oebenh.gr/index.php/psychological-helpline/psychologia-kai-epixeirimatias/280-epiptosi-tis-oikonomikis-krisis-sti-psyxiki-ygeia-stin-ellada>
[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, 2010. *hba.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/syllogikostomos/9-b%20ALEXAKIS%20177-190.pdf>
[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Πολυδεύκης Παπαδόπουλος - ΕΡΤ, 2016. *ert.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.ert.gr/featured/evrozoni/efsm-efsf-esm-pii-ine-ti-kanoun-i-evropaiki-michanismi-diasosis/>
[Πρόσβαση ΤΡΙΤΗ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2017].

Σκλιάς, Π., Ρουκανάς, Σ. & Μαρής, Γ., 2012. *Η Πολιτική των Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σχέσεων*. ΠΑΠΑΖΗΣΗ επιμ. ΑΘΗΝΑ: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

ΤΑ ΝΕΑgr , 2017. *tanea.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.tanea.gr/news/economy/article/5422295/diethnhs-diafaneia-megalyterh-diafthora-sthn-ellada>
[Πρόσβαση ΤΕΤΑΡΤΗ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΜΕΤΗΣ- News247.gr, 2017. *News247.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://news247.gr/eidiseis/koinonia/brain-drain-giati-oi-ellhnes-pairnoyn-ta-myala-toys-kai-feugoyn.4798908.html>
[Πρόσβαση ΣΑΒΒΑΤΟ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2017].

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1988 και τα άρθρα 2,4,6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΠΛΑΝΗΣ, 2017